3 1761 06559758 5

Digitized by the Internet Archive
in 2010 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/mariastuart00mall

MATHILDA MALLING

MARIA STUART

Published October 2, 1907

Privilege of copyright in the United States reserved under the Act approved March 3, 1905,

by

Mathilda Malling.

MARIA STUART

AF

MATHILDA MALLING

R 30

STOCKHOLM
ALBERT BONNIERS FÖRLAG

STOCKHOLM
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1907

"After all — history is the history of human nature."

1.

I.

Då Jacob V Stuart efter nederlaget vid Solway Moss, bruten till kropp och själ, låg sjuk till döden på Falklands slott och man underrättade honom om, att hans drottning födt honom en dotter, svarade han ur djupet af sin hopplösa förtviflan och förödmjukelse:

»Djäfvulen anamma alltihop. Adjö! Farväl! Det kommer att sluta som det började: kronan kom till oss genom en kvinna, och genom en kvinna skola vi åter mista den.»

Den kvinna, som skänkt konunganamnet åt huset Stuart, var Robert Bruces dotter Marjory, som i början af det 14:de århundradet äktade Walter Stuart och sålunda blef släktens stammoder. I mörk och tröstlös bitterhet förutsåg hennes ättling, den nu döende kungen, förrådd och slagen, de svårigheter och det tragiska öde, som ända från vaggan låg i beredskap för hans späda dotter. Ty hur skulle en liten hjälplös flicka vara i stånd att behålla

och försvara den krona, hvars ägande redan kostat nästan alla hennes förfäder lifvet?...

För hundra år sedan hade de upproriska herremännen mördat Jacob I i Perth. Jacob II hade under hela sitt korta lif fört krig på knifven med sina oefterrättliga och okufliga undersåtar, de svarta Douglasarna. Jacob III dräptes af de sammansvurna lorderna vid Bannockburn. Jacob IV faller vid Flodden mot samme fruktansvärde och oförsonlige arffiende, som nu vid Solway Moss har drifvit hans son i döden. »Olyckor och elände lura på detta arma rike,» mumlar vidare den sjuke kungen, som nu, då han ej längre har något hopp om att lefva, hänsynslöst ger luft åt sina farhågor och mörka tankar, — »kung Henrik ger sig ingen ro, förrän han med vapenmakt eller genom ett giftermål har lagt Skottland under England»... Och han »vände ryggen åt herrarna och sitt ansikte mot väggen» — och dog. Maria Stuart — sju dagar gammal — var drottning.

Den lilla prinsessan på Linlithgow sades strax efter födelsen vara »ett svagt barn, som icke hade mycken utsikt att lefva». Var detta sant och ej uppdiktadt af dynastiens många fiender, tycktes hon emellertid fort ha tagit sig, ty redan ett par månader efteråt kunde hennes moder, Maria af Guise, med stolthet visa henne »naken och utan kläder» för den engelske am-

bassadören, Sir Ralph Sadlier, som å sin sida försäkrar Henrik VIII, att den lilla drottningen var »ett vackert barn och så duktig och försigkommen för sin ålder, som han någonsin sett något barn vara».

Detta var i mars 1543 och faderns spådom: »Kung Henrik ger sig ingen ro, förrän han genom ett giftermål o. s. v.» hade redan delvis börjat gå i fullbordan. Flickan var knappt fyra månader gammal, då de första brickorna började flyttas i det ändlösa giftermålsintrigspel, som hädanefter, nästan till hennes sista dag, beständigt skulle spelas omkring Maria Stuart. De fångna skotska herrar, som segraren från Solway fört med sig till England, hade nämligen där redan undertecknat en petition till Henrik VIII, att han måtte »under sitt hägn taga Skottlands unga dotter och hela dess rike», — hvilket på ett mera rättframt och mindre känslosamt språk betydde så mycket som att de med hull och hår voro vunna för den engelske kungens planer angående ett giftermål mellan Edward, prins af Wales, och deras egen späda drottning. Samtidigt intrigerades det i Edinburgh af Hamiltonarna — de efter Stuartarna närmaste arfvingarna till tronen — för att försäkra sig om arftagerskan: man ville, att hon skulle förlofvas med jarlens af Arran son, den unge James Hamilton, men religiösa betänkligheter, misstro till änkedrott-

ningen och fruktan för hennes bröders, Guisernas, inflytande drefvo snart dessa naiva intrigmakare, som äfven kände sig för svaga att för egen räkning sätta sina planer i verket, öfver i kung Henriks starka armar. Emellertid ha de fångna skotska lorderna, som nyss så ödmjukt »petitionerat» hos kung Henrik angående Marias framtid, återkommit hem, och med den obrottsliga konsekvens, som i allmänhet utmärker skotska lorder under detta århundrade, känna de sig icke väl fria och på egen botten, förrän de genast energiskt taga parti emot de engelska planerna och mer eller mindre öppet sluta sig till Frans I, som trogen Frankrikes månghundraåriga politik naturligtvis ej på villkor vill släppa Skottland ur sina händer — denna ovärderliga och bekväma »bakdörr», från hvilken en slug fiende alltid är i stånd att falla det nu för hvar dag mer och mer farliga och fruktade England i ryggen. Den lifslånga kampen emellan de båda evigt täflande kungarna, Henrik VIII och Frans I, gäller nu under deras sista år förnämligast, hvem af dem som skall lyckas att bemäktiga sig den lilla Maria Stuarts person, och efter allt att döma tyckes äfven hela Skottlands öde bero på utfallet af denna kamp. Blir den lilla drottningen gift med den protestantiskt uppfostrade prinsen af Wales, betyder det seger för reformationens sak, hvilken redan med fanatiskt allvar omfattas af

så många skottar; går hon — eller rättare lorderna — in på ett franskt äktenskap, får den katolska reaktionen naturligtvis åter vind i seglen.

Schackbrickorna flyttas flitigt mellan de spelande höga herrarna, och det första partiet vinner Henrik. Genom brutala hotelser och lockande löften lyckas han nämligen förmå de skotska stormännen, samlade till rådplägning om saken, att (1 juli 1543) underteckna en formell öfverenskommelse angående giftermål mellan Edward Tudor och Maria Stuart, enligt hvilken flickan, då hon uppnått tio år, skulle öfverlämnas åt England och, då hon fyllt tolf, giftas med prinsen.

Så stå sakerna, då den permanenta spänningen mellan England och Frankrike ånyo bryter ut i öppet krig, och Britanniens folk få sålunda snart nog tillfälle att visa, hur pass varaktig den nyss beseglade vänskapen mellan dem är. Men Skottland hade ju sedan århundraden vant sig att i alla fejder mot den gemensamma grannen beständigt taga Frankrikes parti, och allmänna opinionen i riket reser sig därför genast mot Arrans och de andra ledande herrarnas politik. Den gamla trons förnämsta representant, kardinal Beaton, änkedrottningens vän — några säga hennes älskare — förstår genast rådsnart att begagna sig af folkstämningen: den svage Arran ger tappt och med åsidosättande af alla nyligen ingångna öfverenskommelser med Eng-

land, krönes Maria — nio månader gammal — enligt katolsk ritual högtidligt i Stirlings kapell.

Under sådana förhållanden — med Maria af Guise och kardinalen vid rodret — är det en gifven sak att Frankrike vinner i nästa drag. Sändebud komma från kung Frans med begäran att den gamla alliancen åter må förnyas, och några dagar efter att drottningen firat sin första födelsedag, undertecknar kardinal Beaton i hennes namn det fördrag, som ånyo — och denna gång definitivt — förenar Skottland med Frankrike. Omedelbar följd, naturligtvis: krig med det narrade och rasande England.

Så länge Henrik VIII lefde, uppgaf han emellertid ej, trots alla hinder, det skotska giftermålet, och efter hans död gjorde protektorn Somerset hvad han kunde för att återvinna åt unge Edward VI hans förlorade barnbrud. Men krig och gränshärjningar åstadkommo blott, att det svaga, af många sår blödande Skottland beständigt närmare och närmare slöt sig till Frankrike, och 1548 — kung Henrik II:s första regeringsår — fattades ändtligen definitivt beslut om drottning Marias förmälning med Dauphin'en Frans, samt att hon — g e n a s t — för detta ändamål skulle sändas till Frankrike. Till och med Arran som längst hållit stånd mot Valoishofvet och af själfviska orsaker (han var ju närmaste arfvingen till kronan) motarbetat drottningens giftermål,

gaf slutligen vika och belönades för sin eftergifvenhet med en fransk hertigkrona.

Under alla dessa inre och yttre oroligheter, hvilka antingen föregå eller åtfölja de många skiftande förhandlingarna om hennes öde, lefver den lilla drottningen, oberörd af alltsammans, ett friskt och lifligt barns muntert sorglösa lif — på Linlithgow, på Stirling, på Dunkeld, på Inchmahome, på Dumbarton — hvad nu alla slotten hette — lyckligt omedveten om, att hon öfverallt gömmes bakom fästningsvallar, bemannade med tartanklädda eller järnsmidda krigare. Senare i lifvet har hon väl nog dunkelt kunnat minnas, hur ofta hon under dessa första barndomsår varit med om plötsliga uppbrott från hemmet och långa resor: kanske om natten blifvit väckt af gråtande och förskräckta sköterskor och därefter, halfsofvande hopkrupen i armarna på en ryttare, öfver besvärliga och branta bergvägar blifvit förd från den ena af sina befästade borgar till den andra. Hon har väl också från denna tid bevarat vissa särskildt våldsamma och gripande intryck: såsom t. ex. då det vid hofvet blef bekant, att den myndige kardinalen, hennes mors gode vän, blifvit mördad i S:t Andrews — eller festligt högtidliga: såsom då de på slottet mottogo besök af höga utländska herrar i gyllene kedjor och juveler, sändebud från främmande kungar, hvilka — liksom hennes egna lorder och undersåtar —

böjde knä, när de sågo henne. Och när hon sluter ögonen, kan hon alltid, hvar hon än är, oredigt återkalla i sitt minne det larmande ljudet af säckpiporna, de många brokiga färgerna i klanernas tartanpläder, den rödbruna ljungheden, soldaternas och folkets högröstade hyllningsrop... Till hennes allra tidigaste minnen höra äfven hennes faster Lady Fleming, som öfvervakade hennes första A-B-C-läsning och första stygn med nålen, hennes alltid närvarande beskyddare Erskine och Livingstone, hennes halfbröder och lekkamrater, och hon vet mycket väl, att hon redan på den tiden hade sina fostersystrar, sina »fyra Marior» hos sig: Mary Fleming, Mary Livingstone, Mary Beaton och Mary Seton. Också sin moder minns hon förstås från sin tidigaste barndom mycket väl, ty det tyckes verkligen, som om änkedrottningen, trots alla statsgöromål, intriger, brefskrifveri och bekymmer, dock alltid har haft tid till öfvers för sin lilla flicka, som hela sitt lif igenom — fastän de så tidigt skildes åt och senare blott sällan träffades — uppriktigt höll af och i ett tacksamt, kärleksfullt minne bevarade sin moder. Och angående Marias af Guise känslor för dottern är följande lakoniska och naivt ironiska antydning i ett bref, dateradt den 9 augusti 1548 (dagen efter det Maria Stuart lämnat sitt hemland), från en af protektorn Somersets handt-

langare till denne, väl tillräckligt målande. Det heter:

»The old Queen doth lament the young Queen's departure and *marvels* that she heareth nothing from her»... »Hon undrar!» Hur oresonligt, hur oförnuftigt, tycker den främmande herrn, hur likt en kvinna! Barnet är ju ännu knappt utom synhåll från Skottlands kust...

Redan i november 1547, strax efter ett allvarligt nederlag mot engelsmännen, hade lorderna på ett möte rådslagit om att så snart som möjligt sända den unga drottningen i säkerhet till Frankrike. Underhandlingarna därom pågingo under hela första hälften af 1548, och i början af augusti låg en fransk eskader i Clydebukten redo att föra Dauphin'ens blifvande gemål till hennes nya hemland. Afresan var ej utan fara, ty engelska fartyg kryssade jämt längs kusterna i ändamål att till hvad pris som helst förhindra den. Och blott genom att segla norr om Skottland till Dumbarton hade fransmännen hittills undgått Somersets folk.

Och nu randas alltså den sommardag, på hvilken drottning Maria enligt förut tagen bestämmelse för så lång tid skall lämna sitt hem och sitt rike. Hvem som vill kan se henne för sig, där hon i afskedsstunden står på det främmande skeppets däck, fin och smyckad, med det rödgyllene håret instoppadt under den pärlstickade hufvan och de klara ögonen oafvändt riktade

mot stranden. På bägge sidor om henne stå hennes mörka halfbröder, »de svarta Stuartarna», Lord James, Lord Robert och Lord John, hennes franska och skotska hoffolk samt de fyra små Mariorna, som småleende och halfgråtande vifta och vinka till sina föräldrar och lekkamrater. Medan vattenstrimman mellan stranden och det stora skeppsskrofvet mörknar och djupnar, långsamt blir bredare och bredare, ända tills galèren sakta och försiktigt lotsas bort emellan Skottlands skär och öar...

På Bretagnes kust väntas hon med längtan och vänlig nyfikenhet af de många höga herrar och damer, kung Henrik II sändt sin blifvande svärdotter till mötes. Alla äro på förhand beredda att hålla af henne, att skämma bort henne, att visa henne ömhet. Hon stiger i land — »*le beau pays de France*» hälsar henne leende i augustisolsken: Maria Stuarts lyckligaste tid begynner.

II.

Den uppfostran Maria Stuart erhöll i Frankrike vid Valoishofvet inverkar bestämmande på hela hennes andliga och fysiska utveckling. Den första förutsättningen för att kunna förstå drottningen af Skottland är att lära känna *la Reine-Dauphine.*

Från sitt ännu rätt okultiverade hemland kom hon till kontinenten midt under en af dessa i Europas historia med långa mellanrum återkommande, sällsynta perioder af intensiv andlig lifaktighet, då de ledande klasserna tyckas oemotståndligt gripna af estetiska och intellektuella intressen. Till och med enligt nu gällande standards var den skolbildning, som på 1550-talet kom Henrik II:s barn och unga svärdotter till del, ovanligt grundlig och mångsidig. Sålunda förstod och läste Maria Stuart redan tidigt flera europeiska språk och brukade vid tolf års ålder dagligen adressera latinska epistlar till sin lilla kamrat Elisabeth af Valois. Så styf blef hon

i detta de lärdas eget språk, att hon vid tretton års ålder var i stånd att hålla ett längre latinskt föredrag inför kungaparet och hofvet, i hvilket hon pläderade nödvändigheten och fördelen af en högre bildning för sitt kön. Troligen har den galante kung Henrik och hans artiga hofmän funnit, att hon själf på ett lysande sätt illustrerade sin *conférence*. Hon var ju nämligen också i besittning af många andra fullkomligheter: hon dansade t. ex. ovanligt graciöst, ägde en väl skolad röst, spelade både cittra och harpa och skref — enligt både Ronsards och Brantômes utsago — högst intagande vers. Den bildning hon sålunda förvärfvade var icke blott någon yttre fernissa, ty hela sitt lif igenom fortfor hon — påverkad som hon från början blifvit af Frankrikes i detta hänseende mest betydande förmågor — att vara i hög grad litterärt och musikaliskt intresserad. Under sin uppväxt har hon nog — om man får tro åtskilliga anekdoter — varit en smula pedantisk och »viktig», men den societet, i hvilken hon som ung flicka tidigt blef införd, tog nog snart pedanteriet och *précieuse*-aktigheten ur henne. Hon hade också från sin fars släkt ärft vissa egenskaper, hvilka just här — i det italieniserade och eleganta Frankrike, vid den kulturhärd Pariserhofvet trots allt var — fingo just den speciella näring, som behöfdes, för att på ett lysande och i ögonen fallande sätt

utveckla sig. Hennes sinne för poesi, hennes medfödda talang att uttrycka sig skriftligen t. ex. voro egenskaper direkt ärfda från Stuartarna, af hvilka ju Jacob I varit en fin diktare; hennes af naturen så intagande och förbindliga sätt, hennes nyckfulla egendomliga charm voro äfven Stuartsgåfvor. Mer än en gång kommer man under samtidas omtalande af drottning Maria att tänka på hennes far, som på dödsbädden, strax innan han drog sin sista suck, förtärd af feber och själskval, »looked up and beheld all his nobles about him and gave a little smile of laughter, then kissed his hand.» Liksom han glömde hon aldrig, icke ens i sin sista timme, att vilja behaga.

Naturligtvis har hon redan tidigt känt och förstått sin egen politiska förgrundsställning och möjligen — ehuru detta var svårt nog — öfverskattat sin personliga betydelse. Från den första dagen hon kom till Frankrike kände hon sig nämligen som midtpunkten i intrigspelet vid hofvet, där Guiser och Bourboner skiftesvis täflade om hennes gunst. Från sin tidigaste ungdom var hon också — tack vare morbrödernas lärdomar och sina egna goda ögon — initierad i allt, som försiggick omkring henne, har troligen aldrig någonsin, trots sin främmande börd, känt sig som en *outsider*. Ehuru själf ännu så ung och oskyldig, har hon säkert mer

än väl förstått sedeslösheten i kung Henriks gård — på vanligt flickvis varit mycket nyfiken på och fariseiskt skadegladt road af de samma snedsprång och förvecklingar, som några år senare så lifligt intresserade hennes svägerska Margot. Och fastän hon beundrade kungen och lät sig protegera af Diane de Poitiers, har hon fullständigt förstått att gifva förhållandet dem emellan dess rätta namn, liksom hela hennes korta historia som regerande drottning af Frankrike tyder på, att hon aldrig låtit sig illudera af den till det yttre så respektabla Katharina af Medici. Hon var alltid ytterst mottaglig för intryck, och under de år hon tillbragte vid Valoishofvet, hennes egentliga lärotid, utvecklade hon sig säkert precis så, som hennes morbröder och hennes moder önskade, att hon skulle utveckla sig: blef världsklok, cyniskt och öfverlägset förstående, »*très fine*», svår att i något afseende föra bakom ljuset, aldrig rädd för att egoistiskt betjäna sig af andra, säker på sina egna rika personliga resurser och alltid förberedd på att »tjusa till» dem hon för sina egna planer behöfde. Hon fick en systematiskt absolutistisk uppfostran och tränades ända från början att betrakta sig som drottning af Guds nåde, oansvarig, oantastlig, samt att anse sitt fäderneärfda rike som sin personliga egendom. »*Quant à vous dire ce je fais avec mes Écossois*» — skrifver hon till sin mor på

sin bröllopsdag — ... *j'en ai à peu près fait tout ce que je voulois*». Såsom regent är alltså hennes personliga ståndpunkt denna, ytterst primitiva: »Jag gör hvad jag vill» — hvilket emellertid inte utesluter, att hon jämt och ständigt låter leda sig af dem hon för ögonblicket mest tror på eller älskar. Sålunda underskref hon på egen hand, lättsinnigt, egenmäktigt, konventionen i Fontainebleau, i hvilken hon utan vidare förband sig att »*lier, joindre, annexer et unir le royaume d'Ecosse à la couronne de France*» — men hon gjorde det därför att Henrik II sade, att »hon skulle göra det»! Ty trots all suveränitet, alla härskarinnefasoner och all diplomatisk träning var det hennes innersta natur att lyda — lyda blindt. Både som kronprinsessa och drottning hjälpte hon, utan att resonera öfver saken, sina älskade Guiser att hålla tummen på ögat på Katharina af Medici. Denna, som själf inte visste, hvad hjärta ville säga och inte begrep att hjärtat var Maria Stuarts svaga punkt, öfverskattade henne som politisk motståndare, och det var af fruktan för henne och hennes inflytande på Frans II som änkedrottningen på sin tid, strax innan kungens död, gjorde denna halfva vändning mot Châtillonerna och det protestantiska partiet, hvilken sedan för Frankrike hade så vidtomfattande följder.

Henrik II, som hatade sin gemål och troligen

icke hyste särdeles stor ömhet för de sjukliga, underligt excentriska och perversa barn hon skänkt honom, visade alltid stor förkärlek för sin unga svärdotter och var mycket stolt öfver henne. Och denna halft faderliga, halft ridderliga hyllning, som den ännu ungdomlige kungen ägnade Maria Stuart, bestämde naturligtvis hans kavaljerers och följeslagares hållning gentemot henne. När man därtill ihågkommer den härskande galanta tonen vid hofvet (jfr Brantôme o. a.), kan man göra sig en föreställning om den atmosfär af smicker, skvaller och mer och mindre förblommerade kärleksförklaringar, hvari den unga flickan växte upp. Dock tycks det icke ha varit någon allvarlig fara för att hon någonsin under denna tid skulle ha glömt hvad hon var skyldig sig själf och sin höga ställning. Hon var nog kokett — hennes sätt gentemot de franska beundrare, framför alla Châtelard, hvilka ett par år efteråt följde henne till Skottland — lämnar en inga illusioner i detta afseende; men trots allt sitt — efter våra begrepp högst vågade — koketteri, som tidens sätt att vara ursäktade och auktoriserade, tyckes hon ännu fullkomligt ha förstått att hålla den tillbedjan, som ägnades henne, inom tillbörlighetens och det passandes gränser. Hvarken hennes hjärta eller hennes sinnen ha, innan hon kom hem till Skottland, ännu talat — hon kunde ännu lita på sig själf och andra kunde lita på henne.

Kardinalen af Lothringen, hennes morbroder Charles, beundrade henne högeligen — han såg intet annat fel hos henne än att hon »åt för mycket». Detta fel följde henne alltid — hon var icke i stånd att lägga band på sin aptit, och det mystiska onda i sidan, hvilket hela hennes lif plågade henne, uppträdde gärna strax efter en måltid. Kanske berodde det på att hon var så starkt snörad; liksom sin mor var hon mycket robust, och tidens mod fordrade ju en midja, som nästan omöjliggjorde tillfredsställandet af en ung persons i allmänhet friska matlust. Hon var mycket fåfäng — liksom hon på det hela hade alla en ung flickas vanliga svagheter: hon älskade smicker och komplimanger, hon var tokig i parfymer och smycken och vackra kläder. Trots sin säkert alltid uppriktiga religiositet, trots alla finare kulturella intressen var hon ytterligt världslig: »of the world — worldly».

Oaktadt alla porträtt och beskrifningar på Maria Stuarts utseende, är det numera rätt svårt att bestämma, hvari hennes från hennes tidigaste ungdom så högt beprisade skönhet egentligen bestått. Hon var lång, yppigt och kraftigt byggd och hade Guisernas starka kroppskonstitution på samma gång som deras »*mobilité nerveuse*». Ansiktet var fint, blekt och långlagdt med lång haka och lång rak näsa, håret

rödbrunt (»*fort rousse*» kallar Michelet henne), ögonen bruna och smala, »smala som pilar», halft dolda af ögonlocken, dunkla och svåra att bli klok på. Från porträtten ser hon oftast på en från sidan — den alltid hos henne omtalade »*sidelong glance*» — och hennes blick är tankfull, varm, ibland slug och skälmsk, ibland vemodigt smäktande och tung. Hennes mun var ljuf och röd, hennes röst frisk och gäll, hennes skratt alltid tillreds, hennes rörelser hastiga och djärfva. I motsats till blickens svårtydda uttryck stodo alltid hennes meddelsamhet och öppenhet, hennes otålighet, hennes muntra och orädda lynne. »She sheweth a disposition to speake much, to be bold, to be pleasant and to be very familyar», beskrifver henne några år efteråt Elisabeths sändebud Knollys i ett förtroligt bref till Cecil. Och detta senare — tvetydigt berömmande, tvetydigt tadlande — ord »*familière*» kommer beständigt alla hennes skildrare på tungan, målar antagligen tydligast hennes egendomliga sätt att vara. Alla funno henne pikant: kontrasten mellan hennes stolta prinsessehållning, då hon teg, och hennes vårdslösa, naturliga förtrolighet, blott hon öppnade munnen, blott hon kom till att skratta, har verkat förtrollande och eggande. Hon var en outtröttlig ryttarinna, var smidig och stark, tog sig ut i nästan alla dräkter, kunde bära bröstharnesk och tartan lika väl som siden och spet-

sar, och den långa änkeslöjan klädde henne lika bra som den käcka plymbesatta baretten. Samtiden är enstämmig uti att prisa hennes ovanligt vackra händer — »*vostre iongue, gresle et délicate main*», säger Ronsard — och Brantôme skildrar dem som »så fint formade, att ej en gång den rosenfingrade Auroras kunde vara skönare». Likaså berömmes hennes små fötter, hennes vackra skuldror och fina, genomskinliga, klara hy. »*La blancheur de son visage contendait avec la blancheur de son voile*», säger Brantôme. Men med allt detta har hon dock näppeligen varit den bländande regelbundna skönhet, som eftervärlden så gärna föreställer sig. Hvad själfva de yttre dragen angår, har hon säkert ej varit vackrare än många andra af sina samtida — åtminstone en af hennes »fyra Marior» var vackrare än hon — men det som utmärkte henne och gaf henne hennes förrang framför andra kvinnor var hennes enastående, allt besegrande »tycke» — den obestämbara, rent fysiska attraktion, den förtrollande ljufva värme, som, när hon höll af någon eller ville vinna någon, utstrålade från hela hennes väsen. Elisabeth af Valois, hennes svägerska och fostersyster, var på sätt och vis en långt finare skönhet än Maria — förnämare och mera stilfull med sitt regelbundna aristokratiska ansikte, de sorgmodiga ögonen och den smala pannan, intill hvilken den lilla pärlprydda hufvan under den juvelbesatta baretten

så tätt slöt sig. Men Maria Stuart fördunklar henne dock alldeles: hos henne lågar alltid lifvets glöd, man anar blodets värme, pulsarnas fart, och kring hennes läppar skälfver det leende, som låter en man gissa lidelsens salighet och smärta, hemligheternas hemlighet. *Ecce femina* — se kvinnan!

III.

Den 20 april 1558 firades med stor ståt »*les fianzellis*» mellan Frankrikes unge Dauphin och den blott femtonåriga drottningen af Skottland, vid hvilket tillfälle Maria Stuart underskref den förutnämnda handfästningen, hvarigenom hon så naivt hänsynslöst förrådde sitt folk. Och den därpå följande söndagen vigdes det unga paret af kardinalen af Bourbon — Charles af Lothringen hade förrättat den mera viktiga »*fianzellis*»-ceremonien — i Notre Damekyrkan i Paris »med så stor värdighet och högtidlighet som möjligt». Efteråt superades det med »*so great magnificence, pomp and triumph*», att »ingen sett maken därtill», och aftonen slutade med, att kung Henrik högtidligt utnämnde sin son till *Roi-Dauphin*, liksom hans brud hädanefter skulle föra titeln *Reine-Dauphine*.

Efter denna dag är det förbi med Maria Stuarts jämförelsevis fredliga och bekymmerslösa tillvaro: icke blott att hoflifvet och repre-

sentationsplikterna för hvarje dag lägga mer och mer beslag på henne, men under den närmaste tiden inträffa äfven i hastig följd åtskilliga händelser, hvilka komma att ha den största betydelse för hennes framtida öde.

På hösten 1558 dör drottning Maria I af England och Elisabeth bestiger sin fars tron. Vid detta tillfälle lät den oförsiktige Henrik II, för att såra och reta »bastarden» samt accentuera sin svärdotters arfsrätt till Tudorernas krona, Frans och Maria antaga titeln »*Rex & Regina Franciæ, Scotiæ, Angliæ et Hiberniæ*», samt därtill föra Englands vapen. En omständighet, som senare skulle få ej ringa inflytande på Marias förhållande till sin »goda syster», sin fars kusin.

I juni 1559, strax efter freden i Cateau-Cambrésis och midt under förmälningsfestligheterna för hans dotter och kung Filip, faller Henrik II under riddarlek och turneringskämt för Montgommerys lans. Elfva dagar efteråt bestiger Maria Stuart vid sin mans sida Valoisernas tron.

Som bekant var Frankrike vid kungens död mer än någonsin deladt i två läger: protestanternas, till hvilket hörde de flesta af rikets stormän, konnetabeln af Montmorenci, Coligny och hans bröder, Anton af Navarra och prinsen af Condé, samt katolikernas eller rättare Guisernas. Änkedrottningen hade ingen religion och — just

nu — icke heller något parti. Men hon hade sin son och gjorde desperata ansträngningar att genom honom behärska bägge partierna. Här möter hon emellertid Maria Stuart upptagen af samma tanke, påverkad af Guiserna och af sin egen äregirighet, fullt rustad för kampen mot svärmodern. Ej utan skäl frågar Michelet bittert, hvartill den saliska lagen nu gagnade Frankrike: landet var för ögonblicket »en republik af ammor, mödrar och sjuksköterskor» och den knappt fullvuxne kungen en leksak ömsevis i händerna på »*la Florentine*» och »*l'Écossaise*». Den finansiella ställningen efter de två första Valoiskungarnas många krig och slösande hofhållning var förtviflad; — den kungliga skattkammaren så uttömd, att man för att afvärja de första svårigheterna tillgrep det primitivt brutala medlet att på slottsporten i Fontainebleau uppspika ett så lydande anslag: »*Tout demandeur sera pendu*» — »den, som inkräfver sina fordringar, blir hängd.» Hvad den utrikespolitiska ställningen angår, var riket, ännu omedvetet om sin egen styrka, sina ofantliga moraliska och materiella resurser, helt och hållet i fickan på Filip af Spanien, hvars servila handtlangare Guiserna voro.

I Skottland uppväckte Frans' tronbestigning och fruktan för drottningens nu allsmäktiga morbröder ögonblickligen oroligheter och uppror mot regentinnan Maria af Guise. Katolicis-

men hade nämligen här under de senare åren förlorat fler och fler anhängare, och nyligen hade de egenmäktiga lorderna genom att underskrifva *the National Covenant* definitivt sökt ordna de religösa förhållandena till fördel för det stora protestantiska partiet. Änkedrottningen-regentinnan var för svag att motsätta sig nationens med ovanlig enighet framställda fordringar. Lorderna, öppet understödda af Elisabeth, hvars soldater belägrade den franska garnisonen i Leith, nekade helt enkelt att längre erkänna henne som sin dotters ställföreträderska, hvarför hon — ifall hon ännu ville ha något inflytande — såg sig ställd inför den hårda nödvändigheten att ingå på den för hennes politik så förödmjukande kompromiss, som senare fick namnet af konventionen i Edinburgh, och hvari engelsmännen fordrade att drottning Maria skulle afstå från alla anspråk på Englands tron samt gifva sitt samtycke till att de franska trupper, man för att kväfva upproret sändt till Skottland, lämnade landet på samma gång som den engelska styrka, hvarmed Elisabeth understödt insurgenterna. Döden allena räddade Maria af Guise att se detta fördrag undertecknadt af lorderna.

I Frankrike hade under årets lopp Guisernas regemente snart drifvit de terroriserade och jämt trakasserade huguenotterna till att ändtligen sluta sig samman till systematiskt motstånd. Men

Montmorencis och prinsarnas ljumma oföretagsamhet, Châtillonernas samvetsgranna trohet mot kungahuset, folkets okunnighet och vacklande hållning gjorde att sammansvärjningen i Amboise totalt misslyckades och blott gaf Guiserna en välkommen anledning att med eld och svärd förfölja sina fiender. Det berättas att hofvets damer, äfven den unga drottningen och kungens minderåriga syskon om aftonen efter supén som ett slags förströelse brukade åse de hårresande exekutionerna. Men den unge kungen, som trots allt kände ansvaret för all denna grymhet hvila på sig, fann sig skrämd och djupt upprörd. »Hvad har jag gjort mitt folk?» kunde han stå och mumla för sig själf, blek, halfgråtande. »Hvad har jag gjort mitt folk?... Hvad drottningen vid hans sida tänkte, omtalas ej, men troligen har hon ej delat hans känslor. Knollys nämner som hennes »lifligaste önskan» hämnd öfver hennes fiender, och säger ett »*for Victories' sake payne and perylls seemeth pleasant unto her*». För ögonblicket ansåg hon morbrödernas motståndare för sina och njöt sannolikt af »segern» utan att reflektera stort öfver offren. Och enligt tidens uppfattning borde ju en suverän kunna tåla att se blod.

I juni 1560 förlorade drottningen sin moder, Maria af Guise; och i början af december, medan hofvet var i Orléans, upptaget af öfver-

läggningar om, hvad som skulle företagas mot de protestantiska prinsarna af blodet — dog Frans II.

Detta plötsliga, om än ej alldeles oväntade dödsfall försatte den unga änkan i den yttersta bestörtning och i den djupaste, mest uppriktiga sorg och förtviflan. Inte för det att hon hade älskat sin make — han var vid sin död för henne detsamma som han alltid varit: en outvecklad pojke, ful, melankolisk, skygg och trubbig i sitt sätt — men h a n hade älskat henne, och genom honom hade hon sett sig lyftad till den högsta eller näst högsta af de värdigheter en kristen prinsessa på den tiden kunde ernå.

N ä s t högsta. Ty huru strålande drottningens af Frankrike och Skottland dubbelkrona än syntes, så fanns dock i Europa ett ännu mera eftertraktadt diadem. När prinsessan Elisabeth efter freden med Spanien 1559 blef Filip II:s gemål, är det icke otroligt, att hennes svägerska afundades väninnan »*ce beau mariage*». Spaniens drottningkrona var för det 16:de århundradets giftasvuxna furstinnor detsamma som Englands under det 20:de förmodligen anses vara: den utan all gensägelse mest eftersträfvansvärda. Men efter Spanien kom Frankrike, och i sin ungdomliga egoistiska äregirighet värderade Maria Stuart sin gemål precis lika högt som hon värderade hans krona: d. v. s. oändligt högt.

Den unge kungen hade däremot å sin sida

älskat sin drottning med en brådmogen lidelse (*il était éperdument épris*, säger Brantôme, som naturligtvis ofta såg dem tillsammans), hvilken, efter allt att döma, blef en medverkande orsak till hans död. Throckmorton, som vid den tiden i egenskap af Elisabeths sändebud efter freden i Cateau-Cambrésis uppehöll sig i Frankrike och alltså borde veta godt besked om allt, som angick det unga, från engelsk sida så noga observerade kungaparet, låter tydligt påskina, att det förtidiga äktenskapet tog lifvet af den sjuklige ynglingen, och hertigen af Alba säger rent ut: »Han dog af Maria Stuart.»

Allt tyder på, att den unga drottningen under den korta tid hon var gift med Frans II, så vidt hon förstod, varit sin gemål en trofast och hängifven maka, och det är långtifrån omöjligt, att hon — ung och oerfaren som hon var och i högsta grad smidig — öfvertalat sig själf att i honom se något mera och annat än han i verkligheten var. Valoisväldets nimbus bländade henne ju länge efter att hon för alltid lämnat det bakom sig, och i *le Roi Très-Chrétien* såg hon alltid — hvilket förnamn han än måtte bära, och hur ung och svag han än måtte vara — en af världens förnämsta furstar, för hvilken allt vore möjligt. Kung Frans' gosspassion smickrade henne och hon har troligen, innan hon visste bättre, inbillat sig, att hon delade hans känslor. Han hade

varit hennes barndoms lekkamrat och ständige följeslagare, hade sett upp till henne och låtit sig leda af henne, så länge hon kunde minnas, därför höll hon af honom. Därför klingar också då och då en omisskännlig ton af verklig smärta genom den akademiskt känslofulla sorgedikt hon skref öfver den döde, ehuru den i det stora och hela blott uttrycker medlidande med henne själf:

»Fut-il un tel malheur
de dure destinée,
ny si triste douleur
de dame fortunée,...
— — — — — —
— — — — — —

Qui en mon doux printemps
et fleur de ma jeunesse
toutes les peines sens...
o. s. v. o. s. v.

Men:

Si en quelque séjour,
soit en bois ou en prée,
soit sur l'aube du jour
ou soit sur la vesprée,
sans cesse mon coeur sens
le regret d'un absent.
— — — —

Si je suis en repos,
sommeillant sur ma couche,
j'oy qu'il me tient propos,
je le sens qu'il me touche...

Det tyckes mig, att man midt under hennes banalt sentimentala, konstnärligt rimmade klagan här i dessa sista strofer spårar en uppriktig saknad, hör en bedröfvad ung flickas halfkväfda snyftning. Men hon anar ej själf, hur ljum och sval den känsla är, som hon finner tillfredsställelse i att omsätta i dessa nätta franska vers. En annan man skulle, när hennes timme slog, lägga andra ord i hennes penna, lära henne skrifva ett annat språk än de parisiska hofpoeterna någonsin kunnat lära henne.

IV.

Hela den första sorgtiden, under hvilken naturligtvis alla yttre former med största sorgfällighet iakttogos (sålunda fick en fransk änkedrottning »under fyrtio dagar hvarken skåda sol eller måne»), var uppfylld af nya och oupphörligt växlande giftermålsplaner. Konungen dog den 5:te december 1560, och redan den 6:te omtalar Throckmorton i bref till Elisabeth, att den unga änkan och hennes närmaste spekulerade på ett annat politiskt äktenskap. Den nye kungen, Carl IX, sjukligt brådmogen som alla Henrik II:s och Katharinas barn, sades redan vara mycket intagen i sin vackra svägerska. »Aldrig hade han (om han varit litet äldre) låtit henne fara sin väg», säger Brantôme — »*et résolument il l'eust épousée*». Och han tillägger, att den unge fursten afundades brodern: »*tenait le feu roi son frère par trop heureux d'avoir jouy d'une si belle princesse.*» I slutet af december fantiserade man i Skottland, där man var utom sig af glädje öfver att

drottningen så snart förlorat sin katolske gemål, om ett giftermål mellan henne och Fredrik II af Danmark. Samtidigt berättas det äfven, att Erik XIV ämnar fria till henne. Filip II, som själf gått miste om Elisabeth Tudor, tänker genast på att förmäla Don Carlos med hennes närmaste arfvinge, och härigenom från ett annat håll realisera sina planer på England. Kardinalen af Lothringen var naturligtvis på Marias vägnar lika ifrig för en dylik förbindelse och beklagar sig inför den spanske ambassadören menande och pointeradt öfver sin systerdotters förlust »*y del poco remedio que tiene de hallar partido igual*». Arran, James Hamilton, hvilken, då fadern blef hertig af Châtelherault, erhöll hans gamla titel, ser genast en »Guds skickelse» i kung Frans' död och försöker strax, trots Englands motstånd, sätta sig i förbindelse med den unga änkan. Navarra tyckes däremot vara i hemligt förstånd med Throckmorton och Elisabeth angående en ny, mera acceptabel kandidat till Marias hand (det har senare förmodats, att han själf, ehuru han redan var gift, ämnade fria till henne. Brantôme antyder ju också något sådant). Luften är så full af de mest motstridiga rykten — det talas också vagt om Condé och om Elisabeth Tudors friare, ärkehertigen af Österrike —, att den engelske ambassadören till slut blir så förvirrad och nervös, att han känner sig ordentligt

uppskrämd, då prinsens af Oranien syster kommer på besök till änkehertiginnan af Guise.

Man får nästan intryck af att hela Europa under våren och sommaren 1561 icke har något annat och viktigare att sysselsätta sig med än denna brännande fråga: h v e m skall nu bli drottningens af Skottland gemål? — till den grad absorberar hon det allmänna intresset. Långtifrån att ha förlorat sin betydelse vid Frans II:s död tyckes Maria Stuart plötsligt mer än någonsin vara medelpunkten för alla politiska kombinationer och beräkningar. Skottland har åter blifvit tungan på vågen: de kontinentala makternas förhållande till Skottland afgör nämligen deras förhållande till England, och England är under Elisabeth det rike, kring hvilket världsintressena ovillkorligt gruppera sig.

Bland de många porträtten af drottningen vi ännu äga kvar finns en skizz af Janet från sommaren 1561: *Le Deuil Blanc*. Hon är klädd i djup »hvit sorg» —

»L'on voit sous blanc atour
en grand deuil et tristesse,»

som det heter i den samtidiga gamla hofvisan om henne — men under hufvan lysa ögonen af självmedvetenhet och en egen stolt skalkaktighet; uttrycket kring munnen är sökt värdigt, litet sippt; hon har blifvit mycket fet

och ser hvad man skulle vilja kalla något »dryg» ut. Och är det underligt, om hon under dessa förhållanden, då hela Europa låg på knä för henne, blef en smula inbilsk? Till på köpet märkte hon mer än väl, att hennes fortsatta närvaro i Frankrike — ja, hennes blotta existens i denna världen — nästan skrämde vettet ur Katharina af Medici, och naturligtvis smickrade det henne att känna sig så fruktad. Hon insåg också snart, att svärmodern ej gaf sig någon ro, förrän hon genom sina motintriger förstört chancerna för — eller åtminstone fått uppskjutet — det projekterade spanska giftermålet. Och änkedrottningen var icke ensam om dessa bemödanden: för England innebar en eventuell förening af Spanien och Skottland minst lika stor fara som för Frankrike, och Elisabeth gjorde alltså i denna fråga af hela sitt hjärta gemensam sak med Katharina. Utsikten att bli kronprinsessa af Spanien tilltalade emellertid i hög grad Marias fantasi, och hon kände sig därför bittert besviken, när hon efter hand såg sina förhoppningar gå om intet. Men som vanligt kunde hon ej genomdrifva något i strid med Elisabeths eller Katharinas vilja — möjligen tog hon ej sin métier så allvarligt som dessa två farliga kollegor. Därtill kom, att hon af naturen hade ovilja emot att hyckla och sällan utom i yttersta nödfall nedlät sig till det. Hon var alltid för

stolt och öfvermodig, kände sig för säker på sin egen makt och blef därför lätt — som vid detta tillfälle — öfverlistad och besegrad.

Medan sålunda alla Europas krönta hufvuden och högst betrodda diplomater, såväl hviskande och i chifferskrift som öppet och i officiella depescher, lidelsefullt diskuterar hennes framtid, söker Maria Stuart — ehuru starkt upptagen af dessa internationella förhandlingar — nödtorftigt ordna sitt personliga förhållande till sitt eget rike. Ty ehuru Skottlands tron numera för henne blott är ett pis-aller, en reträttpost, hvilken hon endast med yttersta motvilja förbereder sig på att bekläda, inser hon dock klart, att det under de förändrade förhållandena icke i längden för henne låter sig göra att stanna i Frankrike och låter därför nådigt lorderna veta, att hon i frågan om ett nytt äktenskap ej utan att rådgöra med dem vill träffa något definitivt beslut.

Det är vid denna tid som drottningens äldste broder, Lord James Stuart, priorn af S:t Andrews — som han då kallades — på allvar träder in i hennes lif.

Såsom befullmäktigadt ombud från de i Edinburgh samlade skotska ständerna hade han i april 1561 ankommit till Frankrike och uppsöker genast sin syster. Efter att i sällskap med sin mormor, Antoinette de Bourbon, ha tillbragt den djupaste sorgtiden i Fontainebleau, hade hon

från midten af mars vistats hos sin moster, Renée af Guise, som var abbedissa i Rheims, och vår just stadd på resa därifrån till släktingarna i Joinville, då Lord James upphann henne. Maria var förberedd på hans ankomst, ty hon hade dagen förut mottagit de skotska katolikernas sändebud, prästen John Leslie, som allvarligt varnat henne för brodern, i hvilken drottningens trosbröder först och främst sågo det fientliga protestantiska partiets hufvudman. Varningen tycktes emellertid ej i första ögonblicket ha gjort vidare intryck på henne — tvärtom. Hon hälsade sin broder hjärtligt, systerligt ömt, visade sig glad och rörd öfver att träffa honom, i det hon vemodigt betonade sina egna förändrade förhållanden, sin värnlöshet och öfvergifna ställning. Man menar, att kardinalen af Lothringen vid detta tillfälle gifvit henne instruktion om hur hon skulle uppföra sig, men ifall han verkligen gjort det, hade han troligen kunnat spara sig besväret. Ty säkert lydde hon helt och hållet sin egen dramatiska instinkt, då hon vid första mötet med den store starke brodern, hvilken knäböjande hyllade henne som sin suverän, på samma gång som han i deras gemensamma folks namn beklagade hennes förlust, strax söker göra intryck på honom i egenskap af en svag, ömtålig och hjälpbehöfvande kvinna, en stackars, hvitklädd änka:

»qui en mon doux printemps
et fleur de ma jeunesse
toutes les peines sens...

oändligt ömkansvärd, oändligt pittoresk! Det låg i hennes natur att alltid vilja göra det starkaste och bästa möjliga intryck på en man, och att James Stuart var hennes egen broder gjorde i detta fall rakt ingenting. Framför de flesta andra människor ägde drottning Maria förmågan att kunna sentera den romantiska charmen, det pikanta och spännande i sitt eget förhållande till denne kloke och äregirige äldre broder, hvilken velat ge sin högra hand och hälften af sitt lif för rätten till den krona, h o n för ögonblicket kände sig rik nog att leka med.

Som vanligt gick hon i sitt behof att tjusa längre än hon behöfde och lofvade honom mer än det var nödvändigt att lofva — bland annat regentskapet i Skottland under hennes eventuella frånvaro. Lord James var underdånigt tacksam för all hennes vänlighet och alla hennes löften — men gaf själf inga — och syskonen skildes åt som de såtaste vänner. Men han var icke väl borta, förrän hon plötsligt slog om och utan ringaste yttre anledning visade sina kort: hon ämnade uteslutande, när hon kom hem till Skottland, hålla sig till katolikerna och deras chef, jarlen af Huntly, lät hon hälsa honom.

Har en gynnsam vändning i de ännu pågående spanska giftermålsunderhandlingarna (såsom några författare antaga) ett ögonblick låtit henne tro sig så säker på Don Carlos, att hon kunnat tillåta sig denna tvära och opåkallade frontförändring? Eller har hertiginnan af Guise, Christina af Danmark, Christian II:s dotter, kung Filips kusin, hos hvilken hon nu var på besök, blott förespeglat henne det för att omintetgöra Fredrik II:s planer på hennes hand? — Den danska friareambassaden ankom just i april månad till Paris. Eller har hon helt enkelt — som så ofta senare — plötsligt icke kunnat uthärda att längre förställa sig? Nog af — genom detta nästan pojkaktigt oförsiktiga tillkännagifvande af hvilken politik hon i Skottland ämnade föra förnärmade hon dödligt sin farlige broder, på samma gång som hon i högsta grad uppskrämde det redan så vaksamma och misstrogna England, ja, allt hvad protestanter i Storbritannien hette. Från detta ögonblick, då hon under loppet af några få dagar utan tvingande nödvändighet gaf och återtog sitt kungliga ord, litade säkert James Stuart icke längre på henne. Och bakom James Stuart, protestantismens försvarare, stod åtminstone hälften af hennes folk.

Men till detta folk m å s t e hon nu vända sig — hon måste återvända till sitt eget rike, det fanns ej annan råd. Ty genom änkedrott-

ningen-regentinnans markeradt ovänliga hållning blef vistelsen i Frankrike för hvar dag mer och mer obehaglig, isynnerhet som ingen af de många lysande giftermålsplanerna för ögonblicket tycktes kunna realiseras. Hon uppsköt afresan så länge som möjligt, hela sommaren gick, augusti stod för dörren. Brantôme talar vidt och bredt om hennes ångest, ju mera tiden för afresan närmar sig. »Hon hade icke den ringaste lust att resa — ofta har jag sett henne värre än döden frukta denna resa.» Elisabeth nekar ogint sin släkting tillåtelse till att styra färden genom hennes område eller — hvilket kommer ut på detsamma — fordrar som villkor för sitt samtycke ratifikation af det för Maria så förhatliga fördraget i Edinburgh. Genom allt hvad hon i Frankrike har hört om sitt hemland känner sig drottningen stämd emot det. För fransmännen — aldrig hågade att lära känna och utforska främmande länder — var det nämligen ännu alltjämt samma »*Écosse la Sauvage*», som för hundra år sedan sändt dem deras första skotska Dauphine, Margaret Stuart — Jacob I:s dotter, Ludvig XI:s gemål — det hade, efter allt hvad de kunde förstå, ej undergått ringaste förändring. I alla fall icke till det bättre, eftersom det nu icke blott var ett barbariskt land utan äfven ett protestantiskt land. Maria Stuart grufvade sig för infödingarnas omtalade brist på civilisation, för

det långa afståndet från Frankrike, där hon hade alla sina vänner, för språket, som hon visste i utländingarnas öron lät rått och oartikuleradt, för det hårda och besvärliga klimatet, »*fort éloigné du grand soleil du ciel*,» kunde hennes lärde vän Brantôme berätta henne. Hon har säkert också läst Froissart och ofta hört skämtas öfver hvad han berättar om hennes stackars rike: »man har svårt att där finna järn att sko sina hästar med, eller läder till seltyg, sadel och tömmar. De hämta sina förnödenheter färdiga (toutes faites) öfver hafvet ifrån Flandern, och när de ej ha råd till att göra det, ha de ingenting. »*Ils n'ont nul chose*»! Det var hufvudsakligen denna världsberyktade, förtviflade fattigdom, som den förfinade unga drottningen, van vid lyxen i S:t Germain och Fontainebleau, så bittert fruktade och skämdes för.

Så har då den länge med ångest emotsedda afskedsdagen kommit: »Med båda armarna på relingen (berättar Brantôme, som åtföljde henne) satt drottningen framåtlutad på däcket med stora tårar i ögonen, som oafvändt voro riktade mot den kust hon lämnade, — *prononçant toujours ces tristes paroles: Adieu, France ... Adieu, France ...*»

Det var om aftonen; och när solen nästa morgon steg upp öfver hafvet och åter belyste den smala strimma land, som ännu var synlig, satte sig drottningen upp i sängen, som hon låtit bädda åt sig på själfva däcket, och sträckte sina armar ut mot Frankrikes kust:

»*Adieu, France! Adieu, France!*»

Detta är utan tvifvel melodramatiskt, och dock har säkert ingen läst det utan att på ett eller annat sätt känna sig rörd öfver den uppriktiga sorg och ångest, som möter en i dessa tårfulla ögon, i dessa framsträckta armar och detta vemodigt snyftande: Farväl.

Omkring bädden stodo hennes »fyra Marior», hvilka som små hade vid hennes sida lämnat Skottland, hennes morbröder Guise, hennes bröder, hennes vänner Brantôme och Châtelard samt »många franska och skotska adelsmän». Bland dessa fanns en, som några mena, att hon redan flyktigt fäst sig vid, andra, att hon knappt ännu gifvit akt på: den unge James Hepburn, fjärde jarl af Bothwell.

Det kan ej anses tillfälligt, att Maria Stuarts saga oftast och med förkärlek blifvit sceniskt framställd: uppträdena och tablåerna äro ju på förhand arrangerade — diktaren behöfver, så att säga, blott sträcka ut handen efter dem. Så här. Grupperade rundtomkring de förnämsta Dramatis Personæ — Maria, James Stuart,

Bothwell, Châtelard o. a. — finner man åtskilliga af dem, som sedan i stycket spela en mindre roll. Bakom drottningen, symboliseradt genom den ännu svagt synliga strimman af Frankrikes kust, ligger hennes lif vid Valoishofvet — framför henne, höljdt i den tidiga höstdimman, reser sig Skottland, framtiden. Det stora skådespelets första scener äro redan utspelade: tragedien kan begynna.

II.

V.

Den augustidag drottning Maria — »*a tall bit lassie to stand by Bruces chair*» — efter tretton års frånvaro ånyo satte foten på Skottlands jord, kom hon som drottningen af Guds nåde. I Frankrike hade hon insupit idéer om konungamakten, hvilka voro fullkomligt inkommensurabla med de föreställningar ett brittiskt folk och brittiska statsmän sedan gammalt gjorde sig angående samma sak — tyvärr alldeles inkommensurabla med hennes författningsmässiga ställning, som till på köpet var betydligt svårare än andra konstitutionella monarkers. En skotsk regent hade det nämligen allt annat än lätt: nästan inga säkra inkomster, ingen stående här, hela krigsmakten liksom rättskipningen beroende af de stora herremännen. Parlamentet bestod af endast en kammare och behärskades af hufvudmännen för de förnämsta släkterna. Enda möjliga sättet att regera — och detta hade alla Stuartar före henne pröfvat — bestod naturnödvändigt uti att för-

söka väcka ofrid emellan de skilda klanerna samt bruka den ena emot den andra. »*Ils* (kungarna af Skottland) *ne faisaient, pour ainsi dire, que changer d'antagonistes*», så karaktäriserar träffande en fransk historiker deras ställning. Och när Maria Stuart i sin tur öfvertager släktens ödesdigra arf, är till på köpet tillståndet i riket förvärradt genom årslång anarki samt en just då högt uppblossande förtviflad troskamp.

Hit till detta vilda land, som, utan att hon har minsta aning därom och utan att hon har förutsättningar att begripa det, genomgår den allvarligaste kris för sin utveckling kommer Maria Stuart — en flickaktigt osäker kvinna, i högsta grad upptagen af sitt eget intimaste jag, en dumdristig drottning, fylld af allehanda absolutistiska föreställningar om att Skottlands rike är hennes egendom, att Skottlands folk är hennes underhafvande, att hon icke allena äger m a k t, men — i följd af ärftlighetens lag och Guds nåde — äfven r ä t t att i alla angelägenheter råda och handla som hon för godt finner, utan att någon dödlig, hvarken som enskild person eller som representant för statsmakten, är berättigad att afkräfva henne något slags räkenskap. »Gud har befallt undersåtarna att visa l y d n a d mot sin furste», sade hon själf och innesluter i denna enkla formel alla sina begrepp om förhållandet emellan regent

och folk. Också förutsåg den klarsynte Maitland af Lethington, som kände Skottland utan och innan och utan att någonsin ha sett henne anade, hurdan Maria var, att hennes ankomst skulle — som han sade — förorsaka »*wonderful tragedies*».

Hon var icke välkommen hos sina landsmän, och med sin vanliga fina, nästan intuitiva förståelse af hvilket intryck hon gjorde på människor, har hon säkert redan vid landstigningen i Leith, innan hon kom till Edinburgh, märkt det. Också de yttre omständigheterna vid hennes emottagande, som var allt annat än festligt, enär man ej var förberedd på att ankomsten skulle ske så tidigt, nedstämde henne. Hon grät, när hon såg de raggiga bondhästar man lät hennes franska kavaljerer rida på, och uttalade okonstladt högljudt sin saknad öfver de »*montures superbes*» hon alltid i Frankrike hade haft till sitt förfogande. Allt hvad hon såg — människornas klädedräkt, boningar, lefnadssätt, allting — tycktes henne förödmjukande futtigt och tarfligt, afskräckande dystert, och man kan föreställa sig, att hon — ännu med öronen fulla af det franska hofsmickret — nästan har känt sig som en pärla kastad för svin. Därför kunde hon heller inte, huru älskvärdt förbindlig hon annars i allmänhet var (Brantôme säger, att hon »*usait de fort doux, mignard et fort agréable langage*»),

låta bli att visa skottarna den otåliga missaktning hon hyste för deras brist på fint vett och europeiskt civiliserade lefnadsvanor. Den första natten hon sof på skotsk botten, gåfvo borgarna sig till att sjunga kalvinistiska psalmer utanför hennes hus och störde därmed hennes och hennes vänners sömn. Denna malplacerade yttring af bigotteri bidrog naturligtvis äfven att sätta henne i dåligt humör, i det den ju ej lämnade henne i tvifvel om, med hvilka ögon man i hennes fädernesland betraktade hennes romersk-katolska trosbekännelse. När hon senare närmare lärde känna förhållandena i Edinburgh, kunde hon icke från sin ståndpunkt annat än anse det för en tämligen oförtjänt olycka, för hvilken hela världen var henne medlidande skyldig, att just h o n, så korrekt rättrogen, skulle vara tvungen att jämt befatta sig med dessa småaktiga protestantiska hårklyfverier, med hvilka man ända från första dagen envisades att uttråka henne.

Till den första katolska mässa drottningen lät fira i sitt kapell i Holyrood infann sig ingen utom de franska gästerna och medlemmarna af hennes egen hofstat, medan den skotska adeln och Edinburghs borgare i stället flockades kring John Knox, hvars röst — enligt det engelska sändebudet Randolphs ord — satte mera mod i hans gudfruktiga landsmän än »femhundra trumpeter». Engelsmannen, hvilken liksom Maria

själf var främling i Edinburgh, såg således genast tydligt, i hvem hon hade att söka sin farligaste och mäktigaste motståndare. Så skarpsinnig var hon troligen inte själf, ehuru hon, trots ganska taktlösa utmaningar från Knox och hans anhängare, ända från första dagen visade stor hofsamhet mot sin tros fiender och tydligen (så länge intet angående ett nytt katolskt giftermål ännu var beslutadt!) ämnade låta kalvinisterna sköta sig själfva och dyrka Gud efter sitt eget hufvud — förutsatt att hon själf och hennes trosförvanter erhölle samma rättighet. Men drottningens protestantiska omgifning nöjde sig ej med att blott likgiltigt och öfverlägset tolereras, utan arbetade på att åvägabringa en närmare förståelse mellan henne och John Knox. För detta ändamål bragte Lord James till stånd ett möte emellan dem. Försöket slog emellertid illa ut: drottningen, som enligt sin vana börjat med att söka »tjusa till» den nye Johannes Döparen, förlorade humöret, när hon upptäckte hur hopplöst ointaglig han var, och kunde inte öfvervinna lusten att motsäga och reta honom. Han å sin sida var naturligtvis så oförsonlig och hvasst fanatiskt, som han vid detta tillfälle, öga mot öga med ärkefienden, ansåg det för sin prästerliga plikt att vara, och lade inte fingrarna emellan, när det gällde att bevisa, hur djupt sjunken »den romerska skökan» var. Det hela slutade

med, att drottningen — som vanligt, när hon märkte att hon icke hade flera argumenter — brast i gråt, och Lord James, som kom i en obehaglig ställning, måste försöka trösta sin syster.

Marias ankomst blef sålunda signalen till, att religionsstridigheterna, som länge fortgått, nu antogo en våldsammare karaktär än någonsin, och hon led själf af den tvedräkt hennes närvaro uppväckte. De af hennes närmaste rådgifvare, som försökte medla mellan de olika parterna — först och främst Lord James och statssekreteraren Lethington —, hotades och förföljdes från bägge hållen, under det att förvirringen i landet genom de ledandes eviga trätor och dispyter beständigt ökades. Rikets förste adelsman, den alltid försiktige och ängslige Châtelherault, hade redan dragit sig tillbaka från hofvet och med sin son Arran förskansat sig på sitt fasta slott Dumbarton. Den mäktigaste af de stora höglandshöfdingarna, Huntly, låg i ständig fejd med drottningens broder Lord James, hvilken emellanåt hotade med att öfvergå till handgripligheter, medan den unge jarlen af Bothwell, som, ehuru protestant, ej ville ha något med det engelska partiet att göra och heller icke önskade tillhöra det spansk-franska, jämt höll sig i drottningens omedelbara närhet och sökte upphäfva sig till hennes personlige riddare och om så skulle påfordras —

försvarare. Tyvärr vet man inte mycket om Marias förhållande till Bothwell under detta första år efter återkomsten från Frankrike, utom det, att de jämt voro tillsammans, och att den halftokige Arran, som ännu envist fasthöll sin föresats att äkta henne, på nyåret 1562 försökte mörda honom (h v a r f ö r?), samt att Bothwell ett par månader senare — ungefär samtidigt med Erik XIV:s frieri — aftalade med samme idiotiske Arran, att de i gemenskap skulle bortföra henne (h v a r f ö r?). Har Bothwell — såsom många gissa — redan på den tiden varit förälskad i sin drottning och, då han icke själf såg sig i stånd att täfla med hennes furstliga friare, velat tvinga henne till ett giftermål med den komplett ofarlige Arran, hvars plats han sedan själf ämnade taga? Har han fått nys om Marias outtröttliga hemliga bemödanden att ändtligen bringa affären med Don Carlos i ordning? Eller har han plötsligt blifvit rädd för att Erik, hvars uppträdande i London väckte allvarsam förskräckelse, skulle bortföra det omtvistade priset? Hvilket motiv han haft är nu omöjligt att med säkerhet afgöra, men faktiskt är att han gjorde allt för att egga bägge Hamiltonarna (ty Châtelherault var också medveten om planen) till enleveringen, och kanske hade hans djärfva anslag lyckats, om ej den oberäknelige och fånige Arran tappat koncepterna och i ett anfall af ånger bekänt allt

för drottningen. Hon blef i första ögonblicket ytterst uppbragt och lät genast gripa och fängsla Bothwell. Men hon tycktes icke taga sig det synnerligen nära, då han efter ett par månader flydde till England, och då hon nästa gång kom i knipa tänkte hon ögonblickligen på honom och återkallade honom genast — förlät honom allt. Har hon ej hyst någon varmare känsla för honom på den tiden, är det väl i alla fall sannolikt, att han, som liksom hon själf var uppfostrad i Frankrike, där han sannolikt haft ett befäl vid det skotska gardet, ofta genom sin beläsenhet och bildning*, sina vågade »galliska» kvickheter, sin muntra öfverlägsenhet och condottiere-oafhängighet — så länge han någorlunda höll sig i skinnet — varit henne till ej ringa tröst och förströelse.

De oroliga och sinsemellan stridande adelssläkterna förorsakade drottningen ända från början många bekymmer, och det är karaktäristiskt för henne, att hon, som i Frankrike med hänsyn till ett eventuellt regentskap så lättsinnigt och nyckfullt behandlade sin bror, nu, när det kom till stycket — trots hon ju själf var tillstädes i riket — utan vidare nästan helt och hållet öfverlämnade myndigheten åt honom. Leslies

* Andrew Lang gör uppmärksam på, att Bothwell skref både franska och sitt eget språk »*in a firm yet delicate Italic hand of singular grace and clearness*». Hon ägde äfven vackra, sällsynt väl och smakfullt inbundna böcker, af hvilka ett par ännu finnas kvar.

varningar i Lothringen tycktes fullkomligt glömda — hon litade naivt på honom och öfverhopade honom med privilegier och värdigheter (han blef sålunda jarl af Mar och strax efteråt äfven af Moray), blott för det han — stående utanför den egentliga adeln och kronan närmare — skulle åtaga sig besväret att hålla styr på de täflande klanerna.

Att hon själf personligen under första tiden hufvudsakligen slöt sig till huset Gordon, hvars hufvudman jarlen af Huntly var, är helt naturligt. Dels stod familjen på samma religiösa ståndpunkt som hon själf, dels tyckte hon om och hyste respekt för gamle Huntly och en viss, ytterst kvinnlig förkärlek för hans son, den vackre och ståtlige John Gordon. Denne beundrade henne nämligen betydligt mera än det egentligen var passande för en undersåte, men så länge hon icke kände sig kompromitterad, tog hon aldrig en mans hyllning illa upp. Då emellertid Lord James erhöll grefskapet Moray — hvilket Gordonarna gjorde anspråk på — och samtidigt tillika med Lethington, såsom de båda mäktigaste advokaterna för en protestantisk engelskvänlig politik, under året 1562 mer och mer började träda i förgrunden, drog sig Huntly, sårad och ond, tillbaka från hofvet, på samma gång som den vildsinte John Gordon gjorde sig omöjlig i Edinburgh, råkade i kif med ordningsmyndig-

heterna och måste rymma därifrån. Maria hade just vid samma tid aftalat ett möte med Elisabeth vid gränsen, men fick i sista minuten återbud från sin nyckfulla »goda syster», och det var i mycket dåligt humör som hon i sin brors sällskap i stället företog ett slags inspektionsresa till sina norra provinser. Moray hade ju alltid ett horn i sidan till Gordonarna och hade nu, då tillfället var gynnsamt, beslutat att stuka dem. Därför fick Huntly order att icke visa sig för Hennes Majestät med flera än hundra man i sitt följe, och när han, trotsande förbudet, i Aberdeen mötte henne med mer än tusen klansmän bakom sig, blef drottningen ond. Hon lät honom väl också höra det, ty när hon strax efteråt kom till Inverness — också ett Gordonfäste — nekade man henne helt enkelt tillträde till borgen. Detta blef henne för starkt — som rikets suverän kände hon sig djupt kränkt. James Stuarts fiender hade spelat sina kort illa — det återstod honom numera nästan bara att låta sin uppretade syster höra sin mening om dem — att de voro förrädare, att de voro värda att hängas o. s. v. — för att få henne att dela den. Och från detta ögonblick är det krig på knifven mellan Stuartar och Gordonar, hvilka nu också angripas af sina många höglandsfiender. I träffningen vid Corrichie besegrades den upproriska klanen i grund, nedgjordes

och togs till fånga, medan chefen och hans söner straffades på det hårdaste. Maria Stuart var annars icke grym — icke efter den tidens standard — men den hämnd hon tog på den gamle Huntly (eller rättare på hans döda kropp) och på John Gordon visar att, när det gällde att straffa en uppstudsig eller försvara hvad hon ansåg för sin »värdighet», hade hon ej större respekt för döden och lidandet än de flesta andra af sina samtida. Känslosam eller förfinad enligt våra begrepp var hon naturligtvis aldrig: kom ihåg, hur hon som drottning af Frankrike dag ut och dag in under hösten 1560 kunde uthärda att se kättarbålen brinna i Amboise, och hur hon senare i Orléans kallblodigt hjälpte sina morbröder att locka prinsarna af blodet i fällan. Och hon var i hög grad robust anlagd, allt annat än nervös, när det gällde att »se blod». »She repenteth nothing (säger sändebudet Randolph i ett bref till Cecil under denna hennes razzia i högländerna), but when the lords and others came in the morning from the watche, that she was not a man to know what life it was to lye all night in the fields or to walk upon the causeway with a jack and knapschall (hjälm), a Glasgowbuckler and a broadsword.»

Det är under den första tiden liksom om Skottlands råa höga fjälluft berusar henne, som om Stuartracens mest primitiva instinkter — så

länge bundna och kufvade i ett europeiskt hoflifs former — plötsligt under detta hennes första fälttåg vakna i all sin styrka, till den grad lidelsefullt hänger hon sig åt krigets blodsutgjutelse och strapatser.

VI.

»All this wynter Chatelett was so familiare in the queenis cabinet, aire an laytt, that scarsly culd any of the nobility have acces unto hir. The queen wold ly upon Chattelets shoulder and sometimes prively she wold steal a kiss of his necke: and all this was honest yneuch, fort it was the gentil entreatment of a stranger.» (Nästan hela denna vinter var Châtelard tidigt och sent så husvan i drottningens enskilda rum, att nästan ingen af adeln kunde få tillträde till henne. Drottningen kunde luta sig mot Châtelards skuldra, och ibland kunde hon förstulet stjäla en kyss från hans nacke. Och allt detta i all ärbarhet — det var blott en särdeles vänlig behandling af en främling.»

Sålunda relaterar den gudfruktige och stränge Herr John Knox på sitt rättframma vis allt det skvaller, som vintern 1563 efter det drottningen kommit tillbaka från Högländerna, i den goda staden Edinburgh utkolporterades om henne

och hennes gästvän, den franske adelsmannen Châtelard.

Ehuru utan förmögenhet och ett slags protégé af huset Montmorenci, var Châtelard af hög och förnäm börd, i andra ledet nevö till själfva Bayard, som han enligt Brantôme sades likna — »till växten», tillägger denne förklarande, »ty han var af medellängd, väl vuxen och spenslig.» Och Brantôme, som tyckes varit en vän till honom, tillägger, att han var »*gentil Cavalier et homme de bonne espée*», hvilket ju väl är möjligt, men någon riddare utan fruktan och tadel à la Bayard var han i alla fall icke. Den unge mannen syntes tvärtom ha utvecklat sig till en af de värsta typerna för det Mignonsläkte, som nu växte upp vid Valoishofvet. »*Quant à l'âme il l'avoit aussi très-belle*», fortsätter vidare Messire Pierre de Bourdeille sin välvilliga beskrifning af vännen och förklarar denna »vackra själ» bestå däruti, att Châtelard »talade och skref väl, till och med på vers — lika bra som någon adlig herre i Frankrike.»

Redan i Paris hade den unge Châtelard varit en af drottning Marias eldigaste tillbedjare och senare i sin beskyddare d'Anvilles sällskap följt henne öfver hafvet. På hösten 1562 kom han, drifven af sin längtan att återse henne (eller kanske af Katharinas och hennes protestantiska vänners intriger), för andra gången till Skottland

och stannade där öfver vintern som drottningens gäst. Att han var välkommen törs man väl efter Knox' beskrifning sluta sig till.

Châtelard skref vers i Ronsards och Du Bellays stil — de diktare Maria beundrade högst — samt ägde i det hela liksom drottningen själf sin samtids bästa litterära kultur. Trots sin ungdom hade han stor aplomb, var fullkomligt hemma i stora världen och visste att turnera en vacker komplimang, »*un gentil mot*», som Brantôme säger. Såsom då han på resan från Calais sade, att »fyrar och lanternor icke behöfdes för att upplysa hafvet: drottningens ögon kunde göra det mycket bättre — ja, icke blott upplysa det, men, om så skulle vara, sätta det i brand.»

I eftervärldens ögon förekommer denna »vackra själ» betydligt mindre tilltalande än i samtidens. Enligt hvad vi veta om honom, tyckes han ha varit en tidigt fördärfvad pojke, pjunkigt känslosam, sensuell och brutal, hvilken Maria Stuart, då hon denna vinter kanske leddes mera än vanligt — John Gordon var död och Bothwell i landsflykt — begick det felet att visa alltför stor förtrolighet och ynnest. Hon behöfde roas och Châtelard kunde underhålla henne med hofskvaller från Paris och skandalhistorier om *la reine-mère*, med tillfällighetsvers, servilt smicker och tokiga kärleksförklaringar. Och så länge han roade henne, föll det henne förstås

inte in att bli ond på honom, eller att förändra sitt sätt emot honom, hvilket troligen heller inte var det ringaste annorlunda, än damerna vid Katharinas hof tillåto sig. Att han emellanåt också tog sig några friheter emot henne, brydde hon sig icke om. Hon kände sig så oändligt upphöjd öfver den lille fransmannen och visste ju dessutom med sig, att allt detta — som Knox säger — i det stora hela var »*honest yneuch*».

Men så en vacker dag gick det dock för långt: Châtelard, som drottningen i djupet af sitt hjärta sannolikt, då han ju var beroende af hennes vän d'Anville, ej ansåg stort bättre än en tjänare, visade plötsligt att han fullständigt missförstått hennes tanklösa vänlighet — han visste icke längre sin plats, ville framtvinga ett afgörande, fann sig icke längre i att vara en menlös lekboll för hennes sentimentala nycker. Så gick det till, att drottningens damer en mörk vinterkväll, då hon ända till sent på aftonen varit upptagen af statsgöromål och först vid midnattstid kom in i sofrummet, till sin förfäran funno den franske herrn under Hennes Majestäts säng. Maria blef ond, förargad — och förlät syndaren; men ett par aftnar efteråt, då den unge mannen var säker på att drottningen var allena, upprepade han attentatet och var så närgången, till slut så desperat, att drottningen, som nu för sent fick ögonen upp för sin egen dår-

skap och säkert helst från början velat hålla saken tyst, till slut blef tvungen att ropa på hjälp och skicka bud efter sin bror. När Moray kom, hade hon fått tid att inse det oerhörda i Châtelards framfärd och var till den grad utom sig, att hon bad och befallde brodern genast på fläcken, inför hennes egna ögon, döda den förmätne. James Stuart talade henne till rätta, men var lika indignerad — eller låtsade åtminstone vara det — som systern: han tillkallade ögonblickligen vakten och gjorde processen kort. Några dagar efteråt försonade Châtelard på stupstocken sitt brott att ha velat förgripa sig på »Drottningens Majestät». Knox tillägger illasinnadt, att »han förlorade sitt hufvud, för att hans tunga ej skulle yppa vår drottnings hemligheter».

Men med den skyldiges straff var historien icke förbi. Skandalen växte och bredde sig långt utanför Skottlands gränser. Man talade icke om annat, och alla Marias fiender både hemma och utomlands fingo vatten på sin kvarn. Randolph skref långa, indignerade och skenheliga bref om saken till Elisabeth och Cecil, så att, när Lethington strax efteråt kom till London, hörde han aldrig annat än förebråelser och pikar öfver sin härskarinnas uppförande. Och då det åter blef tal om Marias giftermål, kände sig Elisabeth öfverlägsen nog att vårdslöst föreslå sin egen älskare Dudley som kandidat

till hennes hand. Hittills hade Maria Stuarts rykte — trots hennes oförsiktiga och »familjära» sätt — varit fläckfritt, men efter Châtelards oförlåtliga tilltag var det det icke längre. Hon märkte det genast själf och kände det utan tvifvel bittert. Därför straffade hon också brottslingen såsom hon menade, att det anstod en högboren furstinna att straffa »*so abject a varlet*» (som Randolph kallar honom), och hoppades säkert, att det eklatanta sätt, hvarpå hon visade sin vrede, skulle öfvertyga världen om hennes oskuld. Men världen v i l l e icke öfvertygas och lät alltså icke af något öfvertyga sig: Diana kunde från sin höga Olymp rasa så mycket hon ville mot den stackars eländige Actæon — han hade dock i alla fall en gång för alla dragit henne ned därifrån, och alla människor trodde sig hädanefter veta, att gudinnan i själfva verket ej vore annat än en vanlig dödlig kvinna.

Under dessa första år på 60-talet släpa sig för öfrigt de vanliga olika äktenskapsförhandlingarna med kontinentens furstar långsamt fram och tillbaka, beständigt utan resultat. De bägge protestantiska nordiska kungarna, Fredrik och Erik, tyckes Maria Stuart aldrig ha betraktat med synnerligt intresse, däremot önskade hon ännu alltjämt ifrigt förbindelsen med Spanien och arbetade ihärdigt därför. Men kung Filips vanliga långsamhet och obeslutsamhet förstörde efter

hand alla hennes chancer i detta afseende — han visste aldrig hvad han ville, betänkte sig så på det ena, så på det andra, och drog sig slutligen rätt hufvudstupa tillbaka: till fördel, sade han, för sin kusin, ärkehertigen. Mot hösten 1654 kan man sålunda anse, att frågan om Don Carlos' kandidatur definitivt fallit. Drottningen af Skottland kände sig bittert besviken och dessutom ganska stött öfver denna Filip II:s ljumhet och obeslutsamhet samt afskedade helt kort ärkehertigen under uppgift att han var »det minst fördelaktiga parti hon med hänsyn till förhållandena i England och Skottland kunde göra». Och efter denna tid kan det ej anses troligt, att hon längre allvarligt funderat på att förmäla sig med någon utländsk furste.

Mer och mer under dessa år träder Elisabeth Tudor — som hon aldrig sett och aldrig någonsin får se — fram i förgrunden af Maria Stuarts lif, blir småningom den mest betydande faktor, som hon i sin politik har att räkna med. Förnämligast utmärkes under första tiden förhållandet mellan de båda drottningarna af Marias oupphörliga försök att tigga eller truga sig till ett officiellt erkännande af sin — för öfrigt solklara — arfsrätt till den engelska kronan. Efter Frans II:s död har hon nämligen gentemot England helt och hållet förändrat sin taktik: hon upp-

träder icke mera som Elisabeths rival eller motståndarska — det är numera hvarken fråga om att föra Englands vapen eller kalla sig *Regina Angliæ* — hela hennes diktan och traktan går nu ut på att hos den nio år äldre »jungfruliga drottningen» få intaga en dotters eller en systers plats. Elisabeth snodde och vred sig, var ibland affabel, visade ibland tämligen tydligt tänderna, men på det hela var förhållandet — åtminstone till det yttre — absolut bättre än det någonsin förut varit. Men midt under de ömsesidiga vänskapsförsäkringar, som så ofta växlades mellan London och Edinburgh, förstod Elisabeth att på ett mycket effektivt sätt förhindra alla Marias friare att komma till målet därigenom att hon — klumpigt eller fint, allt som det kunde falla sig — erbjöd sig själf i stället, och hur hon än manövrerade, uppnådde hon alltid ofelbart sin afsikt: att hoptrassla eller förstöra Marias chancer.

Nu skulle man trott, att Maria Stuart under sina morbröders ledning och i kampen mot Katharina genomgått en betydligt bättre diplomatisk skola än Elisabeth kunnat göra på Woodstock eller Hatfield, men i den duell, som vid Maria Tudors död begyntes mellan de båda brittiska drottningarna och sedan utan afbrott fortsattes i trettio år, var det dock drottningen af Skottland, som gång på gång måste bita i gräset. Ty icke blott var Elisabeth i behändig-

het och energi sin motståndarinna fullkomligt vuxen — ja, till och med betydligt öfverlägsen — utan alla hennes egenskaper, också de sämsta: såsom hennes obeslutsamhet, hennes lögnaktighet, hennes fåfänga, hennes hjärtlöshet, gjorde henne speciellt ägnad för hennes en gång gifna plats, medan — som så ofta blifvit anmärkt — just Maria Stuarts dygder mest bidrogo att störta henne. Hennes uppriktighet, hennes trofasthet och passionerade värme — hennes *wholeheartedness*, med ett engelskt ord — gjorde henne tidtals (men blott tidtals) till ett lätt byte för sina fiender. Trots allt sitt skarpsinne och all sin behändighet är hon under vissa perioder, då tillfredsställelsen af hennes hjärtas begär för henne är det viktigaste — det enda i världen — så ytterligt hänsynslös, så oerhördt dumdristig, så fantastiskt godtrogen, att det ibland nästan gränsar till dumhet. Hon är i regeln en slaf af sina första intryck och handlar ständigt efter impulser — efteråt kommer hon och ber om råd. Hon är lidelsefullt våldsam och egenmäktig men blott sällan verkligt viljestark, och när reaktionen kommer, blir hon slö — antingen melankoliskt eftergifven (som så ofta gentemot Moray) eller barnsligt envis (såsom hvar gång Edinburgh-konventionen bringas på tapeten: »Det jag har sagt, har jag sagt».) Hennes franska uppfostran liksom själfva hennes temperament gjorde henne

ytterst olämplig att under denna nationella växttid och Knox' reformationsperiod vara Skottlands drottning, medan däremot Elisabeth är som klippt och skuren att just under då rådande politiska konjunkturer och kyrkliga strider fylla sin plats på Englands tron. Hon — Elisabeth — var å sin sida heller icke oemottaglig för manligt inflytande, tvärtom, men det kunde aldrig falla henne in att låta sina hjärteaffärer, eller rättare: nöjen, influera på sitt rikes angelägenheter, och hon förstod att så väl dressera sina älskare, att det icke ens väckte uppseende, då hon, trött af leken, kastade bort sina leksaker. De högst egendomliga omständigheterna vid hennes födelse gjorde, att hon alls inga familjeförpliktelser — hvilka ju i det 16:de århundradet spelade en stor roll — ägde gentemot andra europeiska hof. Hon var olösligt bunden vid England liksom vid sin fars kyrkopolitik — och, såvida England ville behålla sitt andliga och materiella oberoende, var det bundet vid henne. Därför blef hon en integrerande del af sin tron, medan Maria Stuart, som var skapad till *queen-consort*, aldrig blef annat än ett prydnadsföremål på sin.

Den engelska regeringens många undanflykter angående arfsföljden och påtagliga ovilja att i detta afseende binda sig ingaf några af Skottlands katoliker idén till ett motdrag, hvari-

genom den på ett ganska skickligt sätt blef kringgången. Och det egendomliga i historien är, att Elisabeth, som icke fruktade någon fara från den kanten, ursprungligen själf var behjälplig att föra den nya pjäsen fram på det redan tätt besatta schackbrädet, i det hon gaf den unge mannen i fråga tillåtelse att besöka Skottland och öppet nämnde honom tillika med Leicester som en af de engelsmän Maria finge välja emellan. Sålunda kom det sig, att den unge Henry Stuart, Lord Darnley, son till jarlen af Lennox, och genom sin moder — halfsyster till Jacob V och systerdotter till Henrik VIII — näst efter Maria Stuart själf arfsberättigad till England, plötsligt ställer sig bland friarnas led och uppträder som pretendent till drottningens af Skottland hand.

VII.

Trots rikets sönderslitna inre tillstånd och dess genom den ena giftermålsplanens misslyckande efter den andra högst osäkra förhållande till främmande makter fördes under dessa år ett mycket muntert hoflif omkring den unga drottningen. Det är ganska egendomligt att se, hur fort hon egentligen acklimatiserar sig i Skottland och finner sig till rätta i de för henne rätt ovana förhållandena. Först och främst tyckes hon i sitt hemland fysiskt befinna sig oändligt mycket bättre än hon någonsin gjort i Frankrike, hvarest hon under hela sin uppväxt och första ungdom jämt led af indigestioner och svimningsanfall. Känslan af att slippa tvånget af den ständiga samvaron med en henne så genomantipatisk person som Katharina af Medici samt befrielsen från Guisernas omedelbara förmyndarskap har kanske äfven bidragit till att framkalla den nästan barnsligt uppsluppna munterhet — ja, rent af ysterhet — som under dessa

år, mellan 1561 och 1565, utmärker henne. Hon är så friskt nöjeslysten som en af sina egna pager: maskerader, sportslekar, jakt- och ridpartier höra vid hofvet till ordningen för dagen. Och framför allt dans — hon dansar så mycket, att hon ibland blir sjuk däraf och måste ligga till sängs. Sorgen öfver Frans' af Guise död och den årligen firade mässan öfver Frans II åstadkomma blott korta afbrott i festligheterna, och att kalvinisterna se surt på henne, tar hon sig inte när, ehuru Randolph vid ett tillfälle dock uttalar, att »Mr Knox är så hård emot oss, att vi nästan ha måst lägga bort att dansa». Men för dessa mera banala nöjen försummar Maria icke de mera förfinade, intellektuella njutningar hon i Frankrike lärt sig skatta så högt. Hon älskar poesi och musik, spirituella samtal och djupsinniga diskussioner; hon älskar smicker — men icke i den råa och bombastiska form, i hvilken Elisabeth höll till godo därmed — utan insvept i fina, väl valda, smakfullt turnerade fraser. Men mera än intressant konversation och ljuft smicker älskar hon den stumma, passionerade tillbedjan hon mycket väl märker att hon som kvinna — fullständigt oberoende af sin drottningsvärdighet — väcker hos de flesta af de män, som vid hennes hof komma i omedelbar beröring med henne. Och hvar gång hon på nytt upptäcker att en man älskar henne, är denna upptäckt

en hemlig glädjekälla för henne, och hon kan icke låta bli att till gengäld visa honom ett slags tacksam ömhet, att ge större och större prof på sin tjusningsförmåga, att fresta honom, tills han icke längre är sig själf mäktig. Aldrig låter hon varna sig — hvarken af John Gordons framfusiga hänsynslöshet eller af Châtelards plumpa öfverfall eller af Bothwells dumdristiga enleveringsplaner eller af hans frändes, kapten Hepburns förolämpande kärleksdikter — inte heller af Morays förnuftiga föreställningar eller John Knox' dundrande straffpredikningar. Af sin oemotståndliga nyfikenhet och käcka äfventyrslust drifves hon ur den ena obetänksamheten i den andra, och själfva hennes ridderliga generositet, själfva hennes öppenhet och renhet — ty i jämförelse med t. ex. Elisabeth och de damer hon i Frankrike umgåtts med var Maria Stuart, hvars natur ställde större fordringar än deras, ren — utsätta henne för beständiga missförstånd och förödmjukelser.

Brodern James är under dessa år hennes högra hand, hennes närmaste rådgifvare och — ibland — beskyddare. I gengäld tillvällar han sig naturligtvis både gods och guld och statens högsta värdigheter och nästan all verklig makt i riket. När Maria Stuart gaf, gaf hon alltid med fulla händer — så länge hennes intressen eller hennes hjärta föranledde henne att visa

gifmildhet, visste hon icke hvad snålhet eller småaktig sparsamhet ville säga. Mot Moray var emellertid hennes frikostighet ännu så länge fullkomligt på sin plats, ty han sparade sig icke i hennes tjänst och var — jämte Lethington — under dessa sextiotalets första år den dugligaste och verksammaste tjänare hon någonsin under hela sin regeringstid hade.

Lord James Stuart, nu genom systerns nåd jarl af Mar och Moray, var Jacob V:s äldste son med Lady Margaret Erskine. Ända från sin tidigaste ungdom hade han gjort sig bemärkt såväl genom framstående intelligens som genom sin klokt behärskade ärelystnad och utvecklade sig under sin korta bana till en af de mest remarkabla personligheter inom den på dylika så rika Stuartsläkten. Han var betänksam — till och med väl betänksam — uthållig, snarrådig och modig, mycket smidig, omöjlig att hålla utanför, omöjlig att hålla i skuggan. Han var samvetslös och visste dock alltid — till och med vid tämligen ruskiga transaktioner — att behålla skenet af respektabilitet. Lethington yttrade till Morton, då de en gång diskuterade de olika herrarnas hållning till ett planlagdt mord, att hvad Moray anginge, komme han att »se genom fingrarna», och detta uttryck har för all evighet karaktäriserat honom. Så länge det lät sig göra, såg han alltid genom fingrarna —

men Gud nåde Skottland, när han tog händerna undan!

Liksom systern var James Stuart inställsam och insinuant, men han var det på ett helt annat sätt än hon. Hon önskade alltid att behaga — likgiltigt hvem och likgiltigt om det lönade mödan — han däremot gjorde sig aldrig besvär för ingenting. Med nykter och fullständigt riktig uppfattning af de speciella förhållandena i sitt fädernesland hade han från början klart insett protestantismens vitala betydelse för folket och beräknat dess ändtliga seger. Därför — kanske äfven af verklig öfvertygelse — slöt han sig tidigt öppet till den nya läran och höll alltid hårdnackadt fast därvid. Dock var han aldrig, som så många andra af sina landsmän, någon trångbröstadt fanatisk kalvinist, och att drottningen för sin personliga räkning åtnjöt trosfrihet och i fred fick fira mässan, kunde hon tacka sin bror för. Möjligen har han beräknat, att denna »afgudadyrkan» midt i Knox' hufvudstad skulle till det yttersta uppreta folket — hvilket det också ofta gjorde —, och att han då skulle vara i stånd att med större lätthet fiska i det grumliga vattnet. Dock är väl detta — när alla omständigheter tagas i betraktande — knappt sannolikt. Hade Maria Stuart funnit sig i att alltjämt vara en docka i hans händer, att i allt lyda hans råd, blott sköta sina nöjen och låta honom vara rikets

öfverste styresman, hade han kanske ej eftertraktat mera och aldrig förrådt sin syster. Att hon å sin sida — åtminstone tidtals — starkt kände släktskapsbandet emellan dem och gång på gång personligen kände sig dragen till brodern, tyckes mig framgå af hela den del af hennes historia, som är närmast sammanväfd med hans. Sålunda vänder hon sig i sin ångest och rådlöshet efter Châtelards attentat genast impulsivt till brodern, och när hon under samtalet med Elisabeths sändebud, Sir Henry Sidney, mottager Hepburns kränkande bref, lämnar hon det oöppnadt förtroendefullt till Moray, och i sin första förtviflan efter mordet på Riccio är det i hans armar hon kastar sig.

Står Moray sålunda i början af Marias regering på den högra sidan af hennes tron, så står William Maitland af Lethington samtidigt på den vänstra. Denne Skottlands främste statsman var begåfvad med en sådan tolerans, en sådan vidsynthet, en så fint utvecklad intelligens och skarp politisk uppfattning, att han i de flesta fall höjer sig milshögt öfver sina samtida landsmän. Han var säkert lika äregirig, om än icke på långt när så maktsjuk, som Moray, men hans ärelystnad var af en betydligt finare och högre halt. »Denna händelse» (skrifver han en gång till Cecil angående bägges älsklingsprojekt: föreningen af England och Skottland under en krona) »skulle till-

försäkra oss ett mera ärorikt minne hos eftervärlden, en mera oförgänglig tacksamhet *(a more glorious memory, a more unfading gratitude)* än den, hvilken kom de män till del, hvilka tapprast tjänade kung Edward I, då han eröfrade riket, eller kung Robert Bruce, när han återupprättade det». Samvetsgrann angående sitt val af medel var han sällan, och trolös var han ofta — dock aldrig mot grundtanken i sitt lifs alla sträfvanden: Britanniens enhet och storhet. Men han var så nervös, rädd och vankelmodig, att hans personliga feghet under svårare trångmål nästan neutraliserade hans enastående egenskaper såsom politisk medlare och instigator.

Ända från början insåg Lethington klarare än någon annan i Skottland Marias farliga och isolerade ställning — icke blott därför att hans ögon af naturen voro ojämförligt mycket bättre inrättade än de andras, utan också därför, att han var fullkomligt inne i engelska förhållanden och engelsk tankegång. Andra kunde kanske låta narra sig af officiella vänskapsförsäkringar, men h a n visste, att Maria icke blott var förhatlig för Elisabeth personligen, hvilken aldrig förlät henne vare sig hennes öfvermodiga försök att efter freden i Cateau-Cambrésis taga hennes titel från henne, eller hennes hållning angående Edinburghkonventionen, eller hennes fängslande skönhet och hennes tjugu år, utan äfven att

själfva hennes existens var en nagel i ögat på alla framsynta engelska statsmän. Planen till ett Storbritannien lefver redan lika fullfärdig i Cecils hjärna som i Lethingtons egen, och föreningstanken, antingen man gynnar eller bekämpar den, är under hela sista hälften af 16:de århundradet den röda tråd, som går igenom all brittisk politik. Det hade varit Henrik VIII:s älsklingsidé — hans sista år hade ju varit i hög grad upptagna af projektet om Edwards förlofning med Maria — liksom det blef hans yngsta dotters. Maria Stuart är det förnämsta hindret för genomförandet af denna stora plan, hvilken redan, om hon icke funnits, varit nära att förverkligas. Ty då Maria af Guise, jagad till döds, året innan dotterns återkomst afled, var den skotska regeringens ställning så förtviflad, att om icke hänsynen till den frånvarande drottningen gjort sig gällande, den säkert gått in på allt hvad England fordrat. Och hvad Marias närmaste arfvinge Châtelherault angår, var han en sådan nolla, att Elisabeth ej ens behöfde räkna med honom. Men så länge drottningen af Skottland tillika var regerande drottning i Frankrike och måste antagas äga till sitt förfogande hela detta lands inflytande, var hennes ställning som sina förfäders, de gamla nationella kungarnas, arftagerska nästan oangriplig. Ännu efter Frans II:s död och hemkomsten till Skottland är hennes position, så länge hon

alltjämt äger stödet af Frankrikes sympati och utsikten till en närmare förbindelse antingen med dess nu regerande konung eller med tronföljaren i Spanien, ganska stark. Men då kung Filip uppgifver sin sons frieri och nästan samtidigt, efter ihärdigt intrigerande från Englands sida, den kortsynta franska förmyndareregeringen — för att vinna Elisabeths hand åt en af de minderåriga Valoisprinsarna — släpper sitt tag i Skottland och på allvar vänder sig från det rike, öfver hvilket det i tvåhundrafemtio år ständigt vakat som sin viktigaste bundsförvant, då offrar det i och med detsamma äfven Maria Stuart. Från detta ögonblick är Skottland definitivt utestängdt och dess drottning prisgifven — England har fria händer.

Det är under dessa förhållanden ingen sinekur att vara Marias utrikesminister, och Lethingtons ställning är dubbelt tragisk, därför att hans egen innersta öfvertygelse beständigt ligger i strid med hans suveräns och hennes politik, hvilken han dock -- svag som han är — så länge han uthärdar därmed, tvingar sig själf att tjäna. Han gör sitt bästa för att få det spanska giftermålet till stånd, för att kvarhålla Frankrike — och hela tiden v e t han, att han rullar en Sisyphussten: blott på andra sidan om Tweed, hvarest hans drottning icke k a n och icke v i l l och efter sin kodex icke b ö r söka hjälp och

tillflykt, blott där finnes lösningen på det politiska problem, som gör honom gråhårig. Skottland kan icke häfda sin plats utan England, och England kan ej göra sig fullt gällande i Europa utan Skottland — Lethington vet det och han törs icke säga det till den kvinna, hvars lif allena är hindret för en förening, som för hvart år blir de bägge rikenas mer och mer nödvändiga lifsbetingelse.

VIII.

När man från skotsk-katolsk sida först allvarligt börjar tänka på Darnley som kandidat till den lediga platsen bredvid Maria, är det säkert från flera än ett håll man med en viss lättnad ser en genuin britt af kunglig börd med — som det tyckes — alla förutsättningar att kunna försona engelska och skotska intressen ändtligen uppträda på marknaden.

Henry Stuart, Lord Darnley, tillhörde genom sin far Mathew Stuart, jarl af Lennox, en sidogren af den skotska konungaätten, medan hans mormor, den engelska prinsessan Margaret Tudor, Jacob IV:s änka, var Elisabeths köttsliga faster såväl som Maria Stuarts farmor. Darnleys mor var denna furstinnas enda barn i hennes andra äktenskap med Archibald Douglas, jarl af Angus, och genom henne, som näst efter Maria Stuart var närmaste arfvingen till Englands krona, var han alltså äfven befryndad med den mäktiga, vidtutgrenade Douglas-släkten.

Vid Elisabeths hof hade unge Darnley rang som förste prins af blodet, och han fick redan tidigt lära sig representera i denna egenskap. Han var några år yngre än sin kusin, drottningen af Skottland, men till gengäld ovanligt tidigt utvecklad i fysiskt afseende, lång och ståtlig. Den skotske diplomaten Melville, som var en af Marias bästa vänner, berättar, att det första drottningen hade att säga om sin unge släkting var, att han var »the lustiest and best proportioned *long* man» hon någonsin sett, och detta yttrande visar genast hennes ärliga vilja att hos honom prisa det som öfverhufvud kunde prisas. Hans figur var nämligen hans starka sida — ansiktet var ej något anmärkningsvärdt: platt, ljuslätt och intetsägande med obetydlig näsa och alltför utstående ögon. Och hvad hans andliga egenskaper angick, gjorde den i Frankrike förvanda och fint bildade Maria Stuart ej ens af höflighet något försök att låtsa sig imponerad af dem. Men den unge mannen ägde ett visst yttre »sätt», han hade hållning och förde sig väl, och hans tunga slöhet kunde kanske äfven vid första anblicken passera för värdighet. Till sinnelaget var han rå och obildad, utan ädlare intressen och utan minsta vilja eller förmåga att tillägna sig sådana. Men Maria Stuart såg hos Darnley ända från början blott hans yttre — ville troligen ej se något annat. Då han — med undan-

tag af Arran och den lille kungen af Frankrike — var den ende af hennes många friare hon någonsin personligen sett, och han vid första bekantskapen genast gjorde ett godt intryck på henne, är det helt naturligt, att han — då äfven tages i betraktande hans höga börd och nära förhållande till den engelska kronan — ögonblickligen distancerar alla öfriga pretendenter. Sedan Filip dragit sig tillbaka och de båda granndrottningarna genom sina oupphörliga intriger efterhand lyckats tillintetgöra eller bortblanda alla Marias chancer för en mäktig utländsk giftermålsallians, var hon ju — ungefär vid tiden för Darnleys ankomst till Skottland — faktiskt tvingad, att, ifall hon öfverhufvud ville ha sig en man, blott söka honom inom Britanniens gränser. Härmed tycktes Elisabeth till att börja med vilja vara henne af hjärtat behjälplig. Men efter att först ha föreslagit Maria att äkta hennes egen älskare Dudley och därefter skenbart välvilligt ha uppmuntrat de första stadierna af Darnleys frieri, motsätter sig plötsligt drottningen af England — då hon märker att det tycks bli allvar af saken — detta för hennes »goda syster» nu nästan enda möjliga parti. Elisabeth blir nämligen skrämd, då hon ser, huru önskvärdt detta giftermål tyckes vara för katolikerna i England såväl som för de flesta brittiska unionister, som ju strax räknat ut, i

huru hög grad tronföljden i England därigenom förenklades. För Maria Stuart själf var naturligtvis i detta hänseende äktenskapet ytterst fördelaktigt, emedan hon nu med sina egna rättmätiga anspråk på att bli erkänd som Elisabeths arfvinge äfven kunde förena Darnleys. De politiska skälen för denna förbindelse voro alltså i och för sig mycket tungt vägande, äfven om därtill ej kommit den fysiska dragningskraft unge Henry Stuart genast från första stund af deras samvaro utöfvade på den kvinna han kommit för att vinna.

Ty drottning Maria blef — märkvärdigt nog — nästan vid första anblicken, förälskad i Darnley, och denna känsla var troligen ända från början sammansatt af ganska skilda element. Man har ju ofta — icke minst bland högt uppsatta personer — sett en ung flicka nästan genast vid första åsynen låta sig fängslas af den i socialt afseende bäst kvalificerade af hennes beundrare, den, som hennes närmaste redan utpekat såsom det i alla afseenden mest fördelaktiga partiet. I Frankrike är som bekant alla äktenskap — eller rättare chancerna för att de skola bli lyckliga — baserade på detta förhållande. Att Maria, böjlig, sangvinisk och fantasifull som hon var, utledsen och förödmjukad efter sina diplomatiska nederlag, vid Darnleys frieri gripit första bästa anledning till att gifva sig själf ett slags

upprättelse och omedvetet suggererat sig till att känna en starkare känsla för sin vackre kusin, än hon — mera fritt situerad — hade kunnat erfara, är väl ej otroligt. Ty när hon nu så villigt strax vänder sin håg till »this fair and jolly young man», har hon ju hela tiden det angenäma medvetandet att verkligen för en gångs skull göra det klokaste, hon i sin prekära ställning k a n göra, på samma gång som hon följer sitt hjärtas maning.

För att undersöka stämningen och förbereda förhandlingarna hade först Lennox allena begifvit sig till Skottland, men lät snart — fram på nyåret 1565 — kalla sonen till sig. Det var på Wemyss Castle, där drottningen någon tid i februari uppehöll sig som gäst, som unge Darnley först gjorde henne sin uppvaktning. Därefter följde han henne hem till Edinburgh. Marias påtagliga intresse väckte naturligtvis genast uppseende och oro vid hofvet och förvirrade isynnerhet det engelska sändebudet Randolph, som icke visste annat än att det var Robert Dudley, som skulle bli den lycklige. Också kommenterar han i hvart bref han skrifver hem till London Marias vänlighet mot »Lady Lennox' son»; ehuru han till en början tröstar sig med, att den blott är ett uttryck för hennes »*courteous nature*» och ej behöfver betyda mycket, är han dock hela tiden på sin vakt. Moray, som ju var protestant och

naturligtvis ej invigd i Lennoxfamiljens och det katolska partiets planer, anade också genast oråd, då han såg, hur upptagen af den unge Stuart hans syster från första stund visade sig vara. Och då han måste ha vetat, att det omöjligt kunde vara Elisabeths mening att stärka Marias ställning genom att tillåta ett populärt katolskt giftermål, söker han strax slå mynt af sina och Randolphs gemensamma iakttagelser, i det han ber engelsmannen för Guds skull försöka få sin härskarinna att erkänna Marias arfsrätt och så fort som möjligt skicka Leicester, hvilken åtminstone ej var papist, till Skottland, så att denne kunde intaga Darnleys plats.

Randolph får påminnelser från flera håll: »*You know her years, you see the lustyness of her boddie,*» heter det sålunda — och: »det tillkommer oss att tillse, att hon får den, som bäst passar för henne och som erbjuder den största säkerheten för riket».

Maria Stuart låter dem ängsla sig, köpslå och pruta, hon är för sin del för ögonblicket väl tillfreds och gör sig inga bekymmer. När hon i sällskap med Darnley kom tillbaka till Edinburgh från Wemyss, gaf man akt på, att hon såg gladare ut än när hon reste. Och iakttagelsen bekräftade sig, då man under de nöjen, som nu arrangerades vid hofvet, jämt såg henne tillsammans med den unge engelske prinsen.

Det är ganska egendomligt att iakttaga, huru Maria Stuart, som i teorien så strängt håller på sin drottningvärdighet, i verkligheten griper hvart tillfälle, som erbjuder sig, för att så ofta som möjligt slippa ifrån denna börda. I olikhet med tidens flesta andra högtstående damer är hon, ehuru förfinad i sina dagliga vanor, alldeles ingen vän af präliga och skrytsamma ceremonier. Hon är tvärtom i själfva verket enkel och påminner ofta i det koketta, okonstlade sätt, hvarpå hon inrättar sitt hemlif, om Marie Antoinette under Trianon-perioden. När Randolph sålunda under denna vinter — 1565 — besöker henne i S:t Andrews, där hon »bodde i en köpmans hus», anmärker hon själf: »how like a bourgeoiswife I live with my little troop». Och det finns en intagande beskrifning på hur hon en dag i mars samma år, då det snöat så starkt, att hofvet nästan var insnöadt på Holyrood, och Moray gjorde ett litet gille i sin våning, plötsligt icke längre kan bära sin kungliga ensamhet, utan sans façon skickar bud ner till brodern och frågar, hvarför h o n inte är inbjuden, och om h o n inte får vara med. Det svarades gladt, att då huset ju var hennes eget kunde hon väl komma obju-den: »but princes ever used to dine alone». Man kan nästan se henne komma in genom den höga dörren i sin svarta klädning, som hon ännu bar efter kung Frans, och med den hvita slöjan öfver

axlarna — småleende och »courteous», hyllad af det glada sällskapet. Det var just under de dagarna hon höll på att förälska sig i Henry Darnley. Efter festen hos Moray samlas alla gästerna hos drottningen, och här inbjuder hon plötsligt hela sällskapet att komma och äta middag hos henne »nästa söndag», då Mary Livingstone — en af hennes »fyra Marior» — skulle hålla bröllop med Lord Semple. Samma kväll talade Randolph ännu en gång med henne om hennes giftermål — det var då ännu officiellt frågan om Leicester — och Elisabeths minister sade till henne: »jag ber till Gud, att ert val må blifva lyckligt.» »Den jag väljer, är väl den Gud ger mig,» svarade Maria blidt. Och när hon sade det, tänkte hon säkert på Darnley.

Lethington såg naturligtvis också, hur landet låg och blef till en början betänksam. I alla fall — det insåg han — måste de katolska makterna vinnas för Marias val, och han använde därför hela sitt inflytande och sin diplomatiska skicklighet för att förmå drottningen att icke handla alltför öfveriladt. Med sin statsmannablick såg han mer än väl, att detta äktenskap, väl förberedt och förståndigt arrangeradt — d. v. s. med tillbörlig hänsyn till de olika religiösa partierna och till Elisabeth — kunde blifva mycket fördelaktigt för Skottland. Men han fruktade — ej utan skäl, ty han

hade ofta sett Maria tillsammans med sin ungdomlige tillbedjare — att drottningen, innan man hunnit köpslå med alla parter och samla tillräckliga garantier, skulle förstöra alltsammans med sin häftighet och otålighet. Då hon därför i början af april skickade honom till London för att sondera terrängen såväl i Whitehall som i den spanska ambassaden, tog han högtidligt löfte af henne, att hon ej före hans återkomst oåterkalleligen skulle binda sig. Och då han i London genast möttes af Elisabeths harmsna förvåning öfver, att den hjärterknekt, hon själf i vårdslöst öfvermod spelat ut på bordet bland andra hackor, plötsligt blifvit det kort, som nu gaf hela spelet — öfver hvilket hon på samma gång miste all kontroll — en ny och oväntad vändning, besannades hans mörka aningar, och han förmådde ej mera se saken till den grad i rosenrödt, som hans drottning själf gjorde och fordrade, att äfven hennes vänner skulle göra.

I Skottland hade emellertid unge Darnley gått och fått mässling, och Maria visade så stor ängslan öfver hans plötsliga sjukdom, att hon själf vårdade honom och knappt förmådde hålla sig borta från hans rum. Han fick ofta besök af »the greatest and fairest» heter det menande, och hennes oro och ömhet, som hon nu ej längre förmådde dölja, väckte så djup anstöt i

det sedligt rigorösa Skottland, att det nästan i lika hög grad som på sin tid Châtelardskandalen skadade hennes rykte och äfven framkallade förargelse vid de europeiska hofven.

För familjen Lennox' planer kom denna barnsjukdom ytterst lägligt, ty den hade den verkan, att den knöt drottningens hjärta fastare till Darnley än flera månaders kurtis kunnat göra — under hvilken tid hon kanske till på köpet fått tillfälle att genomskåda honom och upptäcka hans brister. Men hos den långe, vackre pojken, som nu låg där hjälplös och feberhet, beroende af hennes vård och ömhet — ja, som kanske hade henne att tacka för sitt lif — kunde Maria Stuart, som ägde alla en kvinnas djupaste instinkter, naturligtvis ej se några fel. Det är till och med troligt, att hans otålighet, brutalitet och orimliga anspråksfullhet under denna tid gjorde honom ännu mera dyrbar för henne. Hon älskade honom mera än någonsin, och den fysiska attraktion hans utseende ända från början utöfvat på henne, den beundran han genom sin ryttareskicklighet och öfriga »ridderliga» egenskaper förstått ingifva henne, adlades nu, då hon stod vid hans sjukbädd och kanske mer än en gång fruktade att förlora honom, af en vårdarinnas ömma medlidande och af en moders lust att beskydda och skämma bort honom. Hur sammansatt denna känsla var —

som kanske aldrig rätteligen kunde kallas verklig kärlek — var den i alla fall för ögonblicket mer än stark nog att böja hennes vilja in under hans och att drifva henne hufvudstupa in i giftermål. Hon hade sett Henry Stuart för första gången midt i februari och knappt ett par månader därefter — utan att afvakta något definitivt resultat af de underhandlingar Lethington förde med Spanien och England, utan att ha tillförsäkrat sig någon af de fördelar, hvartill detta parti berättigade henne — var hon redo att oåterkalleligen binda sitt öde vid hans.

IX.

Elisabeths sändebud, Randolph, som visserligen ofta rapporterat hem högst oroväckande bevis på den höga ynnest, hvari »vår Lord Darnley» stod hos drottningen af Skottland, hade dock i det längsta sökt trösta både sig själf och sina korrespondenter med det fasta hoppet, att Marias »*noble stomacke*» dock, när det komme till stycket, aldrig skulle förnedra sig så djupt som »*to marrie in place inferior to herself*». Nu var det emellertid slut med alla illusioner i den vägen. Elisabeth finge rasa hur mycket hon ville: Maria hade emanciperat sig och det med en beslutsamhet och en éclat, som ovillkorligt lät förmoda, att hon hade de katolska makterna bakom sig. Därför tordes drottningen af England i första ögonblicket ej heller riktigt ge luft åt sin harm. Att Maria alltjämt stod i förbindelse med Filip II, visste man nämligen mycket väl vid det engelska hofvet, och i den första förskräckelsen, som underrättelserna från Skottland fram-

kallade, antog man att denna entente cordiale mellan Spanien och Skottland var betydligt hjärtligare än den i verkligheten var. Ovissheten om hur långt Filip ville sträcka sig för att hjälpa Maria, band till en viss grad Elisabeths händer — hon beklagar sig högljudt men törs ej öppet bryta med regeringen i Edinburgh, och söker genast så godt hon kan parera den stöt hennes politik fått genom att ånyo kokettera med den stackars så ofta narrade ärkehertigen. Men därmot afskedar hon definitivt den ungdomlige kungen af Frankrike, för hvilken alltså Maria nu icke längre kan anses farlig*.

Men den, som kände sig ännu mera förgrymmad öfver detta giftermål än själfva Elisabeth, var Moray. Ända från första stund Darnley kom till Wemyss, hade han varit nervös för att Marias tycke för pojken skulle sluta på det viset och var nu — enligt Randolphs ord — »the sorrowfullest man that may be». Det är troligt att han skulle känt ovilja mot hvilken man som helst hans syster valt, emedan en »konung» naturligtvis

* Då Castelnau de la Mauvissière (Katharinas sändebud hos Maria) på sin resa genom London i maj detta år uppvaktade Elisabeth, underhöll hon sig på sitt bizarrt förtroliga och framfusiga sätt med honom om Carl IX. Hon vore icke värdig en så mäktig furste, suckade hon sentimentalt — hon, »som ingenting annat hade än sitt lilla rike, sin dygd och sin kyskhet. Men i afseende på dygd, det visste hon då med sig själf, behöfde hon ej träda i skuggan för någon annan jungfru i världen.»

alltid skulle hotat eller inskränkt hans makt, men det som i hans ögon gjorde Darnley farligare och mera förhatlig än t. ex. Leicester, var först och främst hans egenskap af katolik. Både för Skottlands och sin egen del fruktade han, ifall systern finge sin vilja fram, ett återvändande till regentinnans och kardinal Beatons kyrkopolitik samt förutsåg genast — såsom han själf sade — »*mischief, sedition and debate at home*». Ty ehuru han visserligen i lika hög grad som sin själasörjare Knox alltid hade tviflat på att drottningen någonsin »kunde komma till Gud», hade han dock vågat hoppas, att hon — ifall hon förblefve ogift eller finge en protestantisk gemål — icke mera än hon hittills gjort skulle lägga hinder i vägen för den framåtskridande protestantiska utvecklingen i sitt rike.

Då därför Maria vid ett stort adelsmöte på Stirlings slott den 13:de maj såsom ett slags förberedelse till bröllopet utnämde Darnley till skotsk jarl och samtidigt diplomatiskt försökte tillförsäkra sig de närvarandes gillande af hennes val, begärde Moray genast djärft såsom pris för sitt samtycke, att hon högtidligt skulle förbinda sig att afskaffa mässan i Skottland. Hvilket hon naturligtvis strax bestämdt och indigneradt vägrade. Förhållandet mellan syskonen var alltså mycket spändt, men brytningen var dock ännu ej fullständig, ty då Throckmorton, som Elisabeth

sändt att hjälpa Randolph med att förhindra giftermålet, ungefär samtidigt träffade Maria, var Moray såväl som flera andra höga protestantiska adelsmän tillstädes vid audiensen.

En omständighet, som under denna kritiska tid äfven bidrog att i hög grad uppreta puritanerna mot drottningen, var det utmanande katolska sätt, hvarpå hon detta år vid hofvet lät fira påskhögtiden. »Större ståt och mera ceremonier förekommo ej ens under den påfviska tiden,» rapporterar Randolph till Cecil. Vid detta tillfälle var det äfven - annandag påsk, troligen — som hon och hennes damer klädda som borgarkvinnor till fots företogo den så ofta omtalade promenaden genom Stirlings gator, då de hos hvar karl de mötte »took some pledge for money towards the banquet».

Med en viss fruktan för puritanernas stränghet hade drottningen, då hon först kom till Skottland, bedt sin gamle vän James Melville vara snäll ge akt på och säga henne, när hon gjorde något, som enligt skotska seder ej ansågs passande, och han berättar själf i memoirerna att han emellanåt djärfdes begagna sig af detta privilegium. Säkert hade hon aldrig behöft sin mentor bättre än under denna vår, då brodern öfvergifvit henne och Lethington för det mesta var frånvarande i diplomatiska beskickningar.

Frampå sommaren försämrades ännu ytterligare förhållandet mellan Moray och Maria, och det talas till och med om att brodern hade planer på att med våld skilja henne från Darnley och bortföra henne till S:t Andrews, där han själf uppehöll sig. Å sin sida klagar Moray för Elisabeths minister, att han ej, af fruktan för att bli fången eller mördad, törs inställa sig vid det möte i Perth, hvartill drottningen i juni — såsom ett sista försök att få tvistepunkterna afgjorda i godo — instämt honom och hans vänner. De andra missnöjda herrarna, Argyle, Châtelherault o. a., vågade heller inte komma. Oron växte, öfver hela Skottland brunno vårdkasarna och det brända korset bar hotande bud om kommande ofrid mellan klanerna. Hamiltonarna och Cambellarna samlade sig till mönstring, och drottningen hördes mer än en gång säga, att hon, »dödligt hatade» Argyle, och att hon misstänkte Moray för att vilja sätta hennes krona på sitt eget hufvud.

Under denna oroliga sommar, då Moray höll till i fiendernas läger och hennes vanliga rådgifvare och hjälpare voro spridda som agnar för vinden — Lethington och Melville för det mesta i England — börjar Maria, troligen därtill drifven af nöden, för första gången på allvar begagna sig af sin privatsekreterare David Riccio som sin högra hand och ett slags minister

för de utrikes ärendena. Genom en tillfällighet — tack vare sin vackra sångröst — hade han, som till börden var piemontesare och kommit in i landet i en utländsk ministers svit, först fått tillträde till drottningens närmaste omgifning. När den franske sekreterare, Maria hittills användt för sin privata korrespondens, snart därefter — i slutet af år 1564 — erhöll orlof och drog hem igen till sitt land, fick Riccio den lediga posten och förvärfvade sig i denna underordnade ställning rätt snart mera inflytande hos sin härskarinna än de höga herrarna vid hofvet kunde skryta med. Uppgifterna angående hans ålder öfverensstämma ej riktigt, men sannoligt var han, då han kom till Edinburgh, redan en medelålders man — i alla fall öfver trettio år — med en troligen rätt äfventyrlig bana bakom sig. För Maria var han just vid den tiden mycket nyttig, ty han var slug, snarrådig, rätt kunnig och naturligtvis mycket bättre bevandrad i romanska språk än de öfriga herrarna i hennes omgifning. Då han därtill var en angenäm arbetskamrat — flitig och underhållande — samt kemiskt fri för de patriotiska och religiösa skrupler, hvilka emellanåt gjorde födda Skottar, som Moray och Lethington, till blott ovilliga och obekväma verktyg för hennes i allmänhet ensidigt spanska politik, vande hon sig snart vid att mer och mer gifva honom sitt förtroende

och lita på hans alltid redebogna hjälp. Då han nu till på köpet stod på hennes sida angående giftermålet med Darnley, hvilket han varmt förordade, steg han ännu högre i drottningens gunst, och under den besvärliga tiden före och efter Darnleys sjukdom visade hon »sekreteraren» ett så obegränsadt förtroende, att det ofta väckte både hennes broders och många andra höga och högmodiga herrars harm. Genom sin kompläsans i allmänhet och sin entusiastiska villighet att ingå på Lennoxarnas planer hade Riccio emellertid också vunnit Darnley, hvilken ungefär vid tiden för bröllopet äfven slöt sig intimare till italienaren.

I början af juli fick Maria den med längtan motsedda underrättelsen att kung Filip ställde sig vänligt till hennes projekterade förmälning, och då någon tid efteråt påfvens dispensation (hvilken, såsom man emellertid nu menar, aldrig erhölls) sades ha anländt från Rom, fann hon ingen anledning att längre uppskjuta den efterlängtade dagen. Så fort som möjligt (några påstå — och antagligen ha de rätt — att en hemlig vigsel redan fjorton dagar förut ägt rum) lät drottningen lysa för sig och hertigen af Albany — hvilket nu var Henry Stuarts officiella titel — i Canongates kyrka i Edinburgh. Redan söndagen därpå firades bröllopet.

Sent på lördagskvällen hade Hennes Majestät

låtit sina härolder under trumpetstötar högtidligt utropa den förestående ceremonien från Edinburghs torg och på samma gång tillkännagifva sin afsikt, att »den illustre prins Henry» hädanefter skulle »nämnas och betecknas konung af detta vårt konungarike». Dock erhöll han ej vid detta tillfälle — lika litet som någonsin senare — trots alla ansträngningar den »matrimoniala kronan», som Frans II innehaft. Darnleys konungatitel var aldrig annat än ett tomt namn och ända från början så opopulär bland folket, att ingen vid hyllningen dagen efter bröllopet — berättar Randolph — utom Lennox själf kom sig för att ropa »Gud bevare Hans Nåde».

Den 29 juli, innan klockan ännu var sex på morgonen, trädde Maria, förd af jarlarna af Lennox och Athol, in i kapellet på Holyrood, hvarest ett par minuter senare Darnley mötte henne. Hon var ännu klädd i djup sorg med svart klädning och änkeslöja, medan brudgummen däremot uppträdde praktfullt smyckad, »så stolt och trotsig, att han snarare tycktes vara herre öfver hela världen (»a Monarch of the World») än den person vi för icke länge sedan sett och känt som Lord Darnley»... »Alla utmärkelser och värdigheter (heter det vidare i samma bref från Randolph), hvilka det står i hennes makt att bortgifva, har hon redan beklädt honom med».

Den engelske ministern vet också att berätta, att »hon fullständigt låter sig leda och regera af honom (Darnley) och i allt blott lyder hans vilja». Randolph anmärker ofta öfver denna Marias passionerade, rent kvinnliga trängtan att i allt underordna sig den älskade, hvilket säkert i hög grad förvånade honom, som hemma var van vid sin egen drottnings maktlystnad, obeveklighet och tyranni gent emot dem, som i hennes privata lif stodo henne närmast.

Vigseln mellan de båda furstliga personerna företogs af två präster och naturligtvis enligt katolsk ritual, ehuru Darnley — för att icke helt och hållet förlora fotfäste hos protestanterna, hvilkas kyrkor han emellanåt brukade besöka — afstod från att höra mässan efter ceremonien. Randolph omtalar, att det »sades många böner öfver dem» och att hon blef fäst med tre ringar, »den mellersta en diamantring». Allt detta förtäljes ytterst utförligt i det ofvan citerade brefvet till Leicester, hvilken förmodligen — då han ju egentligen själf enligt Randolphs mening borde ha varit den lycklige — kan anses ha intresse af att höra alla detaljerna. Efter vigseln kysste Darnley sin brud och gick till hennes kammare. När hon senare uppsökte honom där, emottogs hon af sina vänner, som bevekande bådo henne nu lägga bort änkesorgen (»those sorrowful garments») och »give herself to a pleasanter life». Först nekade

hon och gjorde undanflykter — »mest emedan det passade sig» — men därefter gaf hon med sig och tillät hvar och en af de tillstädesvarande herrarna taga bort hvar sin nål ur den svarta klädningen, hvarpå hon öfverlämnades åt damerna och ikläddes en annan gladare dräkt. Sedan — de hade ju hela dagen för sig — följde »vanlig muntration och dans». »Hela adeln» konvojerade dem till det festligt dukade middagsbordet, hvarest höga jarlar, såsom Athol, Morton, Crawford och Glencairn serverade och skuro för. Det musicerades och blåstes på trumpet uppe på slottet och enligt god gammal sed kastade man ut pengar till folket, medan härolderna ropade: »*Largesse! Largesse!*» Efter middagen dansades det på nytt, superades och dansades igen — »and so they went to bed».

X.

De ängsliga och missnöjda protestanterna, med de genom detta giftermål ytterligt uppbragta Hamiltonarna i spetsen, hade redan för länge sedan, i början af sommaren, grupperat sig på Morays sida, och i Knox, hvilken icke drog sig för att från predikstolen öppet förnärma drottningen och hennes unge gemål, i det han liknade dem vid Achab och Jezabel, hade de missnöjda ett mäktigt moraliskt stöd.

Men drottningen visade sig situationen vuxen. Strax efter bröllopet hade hon gifvit Moray lejdebref för att han skulle komma till henne och rättfärdiga sig, men då han blef borta, »*the Queen put the Earl to the Horn*» — d. v. s. förklarade drottningen honom fågelfri. Knox lät hon kalla upp till sig på slottet och hotade honom strängt, att om han ej upphörde med sin förföljelse af kungen och henne, skulle hon låta stänga hans kyrka. Och de föreställningar och

mer eller mindre dolda hotelser Englands sändebud vågade komma fram med — öppet understödja de upproriska tordes Elisabeth för exemplets skull och af fruktan för Spanien ej göra — mötte drottningen af Skottland med oböjligt trots och öfverlägsen värdighet. De funno henne »marvellous stout», måste de sannerligen schackmatta bekänna.

Den 26 augusti tågade Maria från Holyrood på vägen genom Stirling västerut för att möta sina fiender. Men Morays styrka var ej på långt när så stor som hennes, och i det han skickligt undgick att möta henne, vände han sig genast mot det under hennes frånvaro blottställda Edinburgh, på hvars hufvudsakligen protestantiska befolkning han trodde sig kunna lita. Men borgarna i hufvudstaden voro vana att hålla sig till sina kungar, och dessutom var Maria ännu trots allt personligen populär. »God bless her pretty face!» brukade det ännu heta, när hon småleende och vänlig visade sig på gatorna. Morays ryttare fingo blott ett kyligt mottagande, kommendanten på det starkt befästa slottet var drottningen trogen och de upproriska började redan så smått förlora modet. Medan ledarna sköto skulden för de bristande dispositionerna på hvarandra och grälade om, hvad som borde göras, hörde de, att Marias armé gjort helt om och i ilmarscher återvände till

Edinburgh. Denna underrättelse demoraliserade fullständigt rebellerna — hären upplöste sig och Moray tillika med flera af sina förnämsta anhängare flydde till England.

Men Maria har fått blod på tand, lejonungen har vaknat — nu är hon i krigshumör. Vapenklädd, i pansar förföljer hon utan att tveka rebellerna (»*the Run about Chase*» kallades populärt detta uppror), visar sig outtröttlig som en man, orädd och modig under strapatser och faror, alltid främst ibland de främste. Och liksom hon till det yttersta söker hämnas den skymf man velat tillfoga hennes kungliga värdighet, är hon mån om att häfda sin gemåls ära. Då Randolph skrifver hem till England, bekräftar han ännu en gång, hur hon — som »för Darnleys skull bragt sitt rike i fara» — fortfarande öfverhopar sin man med hedersbevisningar och värdigheter samt berättar att »Drottningen för sin del intet önskar af de loford man här ger Darnley». Sålunda visar hon ännu alltjämt i förhållande till honom den ridderliga och ömma generositet som är grunddraget i hennes kärlek, den mest bedårande och kanske mest utmärkande egenskap hennes rika natur äger. Intet är godt nog åt den hon älskar: må hennes tron vara hans fotapall, må hon tåla misshandling och hån för hans skull, må svärdet genomborra henne, förrän det träffar honom. Så har

hon älskat Darnley under den korta tid han ännu nådigt lät henne behålla en enda af de illusioner hon gjort sig angående honom (»*the poor muddled wretch*», som en engelsk historiker utan förbarmande karaktäriserar denne »illustre prins»), och så har hon älskat denne andre, hvars skugga redan gång på gång fallit öfver hennes väg, och som nu — stark och axelbred, rå och klok, med sina muntert tindrande, varma ögon, sitt tvetydigt beundrande, vårdslösa smicker på tungan och sitt käcka, öfvermodiga landsknektsleende — på allvar rider upp vid hennes sida.

När drottningen den 8:de oktober 1565, efter att ha satt dödlig skräck i rebellerna och varit nära att taga till fånga sin broder och hans förnämsta män för andra gången, red ut från Holyrood, följde henne, såsom hennes främste rådgifvare och personlige skyddsvakt, James Hepburn, jarl af Bothwell.

Hon hade ju — som förut omtalats — känt honom länge, kanske såg hon honom redan i Lothringen under *le Deuil Blanc*. Under och efter den gemensamma hemresan och ända tills hans galna komplott med Arran hade de — kanske nästan dagligen — varit tillsammans vid hennes hof. Han hade inte alltid visat henne skyldig vördnad, hon visste många stygga saker han sagt om henne och hennes damer, men

troligen tillskref hon det — såsom de flesta andra gjorde — blott sårad fåfänga och svartsjuka och blef ej alltför stött öfver att han ej unnade henne åt någon annan. När han efter Arranaffären kom och kastade sig på knä för henne och bad henne om förlåtelse (det t o r d e s han!), hade hon rasat och stormat och låtit sina knektar fängsla honom. Men inte varit alltför ond, när han rymde sin väg. Och nu, när hon kände behof af att ha en verklig man vid sin sida, räckte hon ovillkorligt åter ut handen efter James Hepburn och kallade honom genast hem.

Och han kom. Troligen med ett ironisk leende i ögonvrån, när han mindes, hur onådig och ond och kränkt hon varit den där sista gången de träffades. Hon mindes det nog också och förstod hans leende — och skrattade. Det egendomligt förtroliga förhållande emellan dessa två — från början en väpnad fred med beständiga utfall — blef nu under lifvet i fält dagligen intimare, då de under hösten tillsammans jagade rebellerna öfver mossar och hedar och hon frågade honom till råds om allting. »Bothwell takes great things upon him and promises much», skrifver Randolph till Cecil redan i oktober 1565 — och ungefär vid samma tid föreslår Maria — mycket emot Darnleys vilja — att utnämna jarlen till den höga värdigheten af *Lieutenant-general of the Realm.*

»Den illustre prinsen», kung Henry Stuart, skjuter drottningen från denna tid allt mer och mer åt sidan — för hvar dag mer och mer föraktfullt trött på hans skryt, enfald, dumheter och pretentioner. Lethington mister dagligen mer och mer hennes förtroende genom den osäkra och ängsligt afvaktande hållning han under dessa farliga tider för sin egen del anser klokast att intaga. Han blir mer och mer passiv, tyckes ej längre ha något verkligt intresse vare sig för Marias eller rikets affärer — det är en lätt sak för Riccio att bemäktiga sig hans plats vid rådsbordet i drottningens kabinett. Och när krisen är öfver och upproret lyckligen besegradt, tyckes hon knappt sakna Lethington: genom sina soldaters tapperhet, genom Bothwells dristighet och vaksamhet, genom sin egen oförfärade rådighet har hon vetat att häfda sin ställning och undgå sina fienders anslag. Hon vet, att hon — kanske för första gången under hela sin regeringstid — nu har flertalet af sitt folk bakom sig och känner sig så stark, att hon för ögonblicket icke behöfver taga alla de diplomatiska hänsyn till England hon alltid under de sista åren varit van att taga. Därför är Lethington just nu öfverflödig — Hennes Majestät afgör allting allena med bistånd af »Seigneur David».

Ända sedan bröllopet hade det väckt ond blod hos adeln, att denne utländing af ringa börd

— hans far var musikant — stod så högt i drottningens ynnest, och man underlät ej, allt efter som tiden led, att mer och mer »undra» däröfver. Det första skvallret angående honom och Maria (hvilkas förhållande, fullkomligt i tidens anda, genast illasinnadt förmodas vara ett brottsligt kärleksförhållande), kan spåras så tidigt som i augusti, då Moray, utom sig af harm öfver sin systers egenmäktiga giftermål, icke blygs för att framkasta tvetydiga vinkar i detta hänseende. Naturligtvis har intet någonsin kunnat bevisas angående detta skvaller, och till och med Marias argaste fiender anse det numera mer än otroligt, att hon, som på sommaren var så starkt upptagen af sin känsla för Darnley samt senare af sin grossess och sina mer och mer invecklade politiska kombinationer, i sitt högmod ens har tänkt på att sänka sig ned till sin privatsekreterare, som ju dock blott var »*a stranger and a varlet*», till och med i yttre afseende snarast obetydlig och — eftersom flera författare omtala honom som gammal — redan till utseendet litet åldrad. Men för Elisabeth, som gjort ett så stort nummer af Châtelardaffären, var detta prat naturligtvis en välkommen godbit och vid det engelska hofvet verserade de otroligaste historier om drottningen af Skottland och »Seigneur David». Detta hade emellertid i mera förståndiga och opartiska män-

niskors ögon ej skadat henne stort mera än de många andra anekdoter om hennes oförsiktighet och »familiaritet» man visste att berätta, ifall ej sedermera Darnley i sin tanklösa, druckna svartsjuka, underblåst af enfaldiga släktingars och intriganta vänners insinuationer, upptagit och ännu mera utbredt detta ovärdiga förtal af hustrun. Den dramatiska och våldsamma afslutning historien fick genom det brutala mordet på Riccio i hans härskarinnas närvaro, gaf ändtligen i både samtidens och eftervärldens ögon denna episod i Marias lif en tragisk éclat och långt större betydelse, än den någonsin annars fått, samt gjorde den italienske sekreteraren från att vara en politisk medhjälpare och favoriserad tjänare till en af de mest framträdande hufvudpersonerna i hennes lif.

Redan så tidigt som i oktober hade man vid hofvet börjat hviska om äktenskapliga trätor och scener mellan drottningen och kungen. Han jagar och dricker och roar sig med kvinnfolk, i det han för hvem som vill höra på honom beklagar sig öfver sin hustru och hennes envishet att ej vilja dela sin kungliga makt med honom. Hon arbetar, korresponderar, intrigerar, regerar — nu ändtligen fri och i sitt esse efter sin mentor Morays landsförvisning och Lethingtons frivilliga passivitet. Tillsammans med den intresserade och flitige »Davy» — såsom

de afundsjuka skotska herrarna alltid kalla sekreteraren — sitter hon uppe till långt in på nätterna öfver chifferbrefven, utreder och återtar trådarna i de hemliga politiska förhandlingar hon så länge fört tillsammans med Lethington, och hvilka hon nu mer än någonsin hoppas snart skola föra henne till hennes mål: seger öfver Elisabeth och Britanniens katolisering med Filips hjälp. Att hon med dessa sträfvanden förråder två protestantiska och konstitutionella länder: icke blott England — som hon för resten också nästan till hälften ansåg för sitt — utan äfven sitt eget rike åt ärkefienden Spanien, generar henne ej ett ögonblick. Ty hon hade hvarken då eller senare minsta begrepp om hvad ett folks rättigheter ville säga och erkände ej någon annan myndighet än furstens. Hon ser, att hon gång på gång genom sin ensidiga spanska politik ådrager sig mängdens ovilja — men trots allmänna opinionens beständiga tryck, trots senare tvångsåtgärder och våld från undersåtarnas sida uppger hon aldrig under hela sin regering, icke heller under sin fångenskap — sin ursprungliga, redan i Frankrike förvärfvade ståndpunkt: undersåten skall lyda sin furste. Någon har sagt att sin envishet hade hon från Tudorerna — i så fall är det emellertid nästan den enda egenskap hon ärft efter dem. Elisabeth, så härsklysten hon var, öfverlämnade sig aldrig en timme

på allvar åt den illusionen, att hon oberoende af sitt folk ägde någon verklig makt. Drottningen af Skottland, som säkert i andra afseenden var minst lika väl begåfvad — ja, bättre — än sin kusin af England, ägde till sin olycka icke i ringaste mån dennas blixtsnabba intuitiva uppfattning af hur långt en monark, när det gäller att genomdrifva sin egen vilja, kan gå utan att riskera sin ställning.

I december, då man öfverallt visste, att drottningen inom fem månader väntade en arfvinge, hade osämjan mellan de kungliga makarna vuxit till en riksskandal. Hon, som på våren af kärlek till sin kusin hade — såsom Randolph då skref — »brought her honour in question, her estate in hazard and her country to be torn in pieces», kan nu knappt uthärda hans närvaro i sitt hus och nekar hårdnackadt — hvilket Lennoxarna och han själf högljudt utbasuna — att vidare lefva tillsammans med honom. Darnley tituleras numera högst sällan »kung» och omtalas — äfven vid hofvet — blott som »drottningens man». De, som vilja hålla sig väl med henne, söka så mycket som möjligt undvika honom. Sålunda öfverlämnad åt sig själf och sina egna stallbröder förfaller stackaren mer och mer till utsväfningar och dryckenskap, och med hans svaghet växer hustruns ovilja: hon återkallar de mynt, på hvilka finnes hans bild och namnet

»Henricus» bredvid hennes eget; hon har icke längre tålamod med hans pratsamme, högfärdige och enfaldige far; hon upptager åter i sin ynnest hans arffiender, de högförrädiska Hamiltonarna. Och allt efter som tiden för Marias nedkomst närmar sig, växer Darnleys svartsjuka till monomani — skickligt underblåst af Morays gamla anhängare, de missnöjda protestantiska lorderna, hvilka genast fiffigt inse, att de i den ömklige prinsgemålen ha funnit ett ovärderligt verktyg för att hämna sig på Maria och hennes hatade utländske rådgifvare. Ändtligen ha alla deltagarna i den sammansvärjning, hvilken, sedan Morays uppror misslyckades, så att säga legat i luften, funnit hvarandra, och dokumentet — »*the Bond*» — det oundvikliga dokumentet, hvarigenom dessa pedantiska skotska protestanter bruka specificera och legalisera sina förbrytelser, kan när som helst behörigen uppsättas och undertecknas. Allt är förberedt, allt är i ordning: den 9:de mars står för dörren.

XI.

På lördagen den 9 mars 1566 strax efter klockan sju på kvällen satte drottningen sig till sin aftonvard på Holyrood i sällskap med sin halfsyster Lady Jane, grefvinnan af Argyle, sin bror Lord Robert, Robert Beaton, Laird of Creich, gardeskaptenen Arthur Erskine och sekreteraren Riccio, »som hade sin mössa på hufvudet». Det var en kall, blåsig afton med mörker och snörusk utanför. Drottningen gick i sin sjätte månad och för bekvämlighetens skull hade hon låtit duka i ett litet kabinett nära sin sängkammare. Hon var i godt humör, ty kungen var borta; hon var glad och mild och skämtsam och vänlig, som hon alltid var, när hon fick vara sig själf och var tillsammans med vänner. Hon hade alltid god aptit och åt och drack och berömde nog också rätterna och det franska vinet, som hon förstod sig på att bedöma, och pratade och lät de andra prata och smålog med sina smala bruna ögon, när hon upptäckte tvetydig-

heter och undermeningar och dylikt, hvilket alltid roade henne.

Henry Stuart, kungen, kom plötsligt oförmodadt in i rummet, och det var väl för det de nu alla blifvit så muntra och högljudda omkring bordet, som de icke samtidigt hörde bullret af andra steg, skramlet af vapen och harnesk ute från det yttre mörka rummet, där han låtit sina följeslagare stanna, medan han själf gick in. Han ställde sig bakom sin hustrus stol, och när hon vände sig om, böjde han sig ner och kysste henne*.

Ett ögonblick senare stod den sjuke Lord Ruthven på tröskeln — likblek, flåsande och böjd under sin tunga rustning. Och bakom honom igenkände drottningen, som genast sprungit upp från stolen, äfventyraren George Douglas, den vilde Ker af Fawdonsyde och Pat Bellenden. Hon vände sig strax till Ruthven och frågade honom högdraget, hvem som gifvit honom lof att på detta sätt intränga i hennes enskilda rum, hvarpå han — utan att direkt besvara hennes fråga — visade på »*yonder man David*», som »alltför länge», sade han, hade varit i hennes kammare. Hon såg pistolerna och de dragna dolkarna — Riccio såg

* Samtiden var mycket intresserad af alla dessa detaljer och man återfinner dem i alla berättelserna. »Il re si poso dietro la sedia della Reina» etc. heter det sålunda i rapporten till Cosmus I i Toskana.

också och förstod. Utom sig af fasa sprang han upp från sin plats och kom därvid att välta bordet och ljusen — Lady Argyle hade sinnesnärvaro nog att gripa det ena, innan det hann släckas, och stod och höll det i handen. Riccio kastade sig bakom drottningen: »*Madama, io son morto. Giustizia! Giustizia!*» ... Han kröp ihop i den djupa fönsternischen bakom henne och klängde sig krampaktigt fast vid hennes kjol, medan mördarna, som Lord Robert och Erskine fåfängt sökte hejda, brutalt trängde sig förbi henne. Då — midt under kampen — hördes genom hela slottet, i trappor och gångar, ett skrän, ett rytande, Douglasarnas gamla stridsrop: *A Douglas! A Douglas!* Beväpnade män, den ene bakom den andre, flera och flera, trängde sig in i rummet, stodo vakt vid dörren, besatte trappan. Darnley ref med våld drottningens klädning ur den eländige, af dödsångest nu halft vanvettige Riccios händer och höll sin hustru fast intill sig, medan mördarna släpade italienaren, redan blödande af många sår, ut i trappgången, där de slaktade honom. George Douglas stötte till slut kungens egen juvelprydda dolk i den dödes bröst.

Maria, som så länge det ännu varit hopp om att rädda stackarn hållit sig tapper — talat, förmanat, hotat, bedt och försvarat sig — svimmade nu i Darnleys armar. När hon återfick

medvetandet, såg hon öfver sig Mortons skäggiga ansikte och Ruthven, som dödsblek och utmattad hade sjunkit ned på en stol. De började genast förklara hvarför de deltagit i mordet, försvarade Darnley, förebrådde henne rått hennes förtrolighet med italienaren. Hon hörde inte på dem, befallde blott högdraget och häftigt, att man ögonblickligen skulle bringa henne sekreterarens schatull, hvari den utländska korrespondensen förvarades. Redan, medan hon gaf denna befallning, tänkte på denna korrespondens, måste hon ha förstått, att det nu för alltid var förbi med alla hennes planer på att genom Filip och de engelska katolikerna vinna England och hegemonien i Britannien. Darnley hade aldrig behöft göra annat än hålla sig passiv, roa sig, gå i mässan och låta henne och Riccio arbeta: nu hade han i sin oförlåtliga enfald med ett streck korsat alla hennes beräkningar, slutit sig till de upproriska lorderna — till protestanterna. För en sådan kung af Skottland, det kunde hvem som helst förstå, drog Filip icke svärdet!

Det var nästan med hat hon nu vände sig till sin man: »*Ye have taken the last of me, and so, farewell*» — ropade hon till honom, gråtande af raseri och förödmjukelse. Ruthven orerade ännu om hennes äktenskapliga plikter — hon svarade honom bitande och hårdt, vände honom ryggen. Han, som var i allra sista stadiet af

lungsot, var nu fullständigt förbi af sinnesrörelse och utmattning. Det blef plötsligt svart för hans ögon, han sjönk ihop och bad ömkligt om ett glas vin eller vatten. Darnley stod öfver sin hustru -- urskuldade sig den ena minuten, hotade den andra, talade passioneradt om sin svartsjuka, om hennes köld emot honom, grät nästan, tiggde henne om hennes kärlek. Hon svarade hånfullt: hon var ju hans, det visste ju alla människor, han kunde ju få henne, när han ville. Och under allt detta stanna de alltjämt kvar i mordrummet, sitta och stå bland de stjälpta, huller om buller kastade möblerna, medan golfvet flyter af vin och blod och dörrarna, vid hvilka Douglasarna, Mortons män, hålla vakt, stå vidöppna.

Drottningen var nu fånge i sitt eget Holyrood, strängt bevakad och systematiskt förhindrad att på något sätt meddela sig med sina anhängare eller med invånarna i Edinburgh. Af hennes vänner, som bodde på slottet, hade Athol och Lethington (om han i detta ögonblick kunde kallas hennes vän) tillika med ett par andra personer fritt fått gå sin väg; Bothwell och hans svåger Huntly — George Gordon, Johns äldre broder, hvilken efter Morays landsförvisning åter kommit i ynnest och återfått faderns titel — hade, efter att förgäfves ha sökt komma drottningen till hjälp, flyktat genom ett

fönster och undkommit. Det var möjligt att de ville samla en här och göra sitt bästa att komma henne till undsättning. Men detta kunde ju draga länge ut, och ville hon inom någorlunda öfverskådlig tid återvinna sin frihet, var hon därför hänvisad till sig själf och sina egna resurser. Hon hade också efter en sömnlös och ångestfull natt redan nästa morgon sin plan färdig i hufvudet.

Dagen efter mordet red Moray åtföljd af sin vän Kirkcaldy of Grange och de andra landsflyktige herrarna in i borggården på Holyrood och bemäktigade sig naturligtvis genast ledningen af situationen. Lorderna beslutade, att drottningen skulle interneras på Stirling, tills hon försonat sig med sakernas nya läge och beviljat full amnesti åt alla dem, som deltagit i upproret under hösten och i mordet på Riccio. Men hon förekom dem: redan samma dag lofvade hon full förlåtelse till höger och vänster, tog vänligt, nästan med ömhet emot sin broder, kastade sig i hans armar, grät i hans famn, drog Lethington till sig, bad honom nyttja sitt inflytande för att aflägsna vakterna från hennes privata rum: hvad skulle det tjäna till att postera alla dessa karlar i hennes närhet? Var hon kanske icke redan hjälplös nog? Kunde väl ännu någon frukta henne...? Darnley kollrade hon bort om kvällen inne i sin sängkammare — hon talade för-

stånd med honom och varnade honom för de blodhundar, hvilkas redskap han varit. Kunde han verkligen vara så naiv att tro, att det icke nästa gång var deras mening att vända sig mot honom? Stod han henne icke tusen gånger närmare än David? Var han icke därför dem mera i vägen, hvilka ville åt makten, än någonsin italienaren varit?... Och för första gången gaf hon honom hela sitt förtroende angående de politiska planer hon med Riccios hjälp utarbetat, förespeglade honom Spaniens, Flanderns och det katolska Nord-Englands bistånd i kampen mot Elisabeth. Hon eggade hans självkänsla som man, hon tiggde, hon smekte, hon grät, brukade alla vapen, tills hon fick honom på knä för sig, ödmjuk som en page, utom sig af kärlek och ånger: hon kunde göra med honom, hvad hon ville — visste hon inte, att hon alltid kunnat det? Han var som vax i hennes händer, hennes tjänare och slaf, såsom han alltid hade varit... Och sålunda kom det sig, att Darnley, som dagen förut och ännu samma morgon varit mycket hög och kaxig, antagit kunglig myndighet, förbjudit hufvudstadens borgare att nalkas drottningen, upplöst det sammankallade parlamentet och gifvit lorderna (hvilka nu intet anande, glada öfver fullbordadt dåd sutto till bords i Mortons hus) sitt hedersord på att hans hustru ej skulle undkomma — att han samma natt flyktade med

henne genom Holyroods källrar. Arthur Erskine och en af drottningens egna Stuartar, Stuart af Traquair, hade skaffat hästar och väntade på dem i skuggan af muren. Tidigare på dagen hade hon genom ett hemligt bud hört från Bothwell och Huntly, att de redan ifrigt samlade trupper samt höllo allt i beredskap för hennes flykt, ifall hon kunde komma utanför portarna. Vägen gick först till Seton, drottningens vanliga hållplats, och därifrån, utan att hon unnade sig rast eller ro, utan att hon ville höra talas om sitt ömtåliga hälsotillstånd, red hon hela den månljusa natten till Dunbar slott. Ännu en gång var hon drottning af Skottland, ännu en gång hade hon undgått »lorderna», ännu en gång kunde hon med Bothwell och Huntly och Athol vid sin sida — för att icke tala om Hans Nåde, kung Henry Darnley — förklara Moray och hela hans anhang för högförrädare och rebeller.

Men när James Stuart, Morton och de andra vaknade på tisdagsmorgonen den 12:te mars och funno sig öfverlistade och bedragna, tordes de, när det kom till stycket, ej bjuda henne spetsen. Hon hade redan många klaner bakom sig och de vågade ej lita på krigslyckan, som under hösten visat sig dem så föga bevågen. Därför sände de genast ödmjukt drottningen bref och bud, att de åter voro hennes trogna tjänare och i allt underkastade sig hennes vilja. Och hon, som väl för tillfället icke kände sig fysiskt stark

nog att möta ett nytt uppror, lät tills vidare hämnden sofva. Moray blef åter upptagen i sin systers förtroende och närmaste omgifning och likaså svågern, jarlen af Argyle. Men Lethington, som ej till fyllest kunde bevisa sin oskuld i frågan om Riccios mord och under den långa overksamhetstid, som föregick detta, hade haft många egoistiska ränker och intriger för sig, ville hon ej se, ehuru han tilläts att ostraffadt stanna i Skottland. Morton och Ruthven däremot tillika med de öfriga vid mordet mest komprometterade herremännen, af hvilka några såsom George Douglas och Ker af Fawdonsyde äfven handgripligen förbrutit sig mot »drottningens majestät», vågade ej längre stanna i riket utan flydde vid de första underrättelserna från Dunbar hals öfver hufvud till England.

Aldrig hade Maria Stuart visat sig käckare, beslutsammare, mera snabb att handla. Efter blott några få dagar hade hon åter med sådan fasthet gripit regeringstyglarna, hvilka man nyss så brutalt rifvit ur händerna på henne, och med så stor bestämdhet klargjort sin personliga ställning till hvar och en af de fientliga herrarna, att hon kände, att hon ej längre behöfde Dunbars murar emellan sig och sitt folk. Redan den 17:de mars — hon hade flyktat från Holyrood den 11:te på kvällen — red drottningen åter in i sin hufvudstad.

XII.

Maria hade förut varit utledsen på sin gemål — nu föraktade hon och afskydde honom. I en offentlig proklamation utfärdad i Edinburgh den 20: de mars hade nämligen Darnley frånsagt sig all andel i mordet på David och »vid sin heder, sin trohet och sitt furstliga ord» svurit inför drottningen och hennes råd, att han aldrig vetat det ringaste därom. Hvarpå hans förtörnade medbrottslingar naturligtvis genast lagt papperen på bordet och visat Maria hans namn under sammansvärjningsdokumentet. Fåfängt försökte James Melville, drottningens pröfvade och kanske ende pålitlige vän, medla emellan de båda kungliga makarna och föreställde henne, hvilket dåligt intryck det öfverallt, både hemma och utomlands, skulle göra, om hon ej nu — strax innan barnets födelse — åtminstone till det yttre hölle sig väl med sin man. Hon upptog det ytterst onådigt — tålde icke att höra ett ord till hans ursäkt. Om Darnley berättar Melville, att han »alltid var

allena» och att det i drottningens ögon var ett »brott att visa sig tillsammans med honom».

Den stackars karlen fann sig också, hvart han nu vände sig, fullkomligt öfverflödig. Moray, som alltid hatat honom, såg honom efter sin återkomst hånfullt öfver axeln, de främmande sändebuden, hofdamerna och kavaljererna följde exemplet ofvanifrån och ignorerade honom. Ett kort ögonblick hade han sökt sluta sig till jarlen af Bothwell — drifven af bägges gemensamma ovilja mot Moray — men denne, som alldeles icke trifdes i hans sällskap och icke behöfde honom, fann honom snart mera besvärlig än någon af de andra och kastade honom hänsynslöst åt sidan. Till råga på sina dagliga förödmjukelser och obehag lefde Darnley i ständig fruktan för att Maria skulle ge efter för Morays enträgna föreställningar och förlåta Riccios mördare, hvilka han narrat, desavouerat och förrådt. Och kommo Morton och George Douglas någonsin tillbaka till Skottland, visste sig Darnley vara en dödsdömd man.

Emellertid nalkades sommaren och därmed tiden för drottningens nedkomst, som hon tänkt sig säkrast böra försiggå på det fasta Stirlings slott. Det tycktes dock som om hon rätt snart ändrat mening och stannat i Edinburgh. Med klokhet och värdig omtanke gör hon alla sina förberedelser till den förestående viktiga hän-

delsen, skrifver sitt testamente, utnämner, ifall hon skulle dö, en förmyndarregering, disponerar öfver sin egendom. De närmaste släktingarna Moray och Argyle med sina fruar, Lady Agnes Keith och Lady Jane Stuart, skola stanna på Holyrood hos drottningen och vaka öfver hennes och den nyföddes säkerhet, Bothwell — »*the Border-Earl*» — på hvilken hon för hvar dag mer och mer litar, skickas ännu en gång till gränsen för att, om nödvändigt skulle vara, försvara portarna till hennes rike. Hon skrifver själf egenhändigt till Elisabeth angående mordsaken och mördarnas utlämnande, i det hon samtidigt artigt och diplomatiskt ber sin »goda syster» bli gudmoder vid det stundande fadderskapet.

Den 19:de juni 1566 födde drottningen sitt och Darnleys barn — »*too much his child*», som hon själf bittert sade om den lille, då Darnley i sin galna svartsjuka ifrågasatte sin andel i honom. Samma sak har ofta senare varit på tal, och ehuru Marias fiender under en tid lefde högt på alla möjliga skandalösa rykten, och hennes svåger Henrik IV af Frankrike sedermera ofta roade sig med att säga åtskilliga skabrösa kvickheter angående det brittiska Majestätets stamtafla, kan säkert Darnleys paternitet betraktas såsom höjd öfver allt tvifvel. Såsom den stackars

modern strax sade: Jacob var »blott alltför mycket sin fars son».

Redan midsommarafton visste Elisabeth genom James Melville, som nästan samma minut han hört nyheten från Mary Beaton kastade sig i sadeln och på fyra dagar tillryggalade afståndet från Edinburgh till Greenwich, att Skottland — och England — hade fått en kronprins. Hon gick genast ifrån dansen, i hvilken hon efter supén deltog med sitt hoffolk, och kastade sig upprörd ned i en länstol: »The Queen of Scots is mother of a fair son and I am but a barren stock...»

Maria hade hittills med stor viljestyrka och en viss spänstig fysisk seghet uthärdat hela detta års pröfningar, förödmjukelser och svikna förhoppningar. Hon hade om icke just tåligt så åtminstone tappert burit alltsammans — sitt olyckliga äktenskap, broderns affall och förräderi, fälttåget mot insurgenterna, den första grossessens svårigheter, den rysliga chocken vid Riccios mord, kullkastandet af den spansk-brittisk-katolska alliansen, som hon så länge arbetat för. Under de sista månaderna efter återkomsten till Holyrood hade hon till och med sorgfälligt försökt att åter lappa ihop sin utrikespolitik, sitt förhållande till Moray och lorderna, till Elisabeth — ja, till och med, trots sin växande antipati emot honom, tålt Darnleys närvaro. Hon hade

funnit sig i barnsängens och konvalescensens besvärligheter, i ceremonielet, som åtföljde hennes nya värdighet — nu — plötsligt — kunde hon icke uthärda mera. Det är på en gång liksom om hennes vilja brister, som om hon gripes af en oöfvervinnelig vedervilja för sin omgifning, för sitt hem, för hela detta Edinburgh, hvarest hon genomgått och lidit så mycket — hon k a n icke mera. Och den droppe, som får bägaren att flöda öfver, är troligen (att döma af några ord ur jarlens af Bedford rapport till Elisabeth) ett samtal med Darnley — dock vet man intet säkert därom. Huru som helst: plötsligt, i slutet af juli, utan vidare förberedelser bryter drottningen upp från Holyrood, och utan att ens medtaga sina vanliga följeslagare reser hon sjövägen från Newhaven till slottet Alloa, äfven då i Erskinesläktens ägo, hvarest hon tills vidare stannar. Men då hennes man uppsöker henne där, blir han ej mottagen.

Fartyget, hvarmed hon reste från Newhaven, var »bemannadt med Bothwells män». Har han i hemlighet — ty redan nu skrifves det till Elisabeth, att »Bothwell carries all the merit and countenance at court» — uppsökt henne i Alloa och där tillbragt dessa hvilodagar tillsammans med henne? Samtiden tycks, trots Buchanans indignerade skvallerhistorier från denna vistelse, ej veta något b e s t ä m d t därom. Emellertid

har han säkert — om också blott i sin egenskap af »Storamiral» — varit medveten om hennes plan och troligen tillstyrkt den, eftersom ju h a n s folk konvojerade henne dit.

Redan innan drottningen var fullt återställd från sin barnsäng, började man vid hofvet prata om och undra på hennes intima förhållande till »gränsjarlen», hvilken hon nu — som det tycktes — i högre grad än någonsin, nästan odeladt, skänkte sitt förtroende, och åt hvilken hon redan lofvat Dunbars stora slott och län. Också kan Bedford sanningsenligt inberätta till kabinettet i London, att »Bothwell nu är den mest hatade mannen vid hofvet», och att »hans öfvermod är så stort, att David aldrig varit mera afskydd än han nu är». Och det är strax efter återkomsten från Alloa som skandalhistorien om hennes hemliga möten med Bothwell i »the Exchequer-House», förmedlade af den illa beryktade Lady Reres och af jarlens tjänare Chalmers, börjar utspridas. Att drottningen ungefär i midten af september verkligen hade flyttat från Holyrood till det angifna huset och i ungefär fjorton dagar bodde där, är faktiskt och bevittnadt af samtida trovärdiga personer. Något annat eller mera v e t a vi ej. Men att hon under eftersommaren och hösten så ofta som möjligt söker vara tillsammans med Bothwell

— eller han med henne — framgår tydligt af alla berättelser.

Några författare ha »undrat» öfver Marias passion för James Hepburn och på bekostnad af sanningen med förkärlek skildrat honom såsom redan äldre (Skelton säger, att »han kunde varit hennes far»!), grymt ful, ett monster af plumphet, råhet och last. Denna fabel har nu — tack vare nyare och mindre fördomsfulla forskare — blifvit fullständigt gendrifven. Man vet nu alldeles bestämdt, att han var född 1536 eller 37 och alltså blott var fem eller sex år äldre än drottningen själf. I ett bref till Elisabeth af 1560 beskrifver honom den samvetsgranne Throckmorton såsom »*a glorious* (kanske: *vainglorious*), *rash and hazardous young man*» och till och med den granntyckte fransmannen Du Croc beundrar honom i vissa fall — framför allt hans öfverlägsna kallblodighet och käckhet. Med sitt tättklippta rödbruna hår, sin stora näsa, stora mun och väldiga haka har han dock näppeligen — trots Marias förälskade ord om hans »*beauté*», och trots Leslies yttrande, att han såg bra ut — varit någon Adonis. Men till gengäld var han välvuxen, bredaxlad, smidig, tränad i all idrott och hade — nämnes det uttryckligen — ovanligt vackra händer och fötter. Han var ett godt hufvud, språkkunnig, till och med klassiskt bildad (hvilket vi veta genom en anekdot,

som Du Croc berättar) och — trots sin för en skotsk jarl på den tiden ganska ovanliga bildning — allt annat än pedantisk. Att han ägde starkt sinne för humor framgår af flera hans yttranden, likaså att han var ironisk, självsvåldig och oförskämd mot både män och kvinnor, när han talade om dem, samt icke sparade någon. Han var berest och världserfaren och kunde, när han ville, antaga en hög herres förnäma hållning, liksom han kunde prata och skämta med drottningen på det sätt, hvarvid hon sedan sin tidiga ungdom var van. Men framför allt har väl hans oförvägenhet, hans personliga styrka, det krigiskt äfventyrslystna, det våldsamma och hänsynslösa i hela hans natur och uppträdande tjusat henne, och vid beröringen med hans »*ardeur*» — detta är det ord hon själf brukar — har den hittills slumrande lidelsen i hennes egen själ plötsligt blossat upp i full låga.

Efter sonens födelse blef drottningens förhållande till Darnley mer och mer outhärdligt. Han var emellanåt, när de träffades, alldeles utom sig, rasande af svartsjuka och oregerlig; — höll sig emellanåt undan och gick bara och grubblade och grämde sig, missnöjd med sig själf och alla, olycklig öfver sin egen förnedring och Marias föraktfulla köld, ömkligt gråtmild och dåraktig i sin förtviflan. Drottningen hade nu genom klokhet och skicklighet — smicker

här, hot där — lyckats försona alla sina sinsemellan stridande lorder: Moray och Bothwell, som inte kunde tåla hvarandra, voro nu i stånd att åtminstone i hennes närvaro hålla frid; Athol och Huntly och Mar (Erskine) kunde sitta till bords med Argyle, och när hon själf beslutat sig för att åter taga till nåder Lethington — som hon aldrig länge kunde undvara — hade till och med Bothwell funnit sig i att räcka »herr Sekreteraren» handen. Darnley allena brydde hon sig ej om — hvar han fanns, hvad han företog sig, om han ägde vänner eller fiender — det var henne alltsammans ända till ytterlighet likgiltigt.

En gång lyckades han emellertid skrämma henne upp ur hennes öfvermodiga glömska: det var då han, ur stånd att längre kunna uthärda vistelsen i Skottland och förödmjukelsen i sin nuvarande ställning, beslöt sig för att rymma till Frankrike eller Flandern. Ögonblickligen lät drottningen vid underrättelsen härom sammankalla lorderna samt bad äfven den franske ambassadören Du Croc vara tillstädes vid mötet. Inför dem alla ställde hon så till stor scen med sin oefterrättlige gemål. Vore han missnöjd med något? Han skulle säga henne ärligt och öppet, om han hade något att beklaga sig öfver? Hade h o n gjort honom något? Hade någon af hennes vänner förfördelat honom?... Darnley

stod där trumpen och dum och teg och skämdes och hatade henne för hennes oförskämda säkerhet. Och älskade henne kanske på samma gång mera nu, än han gjort, då hon så ömt vårdade honom under hans sjukdom före bröllopet och lydigt och lycksaligt böjde sig för hans nyckfulla och barnsliga infall. »En ce désespoir (sans occasion comme il déclara) il s'en alla et dist adieu à la Reine», berättar senare Du Croc i det bref till Katharina af Medici, hvari han för henne karaktäriserar ställningen, »som den unge mannen (Darnley) ej tyckes kunna bedöma». Den kloke franske diplomaten genomskådar nämligen fullständigt stackars Henry Stuart och vet precis hvar skon klämmer: »il voudrait que la Reine le redemandast». När prinsmålen efter scenen i drottningens gemak kommer och beklagar sig för honom, har han emellertid intet annat att trösta honom med än sundt förstånd och världskloka reflexioner. Troligen såg Du Croc tydligen, att Darnleys saga redan var all och hans öde besegladt — det lönade sig icke mera att ha något med honom att skaffa.

XIII.

»Uppå den sjunde dagen i oktober, år 1566» — heter det i »*Diurnal of Occurrents in Scotland*» — »red vår höga drottning, åtföljd af detta rikes adel, från Edinburgh till Jedburgh för att där hålla ting och skipa lag och rätt»...

Det var de alltid oroliga klanerna i södern — Elliotarna, Armstrongarna o. a. — som gaf Hennes Majestät anledning att företaga denna resa. Hon var, när hon vid sin broder James' sida, åtföljd af Lethington och Huntly, lämnade Holyrood, frisk och munter, i godt humör som alltid då hon hade utsikt att tillbringa några dagar i sadeln. Hon, som »aldrig önskade något högre än att vara en man och veta hvad det ville säga att ligga lägrad på heden och marschera på landsvägen med slagsvärd och hjälm»! Denna gång måste det dock förmodas, att hon kanske önskade något annat högre, och hade äfven ett annat ändamål med sin färd än att blott sitta till doms öfver gränsmarodörer och

kreaturstjufvar. Hon hoppades nämligen att i Jedburgh träffa sin ståthållare öfver de södra provinserna, »gränsjarlen», som, innan hon själf lämnade hufvudstaden, i förväg begifvit sig ned till Liddesdale för att förbereda hennes ankomst.

Drottningen hade emellertid ej hunnit långt utanför Edinburghs närmaste grannskap, förrän det tvärt blef slut med hennes glädje. Först under form af ett rykte, men inom kort brutalt bekräftadt till ett otvifvelaktigt faktum, erhöll hon oförmodadt underrättelse om att jarlen af Bothwell, samma dag som hon red från Holyrood, under ett försök att gripa och arrestera några orostiftare, blifvit hårdt sårad i tvekamp med den beryktade våldsmannen Elliot of the Park. Det hette, att han i medvetslöst tillstånd genast blifvet buren till sitt närbelägna slott, »*the Hermitage*», men att det var osäkert om han kunde lefva.

Drottningens uppförande vid detta tillfälle har alltid blifvit mycket kommenteradt och af olika författare skildradt på olika sätt. Buchanan säger, att hon »*like a mad woman*» trots »den svåra årstiden och faran att på vägen bli öfverfallen af röfvare» ögonblickligen lämnade sitt hus i Jedburgh och under en ringa eskort så hastigt som möjligt ilade till sin sårade älskare. Detta är emellertid enligt senare forskningar

knappast korrekt: Maria uppehöll sig åtminstone fem dagar, kanske en hel vecka, på Jedburgh, innan hon företog sitt besök på Eremitaget, men var under denna tid (säger en samtida) »*so highly grieved in heart, that she took no repose in body, until she saw him*».

Hon såg honom först den 15 oktober, då han själf, buren på en bår, kom till Jedburgh, och då han troligen var högst medtagen af färden, tyckes han ha stannat i drottningens hus öfver natten. Följande dag red Maria i sin broders och andras sällskap med jarlen till Eremitaget, men stannade blott några timmar, eftersom hon redan samma afton återvände till Jedburgh. Efter att sålunda ha varit tillsammans med Bothwell två dagar i rad kände hon sig säkert något lugnad, ty Du Croc, som äfven följt henne till Jedburgh, kan den 17:de rapportera att »drottningen nu åter är väl till mods». Samma dag — den 17:de — blef hon emellertid häftigt sjuk: troligen af trötthet, öfveransträngning och sinnesrörelse — anfallet, som var ytterst allvarligt, tyckes ha haft en hysterisk karaktär — och måste nära en månad hålla sig i sängen på Jedburgh; under några dagar var hon nästan uppgifven af läkarna och man väntade hvart ögonblick hennes död. Att hon under dessa förhållanden åter önskat se Bothwell — eller han henne — ligger nära till hands att förmoda, ty redan den 21 oktober återvände

denne (liksom vid sitt första besök buren i en bår) till Jedburgh och tyckes ha tillbragt resten af sin konvalescens i drottningens närhet. Buchanan, som är indignerad öfver denna samvaro, vet berätta, att han »fick ligga i rummet på nedre botten, alldeles rakt under den kammare, där hon låg sjuk».

Antingen de samtida, som allesammans skaka på hufvudet och hviska och äro djupt chockerade öfver denna drottningens och gränsjarlens samtida vistelse på Jedburgh, ha rätt i sina förmodanden eller icke — säkert är, att efter denna tid Marias förhållande till James Hepburn antar en ännu mera våldsam och glödande karaktär. Förut hade de för skam skull — äfven Bothwell var ju liksom drottningen nyligen gift: hans hustru var Lady Jane Gordon, gamle Huntlys dotter — lagt någorlunda band på sig, det göra de knappt numera. Och i proportion med Marias lidelse för sin älskare växer hennes aversion för Darnley. Hennes numera ständige ledsagare Lethington skrifver sålunda i ett bref från denna tid: »Det är hjärtslitande för henne att tänka, att han skall vara hennes man, och hon ser ej någon utväg att bli fri från honom.» En gång under hennes sjukdom kom Darnley till Jedburgh men blef som vanligt illa mottagen och tyckes ej ha stannat länge. Ehuru prinsgemålen sålunda otvifvelaktigt på alla sätt blir illa be-

handlad, är det dock lätt att märka att så godt som alla sympatier under denna konflikt — äfven den korrekte Du Croc's — äro på drottningens sida: stackars Henry Stuart var för olämplig som *King-Consort.* Alla — icke blott hans personliga fiender, af hvilka han hade många — började så smått önska honom ur vägen. Han gjorde ingen lefvande själ någon nytta, komplicerade blott onödigtvis en redan besvärlig situation.

Mot slutet af november kände drottningen sig ändtligen frisk nog att lämna Jedburgh och begaf sig till slottet Craigmillar strax utanför Edinburgh. Känslan af att vara bunden vid Darnley förföljer henne under tillfrisknandet beständigt — beröfvar henne allt mod och hopp om framtiden — ja, gör henne tidtals så utom sig af förtviflan, att hon rent af emellanåt tänker på självmord. »Drottningen är icke frisk,» skrifver Du Croc till Marias sändebud i Frankrike, biskopen af Glasgow, »men jag tror att hennes sjukdom hufvudsakligen består i en djup sorg (chagrin profond) som det är henne omöjligt att glömma. Oupphörligt upprepar hon: 'jag önskar att jag vore död'.» Då hon i Kelso, medan hon var på resa från Jedburgh till Craigmillar, en dag fick bref från Darnley, grät hon och sade högt till Lethington och Moray, att hon aldrig kunde tänka på att äga en dags frid, så länge

han var hennes man. Det tyckes isynnerhet ha varit till Lethington Maria under denna sin bittra nöd och nuvarande exalterade sinnesstämning oftast och med största förtroende vändt sig. Ty han var icke blott den mest erfarne, mest förstående och skarpsinnigaste af hennes rådgifvare, han var genom sitt mera förfinade och komplicerade väsen henne äfven personligen mera sympatisk än de flesta andra af hennes skotska herrar. Och då Lethington, som troligen redan länge på egen hand tänkt öfver saken, lugnade henne med sitt öfverlägset tvärsäkra: »*Madam, let us* (ridderskapet och adeln, menar han) *guide the matter amongis us*», har hon ej kunnat underlåta att förstå, hvilken utväg han häntydde på, och kanske ett ögonblick med en rysning af skräck och en känsla af befrielse slutit ögonen för den utsikt hans ord öppnade för henne. Ty om skilsmässa — hvarom man ofta under denna tid vid hennes och lordernas konferenser på Craigmillar talade — ville drottningen för sin sons skull aldrig höra talas. Hon menade — och väl ej utan skäl — att en skilsmässa i framtiden skulle kunna bringa frågan om hennes gosses legitimitet under debatt och göra hans arfsrätt till kronan omtvistad. Det hjälpte inte, att James Hepburn såsom exempel på motsatsen framhöll sin egen historia: hade icke hans föräldrar blifvit skilda

åt, och var han icke lika mycket jarl af Bothwell för det? Hvem hade någonsin bestridt hans rätt till hans fars gods och titel?... Men drottningen vågade ej löpa risken, man måste finna ett annat medel. Hon erbjöd sig att lämna Skottland och residera utomlands — blott hon kunde bli fri... blott hon kunde bli fri!... Och de höllo alla med henne: både Lethington och Argyle och Huntly, till och med jarlen af Moray (som uttryckligen af Lethington nämnes närvarande vid åtminstone e t t af dessa samtal) — det var, sade Lethington, nödvändigt både för drottningen och för landets skull — »*for Darnley troubles Her Grace as us all*» — att bli af med honom. Och medlet därtill låg också nära till hands, när hon blott kunde besluta sig för att tillgripa det.

Julafton 1566 undertecknade omsider Maria Stuart det dokument, genom hvilket hon beviljade full förlåtelse åt den landsförviste jarlen af Morton och de flesta andra af Darnleys medbrottslingar i mordet på Riccio.

Samma dag flyktade Darnley, gripen af dödlig skräck vid denna underrättelse, från slottet på Stirling, där han sista tiden hufvudsakligast uppehållit sig, till sin fars residens i Glasgow. Men han hade »knappt hunnit en mil från Stirling, förrän alla hans lemnar värkte af smärta», och när han ändtligen kom fram till faderns hus, hade han öfver hela kroppen ett utslag af

»vissa svarta blåsor», hvilka Buchanan icke tvekar att tillskrifva »svart förräderi» — förmodligen menar han med detta »förräderi» gift. Detta är emellertid inte sant — den sjukdom Darnley fått var smittkoppor, och den uppträdde så våldsamt, att man under en tid verkligen trodde, att den skulle spara mördarna besväret.

Ty de utsedda mördarna voro redan innanför gränserna. Att gifva Morton och hans Douglasar fri lejd förutsattes nämligen af de sammansvurna — och utan tvifvel äfven af Darnley — vara detsamma som att gifva dem rättighet — eller ännu mera exakt — tillåtelse att hämna sig på den, som efter den 9:de mars förrådt och förnekat dem. Att Morton, som var fiffig nog att inse, hvarför Bothwell (själen i den nuvarande regeringen) absolut ville ha honom hem igen, icke visade sig mera ifrig att betala priset för den nåd drottningen visade honom, var ett stort streck i räkningen. Ty sannolikt hade gränsjarlen hoppats, att Douglasarna allena skulle åtaga sig bödelsarbetet, och att skulden — liksom det skedde vid Riccioaffären — nästan uteslutande skulle falla på dem. Allra helst borde naturligtvis Morton haft den takten att förstå halfkväden visa. Att han ej gjorde — eller icke ville göra detta, framgår af Bothwells och Lethingtons besök på Whittinghame i januari.

Ehuru jarlen af Bedford i början af nyåret

1567 vet berätta för Cecil, att drottningen skickat sin egen läkare till Glasgow, tyckes hon dock under första tiden knappt ha fäst någon vidare uppmärksamhet vid sin gemåls sjukdom. Efter sonens dop midt i december, då Darnley visserligen befunnit sig på slottet men hvarken tagit del i festligheterna eller ens hälsat på representanterna från de främmande hofven, var förhållandet mellan de båda makarna om möjligt sämre än någonsin. Efter jul, medan Moray på hennes vägnar festade för Elisabeths ombud vid fadderskapet, jarlen af Bedford, drog sig drottningen — som väl nu tyckte sig ha uppfyllt alla sina skyldigheter — åter tillbaka från sitt hof och från Edinburgh. Hon stannade några dagar på Drummond Castle och sedan på Tullibardine — öfverallt åtföljd af den man, som numera är den ende som för henne existerar i världen: James Hepburn.

Hvar är nu den högförnäma och öfvermodiga *grande dame*, stolt öfver sin andliga bildning och sina yttre företräden, som Brantôme beskrifver? Hvar är nu den blida och värdigt borgerliga Maria Stuart, som vi minnas från Randolphs skildring af henne i S:t Andrews för knappt två år sedan — strax innan Darnley kom till Wemyss — hon, som hade varit så »förnuftig och hederlig»? Hvar är den skälmska och oskyldigt muntra unga drottningen, som under

Morays middag på Holyrood ej förmådde sitta ensam i sin furstliga kammare, medan de andra lekte och roade sig hos brodern? Redan då hon fattade så häftigt tycke för sin kusin Henry, hade Throckmorton, som — ehuru Elisabeths tjänare — alltid hade sympati för Maria och säkert ibland förstod henne, halft ironiskt yttrat, att »Majesty and love can sit ill on the same seat». Han skulle blott ha sett henne nu!

Hon har nu fullständigt förlorat hufvudet — blottställer i alla sina handlingar, i alla sina ord sin värdighet som drottning, sin heder och sitt rykte. Ty för första och enda gången i sitt lif älskar Maria Stuart med hela sin häftiga, djupt kvinnliga naturs lidelse och underdånighet. Denne rödhårige, bredaxlade och hårdhändte skotte, hvilken hon på det mest primitiva kvinnovis tillber, är för henne — som hon sedan öppet sade — mera än »Frankrike, England och hennes eget land», och hon tyckes sätta en stolthet i att visa hela världen, hur hänsynslöst hon njuter hans kärlek. Under besöken på Drummond Castle och Tullibardine lefver hon nästan öppet tillsammans med honom och — säger »*the Book of Articles*» — »många funno fel med inkvarteringen (in what order they were chambered) men vågade ej komma fram med något klander». Man finner under dessa dagar hennes och Bothwells uppförande »*lascivious*» och jämför det med

kungens »*grievous infirmity*». Hon kan ej undgå att märka de ogillande minerna omkring sig, den tvungna hållningen, de tvetydiga löjena, och dock kan hon icke — icke ens för skenets skull — förmå sig att slita sig från hans närhet blott så länge, att hon kan göra ett kort besök hos den sjuke Darnley. Denne, som väl ej kunde undgå att jämföra hennes likgiltighet nu med den ömma oro hon visat under hans första sjukdom, kände sig naturligtvis bittert sårad och lät menande hälsa henne, att han »önskade Stirling vore Jedburgh och Glasgow Eremitaget, och att jag, som ligger här, vore jarlen af Bothwell. Ty då tviflar jag ej på, att hon snart skulle vara hos mig, utan att jag behöfde bedja henne.»

»*Madam, care ye not*», hade Lethington — man kan nästan höra hans breda, trohjärtade skotska — tröstat sin drottning, då hon under resan från södern dagligen förtviflad klagade öfver att vara bunden vid Darnley. »Här äro vi, de förnämsta af Ers Majestäts råd och adel — vi skola nog finna utväg att befria er från honom utan skada för er son»... Men drottningen ville ingenting vidare höra — hon ville ingenting veta angående denna »utväg», ingenting se. Och »lorderna», lierade mot Darnley såsom de för ett år sedan varit lierade mot

»Davy», förstodo att de måste vara mera grannlaga, att de måste hålla drottningen utanför hvad de nu hade i sinnet att företaga sig och handla i eget namn. Blott Morton, med landsflyktens färska erfarenheter bakom sig, yrkade småaktigt försiktigt på skriftliga garantier. Midt i januari, efter att Bothwell och Lethington på det gamla Douglasslottet Whittinghame haft en afgörande sammankonst med Morton, sände denne naivt sin frände Archibald Douglas till drottningen för att begära hennes namnteckning. (Archibald tillåter sig under en senare period i ett bref, hvars äkthet är oomtvistlig, utförligt påminna Hennes Majestät om denna transaktion och är sålunda i denna fråga ett viktigt vittne emot henne.) Naturligtvis nekade Maria bestämdt att inlåta sig på någon diskussion af ämnet. Men att hon lika väl som de sammansvurna har vetat besked angående de anslag mot Darnleys lif, hvilka nu (dec. 1566—jan. 1567) planerades, är — då man betänker hennes rådplägningar med Lethington och andra på Craigmillar, hennes ödesdigra beslut att hemkalla Morton och nu slutligen hennes samtal med Archibald Douglas, hvilken hon ej hindrar från att fritt resa från Edinburgh tillbaka till Whittinghame — utom allt tvifvel. Hon slår ej alarm, hon varnar icke sin man, hon söker ej före-

komma brottet genom att bemäktiga sig de sammansvurna, som äro i hennes makt — hon träder blott ett steg åt sidan och lägger händerna på ryggen.

XIV

»*Januari 21** *1567.* Drottningen reste till Glasgow, och jarlarna af Huntly och Bothwell följde henne till Callendar, Lord Livingstones gods.»

Så låter ett utdrag af »*Morays journal*» i enlighet med den kopia, som man vet har varit i Cecils händer.

Alltså: kort efter samtalet med Archibald Douglas begaf sig drottningen ändtligen på väg västerut för att besöka den sjuke Darnley. Då hon ju företog en del af färden i sällskap med två af de sammansvurna, är det väl ganska sannolikt, att hon på vägen hörde mera om den sak, i anledning af hvilken Archibald Douglas på Mortons vägnar nyss uppsökt henne. Mer än sannolikt, ty under denna tid hade hon och

* Två borgare i Edinburgh, som hvar för sig höllo dagbok: en man vid namn Birrel och den förut citerade förf. af »*Diurnal of Occurrents*», nämna bägge den 20 jan. såsom den dag, på hvilken drottningen lämnade Edinburgh. Enligt allt att döma ha dessa bägge rätt och Moray orätt. Ang. frågan om kassettbrefven är näml. denna dato af vikt.

jarlen af Bothwell inga hemligheter för hvarandra.

Aftonen innan (eller troligen rättare: samma dag) hon lämnade Edinburgh hade drottning Maria till sin minister i Paris, ärkebiskopen af Glasgow, skrifvit ett — då man betänker sakernas dåvarande läge — ganska kuriöst bref. Hon talar om sin man och beklagar sig vidt och bredt öfver honom. »Gud och hela världen», säger hon, ser hans uppförande emot henne, hvilket själfva hennes undersåtar — det betviflar hon ej — fördöma. »Alltid se Vi honom nyfiket upptagen af Våra affärer *(busy enough to have inquisition of our doings)*, hvilka, om Gud vill, alltid skola skötas så, att ingen skall ha anledning att klandra Oss eller tala annorlunda än ärofullt om Oss», o. s. v. o. s. v. Såsom man ser: hon söker diplomatiskt på förhand gardera sig bakom Darnleys fel och göra sig själf så ren och oskuldshvit som möjligt.

Redan samma afton drottningen ankommer till Glasgow påbörjar hon och skrifver första hälften af det berömda »långa brefvet». Att ingå på någon närmare redogörelse för den strid, som beständigt rasat angående äktheten af detta bref (hvilket i regeln kallas det andra men numera af många i verkligheten — och med allt skäl — anses vara det första af de famösa åtta), är här onödigt. Frågan kan nämligen helt

enkelt aldrig fullständigt afgöras, såvida vi ej genom något underverk åter skulle finna originalen. Dessa anses emellertid med rätt stor säkerhet, såsom alltför kompromitterande för hans mors minne, vara förstörda af Jacob I, i hvars händer de troligen efter Gowries död 1584 hamnade. De flesta moderna forskare — och efter min mening de ovedersägligen mest skarpsinniga — häfda den åsikten, att det är en psykologisk omöjlighet, att detta bref, så ytterst individuellt, så egendomligt feminint, så oroligt passioneradt, öfver hufvud k a n vara förfalskadt. På sin höjd — som Andrew Lang och några andra tro — »*tampered with*». Buchanan var visserligen ett godt hufvud och Lethington var såsom teoretisk statsman ett geni, men det är otänkbart att någon af dem (för att skaffa ett h a n d g r i p l i g t bevis för Marias delaktighet i mordet på sin man) skulle ha frambragt denna spontana, kvinnligt fint nuancerade, osammanhängande och lidelsefulla utgjutelse. Inte ens Shakespeares snille hade varit i stånd därtill. Maria skrifver här såsom en kvinna ännu i dag skrifver, hvilken nyss skilts från den hon älskar och känner ett oemotståndligt behof att i tankarna fortsätta samvaron med honom. Hon kan inte sluta, hon berättar löst och fast, hon vänder ut och in på sig själf; och när slutligen handen nästan domnar af trötthet, skickar hon bort brefvet, utan

att ha tid — kanske utan att våga — läsa igenom hvad hon skrifvit.

Det har ofta väckt förundran och mångahanda gissningar, att detta bref i den punkt, som handlar om mötet med Darnley, nästan ordagrant öfverensstämmer med dennes tjänares Crawfords efter mordet aflagda vittnesmål. Men — såsom kassettbrefvens försvarare aldrig tröttna att påpeka — dessa papper hade då redan länge varit i händerna på Marias fiender, och intet är troligare än att Crawfords vittnesmål, när hans minne svek honom, blifvit kollationeradt med drottningens egen skrifna framställning. Ofta har man invändt (alla »bevis» ha ju först och sist sin grund i de stridandes olika individuella uppfattning af Maria), att det är »psykologiskt omöjligt», att en kvinna med drottningens fina natur och fina bildning kunnat skrifva detta bref. Hvarför? Är det icke mera omöjligt, att hon, så »fin» som hon var, nästan utan att blinka kunde åskåda gräsligheterna i Amboise och vara vittne till John Gordons och Châtelards afrättning? Eller är det icke långt mera omöjligt, att hon (hvilket ingen någonsin bestridt) samma natt Riccio blifvit mördad inför hennes ögon i ett hänsynslöst utbrott af hånande trots lofvar sig själf åt Darnley, som hon hatade, och som hon visste vara sölad i blod?... Några ha på grund af brefvets ovanliga längd funnit anledning att

tvifla på dess äkthet. Men drottningen skref ju alltid mycket gärna och — det nämnes uttryckligen i förteckningen öfver hennes kunskaper — »ovanligt fort» (»Her penmanship was clear and, what is rare in a woman, swift»). Genom brefvets innehåll veta vi dessutom, att det påbörjades den ena dagen och afslutades först den andra. I fall det ej varit äkta, hade det troligen varit kortare. »Lorderna» hade ju blott intresse af att åvägabringa ett skriftligt bevis på hennes brottslighet, hvilket naturligtvis lättast kunde göras i en kort, kompromitterande biljett, lämpad att uppläsas inför rätta — ju tydligare, ju bättre. Men detta bref är allt annat än tydligt, innehåller egentligen intet p å t a g l i g t bevis för den skrifvandes skuld, och lämpar sig alldeles icke att uppläsas inför någon större församling.

Jag har här nämnt de oftast förekommande invändningarna mot kassettbrefvens äkthet och i all korthet, med stöd af de nyaste forskningarna, sökt vederlägga dem. I sista instans måste emellertid naturligtvis hvar och en, som har intresse för dessa bref, taga sin tillflykt till »*the internal evidence*», och hvad speciellt det viktigaste af dem beträffar, tyckes mig hufvudbeviset för dess äkthet vara s j ä l f v a d e s s e x i s t e n s i d e n f o r m d e t h a r. Ty mer eller mindre förgäfves kan man söka Maria Stuart genom alla litteraturens irrgångar, i diplomaternas arkiv,

på målarnas dukar — när man kommer till det förgyllda silfverskrinet med de krönta F'en och bland de öfriga papperen, som det innehöll, finner detta lidelsefullt betviflade och lika lidelsefullt trodda »långa bref», då har man funnit henne, då är man henne ändtligen så nära, att man kan känna hennes andedräkt och höra hennes hjärta slå.

Drottningen kommer alltså till Glasgow den 21 januari och berättar nu i sitt bref om resan dit och mötet med Crawford, Lennox' »gentleman», som blifvit sänd att emottaga henne, samt därefter om sitt sammanträffande med Darnley. »Han sade, att han var så förvånad och glad öfver att se mig, att han trodde, att han skulle dö. Jag gick min väg för att äta kvällsmat — han bad mig komma igen». Därefter följer redogörelsen för det långa samtalet med Darnley (den del af brefvet, som så ofta på grund af likheten med Crawfords vittnesmål blifvit kommenterad). Darnley ursäktar sina fel med sin ungdom och brist på erfarenhet, beklagar sig öfver hennes »grymhet» och talar om sin kärlek: »Gud vet, att jag blifvit tillräckligt straffad för att ha gjort dig till min Gud och icke ha tänkt på något annat än dig. Jag svarade honom, men det blir för långt»...

Hon talar om att föra honom till Craigmillar för att han skall vara närmare henne själf och

kronprinsen, som hon nu hade hos sig på Holyrood. Därpå kan hon ej — ehuru hon vet, att han icke tål det — låta bli att reta honom med ett par frågor angående något, han skulle ha sagt (en plan att bortföra sonen) till ett par af sina anhängare, hvilkas namn hon nämner...

»Han ville inte låta mig gå utan ville, att jag skulle vaka hos honom. Jag låtsade, som om jag trodde allt (hvad han sade) vara sant och sade, att jag skulle tänka på det och ursäktade mig, att jag ej kunde sitta uppe hos honom i natt, ty han säger, att han inte kan sofva. Du har aldrig hört honom tala bättre» (hon menar förmodligen »förståndigare») »eller med mera ödmjukhet. Och om jag inte visste, att hans hjärta är som vax och mitt såsom en diamant, hvilket intet skott utom det som kommer från din hand kan genomborra, då skulle jag nästan hysa medlidande med honom. Men var inte rädd, fästningen skall hålla sig intill döden. Men kom också till gengäld ihåg, att du ej låter fresta dig af denna falska ras» (en häntydning på Bothwells hustru, Lady Jane Gordon, hvars förhållande till mannen hon ofta jämför med sitt eget till Darnley).

— — — »Detta är min första dag (*journay*— dagsarbete). Jag vill sluta (brefvet) i morgon. Jag skrifver om allt, af hur ringa vikt det än måtte vara, så att du må veta allt och kunna bedöma det.

Jag gör här ett arbete, som jag hatar, men nu har jag börjat därmed. Har du inte lust att skratta öfver att se mig ljuga så fiffigt *(lie sa weill)* och ändå emellanåt säga honom sanningen?...»

»Vi äro bägge bundna vid falska människor. Må vi blifva fria från dem (den skotska öfversättningen har: »*the devil sinder us*», och den engelska: »*the good yere sunder us*») och må Gud för evigt förena oss till det mest trogna par han någonsin har sammanfogat. Detta är min trosbekännelse: jag vill dö i den.»

»Ursäkta mig om jag skrifver illa. Du måste gissa hälften, men jag kan inte hjälpa det, ty jag är icke frisk» (eller möjligen: illa till mods — *yll at ease*) »och glad öfver att få skrifva till dig, medan andra människor sofva, då jag dock inte kan göra som de, utan att jag finge göra det såsom jag ville: det vill säga i dina armar, min älskade *(that is in your armes, my deir lufe)*, som jag ber Gud bevara från allt ondt»...

— — — »Jag är trött och jag är sömnig, och ändå kan jag inte låta bli att skrifva så länge det finns papper. Fördöme den koppärrige karlen*,

* En ofta såsom »*too coarse*» betviflad sats. Litet naivt, tyckes det mig, ty hvem vet icke, att damerna ända in i det 19:de århundradet brukade krydda sina ord med eder och kraftuttryck. Dessutom är det ju allmänt bekant, hur en brefskrifvare nästan omedvetet rättar sin stil efter adressatens. De karlavulna och råa uttryck, som Maria jämt hör Bothwell bruka och hvilka hon säkert, smått imponerad, förstulet beundrar hos sin »manlige» älskare, falla henne nu ovillkorligt i pennan, då hon skrifver till honom.

som gör mig så mycket bekymmer, ty om han inte vore, hade jag roligare saker att tala med dig om. Han är icke m y c k e t vanställd, om än tämligen illa åtgången. Jag trodde, att han skulle tagit lifvet af mig med sin andedräkt, ty den är värre än din onkels, och ändå satt jag inte närmare honom än i en stol vid fotändan af sängen»...

Här vänder drottningen papperet, på hvars baksida hon förut åt sig själf skrifvit ett slags promemoria — för hvilket hon senare ber om ursäkt — och fortsätter omedelbart under denna, hvars sista paragraf är:

Of Monsiure de Livingstoun.

»Jag hade nästan glömt Lord Livingstone» (börjar hon — à propos hans namn, som hon alltså här påträffar), »att han under kvällsmaten *) sakta sade till Lady Reres, att han drack för de personer jag visste, om jag ville '*pledge them*'. Och efter kvällsmaten sade han tyst till mig, när jag lutade mig emot honom och värmde mig vid elden (*was lenand upon him, warming me at the fyre*): 'Ni kan gärna resa och besöka sjukt folk, men aldrig kan ni bli lika välkommen hos dem som ni blir saknad af en,

* Man måste här komma ihåg, att hon enligt Morays dagbok lät Huntly och Bothwell ledsaga sig till Callendar, tillhörigt Lord Livingstone, en gammal god vän till drottningen och fader till hennes väninna Mary Livingstone. På Callendar låg Maria alltså natten mellan den 20 och 21 jan.

af hvilken ni i dag tagit afsked, och som inte blir glad, förrän han ser er igen.' Jag frågade honom, hvem det var. Han tog mig om lifvet och sade: 'en af dem, som ha lämnat er i dag'.* Resten må du själf gissa.»

Denna passus i brefvet har alltid väckt mycken anstöt, och Maria Stuarts apologister ha ofta indigneradt häfdat, att hon aldrig kunnat skrifva något så oanständigt. Det förekommer dock ganska oskyldigt, att hon »framför elden» (utelämnadt i den eng. öfvers.) lutar sig mot Lord Livingstone, en äldre man, som hon känt hela sitt lif, och att han ett ögonblick skämtsamt trycker henne intill sig. Men engelsmännen ha betraktat denna scen med senare, mera »passande» tiders ögon — liksom de gjort med de föregående uttrycken »*in your arms*» och »*cursed be this pocky fellow.*» Dock är det svårt att tro, att de, som uttrycka sin indignation öfver denna »otroliga råhet», någonsin läst de historier Marias synnerligen gode vän Pierre de Bourdeille, Seigneur de Brantôme, brukade uppvakta sin samtid med. Elisabeth, »*the virgin Queen*», har ju ofta

* Här äro alla öfversättningarna (af det förlorade franska orig.) olika. På latin heter det: *Respondit: unus eorum qui te reliquerunt*, — och på franska därmed öfverensstämmande: *Respondit: c'est l'un de ceux qui vous ont laissée.* Men den engelska öfvers. låter: *One of his folke, that has left you this day* och den skotska — mycket mera utförligt — »*that sum of his folkis had sene zow in fascherie*».

begagnat minst lika vågade uttryck, hvilka aldrig betviflats. Absolut mera betänkligt tyckes det mig vara, att Lord Livingstone kan tillåta sig att under för handen varande omständigheter öppet »bry» Maria för Bothwell. Lord Livingstone, som senare, då brefven i denna form framlades inför rätten var en af drottningens »*commissioners*», har emellertid själf aldrig desavouerat denna punkt lika litet som någon af de andra. För min del har jag alltid särskildt uppehållit mig vid detta ställe; icke den fiffigaste förfalskare hade nämligen funnit på att bruka det en gång såsom promemoria använda papperet — låtsa sig öfverraskad däröfver — finna på detta graciösa, målande à propos och ändtligen sluta med det skälmskt koketta: »*Ze may ges at the rest*».

I fortsättningen af brefvet omtalar hon nu en liten present hon förfärdigat åt Bothwell, ett armband (bäraren af brefvet, Hubert Nicholas, den s. k. »Paris», omtalar äfven mycket riktigt i sitt vittnesmål denna gåfva), hvilket hon hållit på med »ända till klockan två». »Jag hade så ondt om tid, att det är mycket illa gjordt, men jag skall göra ett annat som är vackrare.» Och hon ber honom ändtligen låta bli att visa det för någon af hennes omgifning, då de ju alla sett henne ha brådtom med det.

Därpå återvänder hon ånyo till ämnet Darnley (»*the fascheous purpois*») »Du låter

mig hyckla så mycket, att jag tänker därpå med afsky, och låter mig nästan spela en förrädares roll. Kom ihåg, att om det inte vore för det att jag vill lyda dig, ville jag hellre dö; mitt hjärta blöder därvid! Kort och godt: han vill inte komma »(från Glasgow, menas det, där han var i säkerhet, till Craigmillar eller — såsom det senare bestämdes — till Kirk o' Field) »utan på det villkor, att jag lofvar dela bädd och bord med honom som förut och att jag aldrig öfvergifver honom... Men han har bedt mig stanna hos sig till i morgon.» (Den franska öfvers. har *encore deux jours*.)

Darnley berättar henne under samtalets lopp, att han mer än väl vet, hvad hennes bror (Lord Robert) »har sagt på Stirling» och tyckes angelägen att bestrida det. Maria lugnar den sjuke angående »lordernas» anslag emot honom: »*For to mak him traist me, it behovit me to fenze* (feign) *in sum thingis with him.*» Hvarefter han säger »*verray joyfully*», att han är glad öfver, att hon själf börjat tala om lorderna (hans fiender) ty nu tror han, att det är hennes önskan, att de alla skola lefva tillsammans i frid. Och han lofvar, att han skall göra allt hvad hon vill och älska dem hon älskar, till och med om de »söka efter hans lif». Hvad Darnley för öfrigt sagt, har hon bedt bäraren af brefvet muntligen framföra till Bothwell: »för jag har alltför mycket

att skrifva, och det är sent, och jag tror honom (Paris, budbäraren) på ditt ord».

Åter börjar samvetskvalen, där hon i nattens tystnad sitter ensam och skrifver, röra på sig: »Ack, jag har aldrig bedragit någon, men jag rättar mig helt och hållet efter din vilja. Låt mig veta hvad jag skall göra, och hvad som än händer, så vill jag lyda dig. Tänk också öfver, om du ej kan finna något mera hemligt medel genom medicin *(any mair secret inventioun by medecine)*, ty han skall taga medikamenter och bad på Craigmillar»...*

Ännu en gång talar hon om Darnleys misstänksamhet och sin egen motvilja att förråda någon, som tror på henne *(»I will never rejoyce to dissaive* (deceive) *ony body thet traistis in me»)*. »Men du må befalla öfver mig i allt och haf inte sämre tankar om mig för den skull, ty du är ju själf orsaken till (att jag gör det, uteglömdt). För min enskilda hämnd *(my awin particular revenge)* ville jag inte göra det.»

Hon har sonderat Darnley angående hans tankar om Lady Reres (hvilken ju under Exchequer-House-episoden misstänkes ha gått Both-

* Ett ej oviktigt bevis på brefvets äkthet är detta drottningens ständigt återkommande tal om Craigmillar — ett ställe, som ju, när allt kom omkring, aldrig kom att spela någon roll vid utförandet af dådet. Att det redan varit tal om ett annat hus, kan ses af en kort punkt i brefvet, men hon vet tydligen ej ännu något bestämdt angående de sammansvurnas planer att föra sitt offer till Kirk o' Field.

wells ärenden hos Maria), och han har kyligt, försiktigt svarat: »Gud gifve att hon må göra dig ära» *(serve zow for your honour).* »Men efter att jag hade sagt honom två eller tre vänliga ord *(gude wordis)* blef han åter glad och tillitsfull.»

»Jag har inte sett honom i afton, ty jag ville sluta ditt armband, men jag kan inte finna något lås till det. Annars är det färdigt, men jag fruktar, att det skall bringa dig otur eller olycka. Låt mig veta, om du bryr dig om det, och om du vill ha mera pengar» (drottningen sände äfven pengar till Bothwell med Paris, enligt dennes vittnesmål) »och när jag skall återvända och hur mycket jag får säga.»

Här följer nu en af de mest omstridda punkterna i brefvet, hvilken ej finnes i den skotska öfversättningen jag — då det uttryckligen säges, att den blifvit utförd o r d f ö r o r d — hufvudsakligen följt, men som i den engelska låter: »*Now so farr as I perceive I may do much without you; guesse you withir I shall not be suspected.*» I marginalen på detta manuskript (den första engelska öfversättningen, alltså) läses skrifna med Cecils handskrift de troligen i originalet förekommande franska orden: »*J'ai bien la vogue avec vous*» — ett uttryck som Maria ofta brukade. Det ligger nära till hands att förmoda, att den skotte, som för lordernas räkning öfversatt bref-

vet, ej vetat hur han skulle öfversätta denna sats och därför helt enkelt utelämnat den.

»Han» (hon börjar här åter tala om Darnley) »blir rasande, när han hör talas om Lethington och om dig och min broder. Om din bror (svåger) säger han ingenting, men han talar om jarlen af Argyle»...

Därpå öfvergår hon att berätta om svärfadern Lennox, som stannar på sitt rum och hvilken hon ännu ej sett, samt om Hamiltonarna, som »*verray honorabilly*» ha uppvaktat henne i Glasgow. Återkommer därefter ånyo till Darnley och omtalar, att han bedt henne komma och se honom stiga upp nästa morgon. Säger ännu en gång, att budbäraren skall berätta resten för Bothwell och lofvar att skrifva upp hvar afton allt hvad hon upplefver (eller får veta: »*learne*»). Paris skall också berätta Bothwell hvarför hon stannar i Glasgow. Och hon slutar på äkta fruntimmersvis: »Bränn detta bref, ty det är alltför farligt.» Hvarpå hon tillägger — hon var ju alltid en smula fåfäng öfver sin litterära färdighet: »Och ingenting är bra skrifvet i det *(and nothing weill said in it)*, ty jag tänker ej på annat än ledsamheter *(fascherie)*. Om du är i Edinburgh när du får det, så svara mig snart.»

Hon kommer åter tillbaka till sin svartsjuka mot Bothwells hustru och hennes släkt (den

»falske» svågern) och kallar sig själf »den mest trogna älskarinna — (*the maist faithful luifer* — lover) — som du någonsin har haft eller någonsin får».

»Se inte till henne, hvars låtsade tårar du icke borde taga hänsyn till i jämförelse med det trofasta arbete jag utför (eller uthärdar: *sustane*) för att förtjäna hennes plats. Ty för att vinna denna bedrager jag emot min natur dem, som tro på mig. Gud förlåte mig, och Gud gifve dig, min enda älskade, all den lycka och framgång, som din ödmjuka och trogna älskarinna önskar dig. Hon som önskar att snart bli något annat för dig (d. v. s. hustru) såsom belöning för mitt tunga *(irksome)* arbete.»

»Det är sent. Jag önskar, att jag aldrig kunde upphöra att skrifva till dig, men nu, när jag kysst dina händer, vill jag sluta mitt bref. Ursäkta att jag har skrifvit så illa, och läs det två gånger. Ursäkta det där, som jag skrifvit *(that thing, that is scriblit)*, ty i går hade jag inte något rent papper, utan måste taga det, hvarpå jag skrifvit promemorian *(that of ye memoriall)*. Kom ihåg din vän och skrif till henne och det ofta. Älska mig såsom jag alltid älskar dig.»

Här slutar brefvet. På baksidan af originalmanuskriptet till den engelska öfversättningen står: »*The long letre writtен from Glasgow from the Q. of Scotts to the Erle of Bothwell*». I denna

öfversättning saknas emellertid följande instruktioner för budbäraren, hvilka finnas i den skotska öfversättningen, och hvilka måste antagas ursprungligen ha stått utanpå brefvet:

»Kom ihåg att tala om Lady Reres.

Om engelsmännen.

Om hans mor.

Om jarlen af Argyle.

Om jarlen af Bothwell (alltså om adressaten själf).

Om huset i Edinburgh.»

Denna sista punkt: »om huset i Edinburgh» är den enda häntydning till att drottningen hört något om Kirk o' Field, hvilken öfver hufvud finnes i brefvet.

Detta »*the long letre*» måste — såsom redan anmärkt — enligt de nyaste forskningarna betraktas såsom det först skrifna, och det, som i allmänhet kallas »*Letter I*» såsom det andra i ordningen. På det sättet blir följden nämligen riktig och bägge brefven lätt förståeliga. Också data komma på så sätt att öfverensstämma med gifna fakta — t. ex. med Bothwells resa till Liddesdale.

I det följande brefvet (alltså det, som oftast oriktigt går under namnet »*Letter I*») är drottningen ond på sin älskare för det att han ännu ej låtit höra ifrån sig. »Det tyckes» — börjar hon abrupt — »som om med din frånvaro också

följde glömska, ty du lofvade, när du reste, att låta mig höra ifrån dig. Jag väntade i går förgäfves på det, som nästan skulle göra mig lika glad som din återkomst, hvilken du också fördröjt längre än du lofvat mig.»

Det är tydligt, att hon ännu ej hunnit få något definitivt svar angående Kirk o' Field-projektet, ty i nästa punkt säger hon — på samma korta och liksom förtörnade sätt — att, ifall hon ej hör något ifrån honom, ämnar hon enligt aftal (*according to my commission*, som hon ironiskt uttrycker det) »på måndag» föra Darnley till Craigmillar, där han då kan vara på onsdagen. »Och jag vill fara till Edinburgh för att låta åderlåta mig, ifall jag ej hör något annat ifrån dig.»

»Han (Darnley) är gladare än du någonsin har sett honom och påminner mig beständigt om allt, som kan komma mig att tro, att han älskar mig. Kort sagdt, man skulle nästan kunna antaga, att han vore förälskad i mig, hvilket jag finner så mycket nöje uti» (alltjämt ironisk!), »att jag aldrig kommer in till honom utan att få ondt i sidan.» (Marias vanliga onda.) »Om Paris kommer tillbaka med det jag skickat honom efter» (ett slags läkemedel förmodligen, eller kanske bref från Bothwell?) »hoppas jag, att det skall bringa mig lindring.»

I sin otålighet var Maria här som vanligt alldeles orimlig mot sin älskare. Utan att invänta Paris, hvars återkomst måste ha ägt rum samma dag — den 25:te — och hvilken medförde bref till henne från Bothwell, en »diamant» (antagligen ett öfverenskommet kärlekstecken) och en muntlig hälsning, har hon på nytt skrifvit. I det sjätte brefvet — skrifvet ett par månader senare från Stirling — ha vi ett annat exempel på hennes under denna period alldeles hysteriska oförmåga, att när det gäller honom »ta reson». Inte under att det blef scener dem emellan, ifall han å sin sida blott var hälften så galen.

»Jag ber dig» — fortsätter hon vidare — »skrif utförligt till mig och (säg) hvad jag skall göra, om du icke kommit tillbaka när jag är där» (i Edinburgh?) »Ty om du inte går försiktigt till väga, förutser jag att hela ansvaret för detta kommer att falla på mina skuldror. Sörj för allt och betänk väl allt. Jag sänder denna gåfva till Lethington*, hvilken du kan lämna Beaton.» (Marias kammarherre, med hvilken hon, då Paris ju ännu var frånvarande, sände detta bref)... »Jag vill inte säga mera till

* Denna sats är ett af de mest ovedersägliga bevisen för brefvens äkthet. Ty om Lethington (och ingen annan kan komma i fråga) varit med om att förfalska eller uppdikta dem, hade han naturligtvis aldrig tillåtit sitt namn att förekomma i de mest kriminella af de papper skrinet innehöll. Äfven i »det långa brefvet» talas ju om Lethington.

dig, men jag ber Gud sända mig goda underrättelser angående din resa.

Från Glasgow denna lördagsmorgon.»

Jag har här sysselsatt mig så utförligt med dessa bägge första bref — de viktigaste af de åtta, som jämte sonetterna och giftermålskontrakten funnos i kassetten — emedan de vid sidan af sin enastående psykologiska betydelse äfven gifva en oöfverträffligt målande skildring af det första mötet mellan Maria Stuart och Darnley efter det de före jul brutit med hvarandra. Likaledes får man veta hvad som passerade emellan de båda makarna i Glasgow, innan kungen beslöt sig för att lämna denna säkra tillflyktsort hos fadern för det sammetsklädda rummet öfver krutkällaren vid Kirk o' Field.

XV.

Och nu rullar stenen mycket fort. Redan den 11:te (eller 10:de) februari kunde drottningen af Skottland skrifva till sin minister i Frankrike — den samme, inför hvilken hon strax före resan till Glasgow beklagat sig öfver Darnleys uppförande:

»Vi ha i morse genom Vår tjänare Robert Dury mottagit edra bref af den 27:de januari, innehållande bland annat *(in one part)* en underrättelse*, som Vi genom erfarenhet finna mer än sann *(by effect over true)*. Fastän utgången ej blifvit precis sådan som upphofsmännen till detta skändliga dåd velat, enär Gud i sin nåd

* I ett bref, dateradt Paris 17:de januari, meddelar ärkebiskop Beaton varnande Maria, att han genom den spanske ambassadören hört vissa oroande rykten ang. »*some surprise to be trafficked in your country*» och anropar henne »*right humbly*» vaka öfver att kaptenerna för hennes lifvakt äro pålitliga i sin tjänst. Den spanske ambassadören i Paris hade således redan i januari (troligen genom rapporter från sin kollega i London) en aning om attentatet. Man kan härigenom se, hur öppet de sammansvurna, som kände sig skyddade af drottningen, ha arbetat.

bevarat Oss, för att — såsom Vi hoppas — Vi må blifva i stånd att strängt hämnas denna missgärning. Ty hellre ville Vi förlora lif och allt än att något sådant skulle förblifva ostraffadt. Det, som har skett, är rysligt och så underbart, att Vi tro dess like aldrig hörts i något land. Förra natten, som var den 9:de februari, lite mer än två timmar efter midnatt, sprang huset, i hvilket kungen bodde, helt plötsligt i luften, medan han låg sofvande i sin bädd... Det måste ha skett med krut och det tyckes ha funnits en mina. Hvem, som gjort det, eller på hvad sätt är ännu ej klart... Men hvem det än är, äro Vi öfvertygade om, att detta varit tillämnadt Oss lika väl som konungen, ty Vi lågo i samma hus största delen af hela förra veckan och voro där samma natt vid midnattstid i sällskap med de flesta lorder, som nu finnas i staden. Genom en slump kommo Vi ej att dröja hela natten, eftersom det skulle vara en 'masque' på slottet, men Vår tro är, att detta icke berodde på en slump, *but God that put it in Our head*»...

Så har det alltså tillgått. Så är det meningen, att detta mord, som skedde med så onödigt buller och bång, skall taga sig ut för världen, för att till gagns bevisa, hur nära den oskyldiga, intet ondt anande drottningen var att dela sin mans öde. Halfva Skottlands adel är invecklad i affären, medan Moray — såsom

Lethington förutsåg — »har sett genom fingrarna» därmed och de utländska sändebuden redan flera veckor i förväg ha vetat besked om hvad som var i görningen. En nolla skulle strykas — ingenting vidare! — Men skenet borde dock till en viss grad bibehållas och om möjligt borde man i utlandet tro, att protestanterna planerat detta attentat mot både kungen och drottningen, hvarför Maria alltså dagen efter katastrofen med många kalla och stora ord i sitt eget namn annonserar den olycka, som träffat henne. Jämför man emellertid den tvungna och oäkta indignationen i detta bref med den passionerade harm, som flammar ut ur den berättelse hon knappt ett år förut sändt samma ärkebiskop af Glasgow angående mordet på David Riccio samt det våld Fawdonsyde och George Douglas då försökte mot henne själf, måste man ovillkorligt känna sig slagen af den stora skillnaden i hennes ton och hållning då och nu.

»Jag gör här ett arbete, som jag hatar,» hade hon skrifvit till Bothwell från Glasgow. Det enda, som gör detta bref till ärkebiskopen (i f a l l hon själf skrifvit det och ej — hvilket är troligast — låtit Lethington göra det) någorlunda mänskligt, äro de tafatta och tillfälliga ord, hvarmed hon börjar det. Men sedan spelar hon sig upp i rollen och brukar sitt pluralis majestatis med stor aplomb. Det låg icke för

Maria Stuart att ljuga — det pinade henne alltid, och hon kunde aldrig länge uthärda att hålla på därmed. Det är detta karaktärsdrag — hennes öppenhet, hennes stolta ovilja emot att förställa sig — hvilket på allvar gör henne underlägsen sina motståndare, af hvilka de flesta funno nöje och en viss stimulation i lögnens under detta århundrade ända till virtuositet drifna konst.

Men hård kan Maria Stuart vara. Lika hård som Elisabeth, ty denna vacklade ofta i sista minuten och hade icke sällan en viss nervös motvilja för att se sina egna anslag verkställda. Drottningen af Skottland biter ihop tänderna och gör det som hennes älskare har befallt henne att göra, till och med om det är henne till ytterlighet förhatligt: »Kom ihåg, att vore det inte för att lyda dig, ville jag hellre dö.»

Det är denna lojalitet mot den hon älskar, som pansrar hennes hjärta mot alla andra känslors kraf och gör det — såsom hon själf säger — till »diamant». Liksom hon i Frankrike som helt ung flicka så blindt rättade sig efter Henrik II, att hon utan betänkande förrådde sitt rike åt honom, och liksom hon senare under sina första år i Skottland nästan utan gensägelse lät brodern och Lethington leda sig, lyder hon nu såsom fullt utvecklad kvinna, undergifvet som en slafvinna, endast och allenast den herre hon valt sig — James Hepburn.

Den 30:de januari ankom drottningen med kungen till Edinburgh och jarlen af Bothwell mötte dem på vägen — »*keeping trust*», heter det (hänsyftande på mottot i Hepburns vapen: *Kiip Trest*) elakt skämtsamt i Cecils dagbok. Darnley fördes genast till den nya boning, som de sammansvurna efter många öfverläggningar låtit iordningställa åt honom. Detta hus, som tillhörde en af Bothwells vänner, en Balfour, var tämligen ensamt beläget ett stycke utanför staden helt nära Hamiltonarnas palats och den gamla kyrkan *St. Mary-in-the-Fields*, från hvilken det hade sitt namn. Det var litet och trångt och bestod blott af två egentliga boningsrum, det ena beläget omedelbart ofvanför det andra, samt af en hvälfd källare inunder. Darnleys sängkammare i öfre våningen hade man emellertid arrangerat så komfortabelt som möjligt med gobeliner på väggarna — tagna från de konfiskerade Gordonska egendomarna, menas det — sammetsstolar och kuddar samt en präktig svart sammetssäng, hvilken dock (enligt Darnleys kammartjänare Thomas Nelsons vittnesmål under processen) dagen före mordet utbyttes mot en äldre och mera tarflig. Drottningen befallde det själf, i det hon såsom skäl angaf, att den fina bädden nedsolkades genom närheten af badkaret, öfver hvilket låg ett primitivt, i hast anskaffadt lock bestående af en gammal dörr. Liksom

hon sålunda — husmoderligt omsorgsfullt och skotskt småaktigt — ej nändes låta den fina svarta sängen bli förstörd, sände hon äfven omtänksamt Paris att hämta hennes eget stora dunbolster, hvilken hon begagnat de nätter hon själf legat i rummet under Darnleys. Så noga var hon, att denna befallning blef ordentligt utförd, att hon på söndagskvällen, efter supén hos biskopen af Argyle »då hon stod och tvättade sina händer efter maten», ännu en gång frågade Paris, om han hade gjort hvad hon befallt honom. Under den vecka den sjuke bodde i det dömda huset var drottningen ofta hos honom både dag och natt — hvilket hon ju heller ej försummat omtala i brefvet till ärkebiskopen af Glasgow. Hennes bröder — säkert i alla fall Lord Robert — och andra herrar, till och med Bothwell, besökte honom också.

På söndagskvällen, då allt var färdigt för explosionen, lämnade Maria Kirk o' Field. Hon påminde sig, att hon lofvat bevista en »masque», som samma afton i anledning af hennes betrodde tjänare Sebastians bröllop gafs på Holyrood. Sekreteraren Nau berättar, att då drottningen efter att ha lämnat huset steg till häst, fick hon se den under dessa kritiska dagar allestädes närvarande Paris och ropade — »så att flera lorder hörde det» — »Jesus, Paris, så svart du är!» Hvarför leder hon på detta sätt de närvarandes

uppmärksamhet hän på den stackars Paris (»som rodnade», heter det i samma beskrifning)? Han var Bothwells franske kammarsven — enligt några författares utsago vid denna tid i hennes egen tjänst — och under dessa dagar de sammansvurnes faktotum och förnämste handtlangare samt »svart» just därför, att han kom från sina bestyr med det nyss i hennes eget rum på nedra botten placerade krutet. Allt tyder på att drottningen om någon måste ha vetat detta. Är hon då en sådan hycklerska, att hon med flit inför alla de närvarande uppger detta okonstlade utrop för att ge sig min af oskyldig förvåning öfver karlens utseende? Jag tror det icke. Jag tror, att hon i denna stund, då tärningarna äro kastade, och hon kommer från sitt sista godnatt med Darnley (*»after she had tarried long and entertained the King verey familiairlie»*, säger tjänaren Nelson i sitt vittnesmål), verkligen har varit i stånd att obetänksamt utkasta dessa ord, emedan hon — onaturligt uppskakad och hysteriskt uppspelt inför denna tragiska fars, förtvifladt hänsynslös som en soldat före slaget — funnit något oemotståndligt komiskt i stackars Paris' förstörda utseende. *»Jesu, how begrimed you are!»* — jag tycker mig kunna höra hennes ton: det halft föraktliga medlidandet med den lejde stackarn, som så innerligt ogärna velat vara med om denna vågade

historia och till och med tagit sig friheten predika en smula försiktighet för Bothwell (jfr. Paris' vittnesmål: »*Tu veux prescher?*»), löjet, som hon en kort sekund omöjligt kan undertrycka, ehuru hon troligen i nästa ögonblick med ett styng i hjärtat har känt hur bittert malplaceradt det är. »*Familière et soudaine*», karaktäriserar henne Mignet mycket rättvist i två ord på en fransmans säkra och skematiska sätt. Men han ser icke de många fina schatteringarna i hennes *familiarité* och hennes *soudaineté*.

Företrädd af fackelbärare och åtföljd af sina lorder, återvänder drottningen i den kalla februarinatten genom Canongate till Holyrood. I de s. k. »Lennoxpapperen» häfdas det, att hon — munter och vänlig som hon hela aftonen visat sig mot sin gemål — före afskedet låtit ett par flyktiga ord undfalla sig om, att det nu snart vore ett år sedan Riccios mord. Har hon gjort det tillfälligtvis? Hon brukade annars aldrig tala om sin mördade tjänare. Eller har hon velat låta Darnley förstå, att det impulsiva löftet öfver Davids graf: »*ere a twelvemonth a fatter than he shall lie beside him*» icke är glömdt? Har hon genom en påminnelse om, att hon har r ä t t att hämnas, velat ursäkta sig inför sitt eget samvete? Eller tvingar blott en oemotståndlig idéförbindelse henne att just nu yttra dessa ord, som i denna stund få en så dyster klang?...

Och hon är icke väl borta, förr än det är förbi med Darnleys goda lynne. Han känner sig orolig, melankolisk, tung till sinnes och innan han går till sängs, slår han upp i sin bibel en af Davids psalmer, i hvars ord han tycker sig finna uttryck för en liknande stämning som den, hvilken nu behärskar honom. Ändtligen, efter att ha druckit en bägare vin, går han till sängs tillika med kammarsvennen William Taylor, som delar hans rum. Och för sista gången släckas ljusen i det lilla huset i Kirk o' Field.

När midnattsklockan ringer, lämnar Bothwell festen på slottet. Han tar af sig sin svarta sammetsdräkt med silfverborder »*and put on an other pair of black hoise and one doublet of canwes and took his side riding cloack about him*». Och snart är han ute i mörkret på trappan — nere i drottningens trädgård — ute på gatan...

Gång på gång har man sökt rekonstruera det som nu följer, och sannolikheten talar för, att man någorlunda lyckats. Medan Bothwell med sina följeslagare* från Black Friars närma sig Darnleys boning, ha lejda lönmördare — sannolikt Douglasar, kanske Gordonar — brutit sig in i den sofvande kungens kammare och kväft honom och Taylor. Liken buro nämligen inga sår då man efter explosionen — tillika med Darnleys

* Jfr Powries och Dalgleish's vittnesmål, hvilka voro två af dem, som denna natt följde jarlen.

pälsrock och tofflor samt Archibald Douglas' ena tappade sammetssko — fann dem på ett fält i närheten. Först efteråt har man antändt luntan.

Spänningen hos deltagarna i dådet höll dem sannolikt under de väntans tysta minuter, som nu följde, orörligt fängslade i närheten af den farliga platsen. Därpå kom den våldsamma knallen som i ett ögonblick skrämde hela Edinburgh vaket. Mördarna spredo sig skyndsamt åt alla håll, medan andra ilade till stället. Ändtligen i säkerhet hemma i sitt rum på Holyrood begärde Bothwell genast något att dricka. Han kastade sina kläder af sig och gick ögonblickligen till sängs.

En halftimme efteråt bultar någon häftigt på dörren och en af slottets tjänare störtar in »*as black as any pik and not one word to speik*». Jarlen frågar: »Hvad står på, karl?» Mannen berättar stammande och skräckslagen, så godt han kan, allt hvad han vet om explosionen: »Och jag tror, att kungens hus är sprängdt i luften, och jag tror, att kungen är mördad»... »*And my Lord cryet: Fy treason!*»

Därefter stiger jarlen upp och går in och talar med sin svåger George Gordon, Lord Huntly — hvilka några mena äfven nyss varit tillstädes vid Kirk o' Field — och de begifva sig bägge in i drottningens våning.

Här upphöra vittnesmålen. Och ingen historiker har försökt att rekonstruera det möte, som denna natt i drottningens sängkammare äger rum emellan henne och James Hepburn.

XVI.

Nästa morgon, efter det han ännu en gång och denna gång i spetsen för räddningsmanskapet har besökt skådeplatsen för mordet, finna vi åter jarlen af Bothwell hos drottningen.

»Måndag morgon mellan nio och tio, säger denne Paris,* att han kom in i drottningens kammare, där hennes säng stod öfverdragen med svart till tecken på sorg och ljuset var tändt. Därinne gaf fru Bryant henne ett nyvärpt ägg till frukost och jarlen af Bothwell kom och talade hemligt med henne under sparlakanen *(secretement soubz courtine)*» . . .

På detta sätt tillbringar alltså den mördades hustru morgonen efter mordet, medan folkets mummel och hämndskrik redan höras under Holyroods murar. Fåfängt ha de många, som sökt ursäkta och försvara Maria Stuart, häfdat, att det påfallande passiva och eftergifna sätt, hvarpå hon ända från början utan att självfilligt göra ringaste försök att hämnas honom, bar

* Jfr. fransmannens egen bekännelse under processen mot honom.

våldshandlingen mot sin make, må tillskrifvas de sammansvurnas hotelser. »De tvungo och skrämde henne», menas det. Som om hon öfverhufvud k u n d e skrämmas eller tvingas! Kunde man någongång ens i yttersta nöd, och då hon kanske kunde vunnit oberäkneliga fördelar genom eftergifvenhet, tvinga henne att t. ex. underskrifva Edinburghkonventionen? Förmådde någon skrämma henne efter Riccios mord, då hon förrådd af alla, hotad till lif och hälsa, afstängd från hvar vän hon ägde, satt som en värnlös fånge på Holyrood Hus? Skrämma henne! Nej, lika gärna hade lorderna kunnat tänka på att tvinga eller skrämma det rinnande vattnet i Tweed som henne.

Naturligtvis hade hon, trots de storståtliga fraserna i brefvet till ärkebiskop Beaton, icke den aflägsnaste tanke på att hämnas — till och med barnen i Edinburgh kunde se, att hon inte hade det. Lennox' harmfyllda, nervöst förbittrade uppmaningar till henne att förfölja och straffa sonens mördare undviker hon, så länge det på något sätt kan låta sig göra, att taga minsta hänsyn till. Hon är döf för alla angifvelser, den allmänna indignationen hos befolkningen blundar hon för. Genom uppstyltade, konventionella redogörelser till de främmande hofven söker hon vis à vis utlandet nödtorftigt värja sig mot de alltför närgångna kommentarier hon vet, att hennes slappa

hållning gentemot de förmodade mördarna måste uppväcka i hennes eget rike. Ty redan dagen efter dådet har den upphetsade folkmeningen med stor bestämdhet obarmhärtigt utpekat Bothwell såsom den skyldige. På vägen till och ifrån Kirk o' Field har han två gånger den ödesdigra natten blifvit sedd och igenkänd, och från de anonyma anklagelseplakaten på gathörnen stirra redan de ominösa bokstäfverna J. H. (James Hepburn) — någongång i förbindelse med M. R. (Maria Regina) — ut öfver sorlet och pratet på gatorna.

Ty för hvar dag solen går ned öfver de slottsmurar, bakom hvilka den mördades likgiltiga och overksamma änka sitter med händerna i kors, och mot hvilka hvarje timme så många förväntansfulla och skandalhungriga ögon vända sig, växer den fientliga stämningen mot »äktenskapsbryterskan». I gator och gränder, i kök och kamrar, i källarstugor och i kyrkornas vapenhus talas det högt och vredgadt om drottningens märkvärdiga uppförande: huru hon — efter att ändtligen ett par dagar efter illgärningen lamt ha utlofvat en belöning åt angifvaren af den skyldige — öfverlåter allt efterforskningsarbete åt Lethington. Lethington, som redan vet allt och sålunda ser sin fördel uti att intet efterforska! Och medan den stackars unge kungens lik (han är nu icke längre för menige man »*the young*

fool and proud tirrane»!) ligger glömdt i ett skjul utanför Edinburgh, visar sig drottningen två dagar efter mordet fräckt på Margaret Carwoods bröllop, hvilket icke en gång blifvit uppskjutet. Bar hon sig kanske på det sättet åt efter kung Frans' död? Nej, då visste hon ännu hvad som passade sig och höll sig vecka efter vecka innanför sina fyra svartklädda väggar. Och när ändtligen Henry Stuarts lik den 15:de februari utan alla öfliga ceremonier, utan tecken till de hedersbetygelser, hvilka — hurdant hans lif än måtte varit — i döden rätteligen borde tillkommit den, som kallats konung af Skottland och Englands förste prins af blodet, brådstörtadt nedgräfdes vid Riccios sida, då mindes också hopen (liksom den stackars döde själf några dagar förut kommit ihåg det) drottningens hämndlystna löfte: »*ere a twelvemonth a fatter than he shall lie beside him.*» Och hvarför blef förrädaren Sandy Durham, som allmänt troddes söndagsnatten ha visat mördarna vägen till kungens rum, innan veckan ännu var slut, utnämnd till tjänare hos den lille prins Jacob?... Och hvarför hade plötsligt Sebastian och Joseph Riccio och Signor François, alla drottningens utländska tjänare, som utan tvifvel visste besked om allting, så brådtom att resa ur landet?... Och jarlen af Bothwell lämnade aldrig mera drottningens sida. Hade man gifvit akt på det? —

Jarlen af Bothwell var bittida och sent i drottningens kammare. Jarlen af Bothwell befallde som herre på Holyrood.

Så pratades och resonerades i Edinburgh, medan kyliga skrifvelser kommo från släktingarna i Frankrike, och medan den upprörda Elisabeth, som knappt ville tro sina ögon, högt lamenterade öfver sin »mördade frände», under det jarlen af Lennox skref bref på bref till sin svärdotter och drog ihop sina anhängare omkring Glasgow. Men drottning Maria rörde ännu icke ett finger.

Trots den ringa uppmuntran han röner, tröttnar Lennox dock ej att söka framtvinga rannsakning och dom öfver sin sons mördare, och kring denne djupt förolämpade fader fylka sig nu äfven de upprörda och förbittrade presbyterianerna, glömska af att Darnley varit katolik och att Bothwell ännu alltid räknas för en trogen protestant. Explosionen i Kirk o' Field har äfven sprängt partiramarna i Skottland och delvis åstadkommit en ny gruppering. Det ses nu tydligare än förut, att det protestantiska partiet är det enda verkligt nationella, och att katolikernas samlingsfana närmast är drottningens person. Mordet på prinsgemålen — hvartill samtiden nästan utan undantag trodde henne medskyldig — kan väl nog hos hennes politiska vänner framkalla ogillande och misstämning men influerar ej synnerligen på deras förhållande till

henne. Att detta är fallet framgår rätt tydligt af de skotska och nordengelska katolikernas vänliga hållning gentemot henne. Och ehuru man både i Frankrike och Spanien genom skvaller från Edinburgh och London tyckes tämligen öfvertygad om drottningens brottslighet, är dock indignationen ingenstädes så stark, att hon därigenom förlorar sitt personliga anseende eller sin politiska betydelse. Den spanske ministern i London Guzman de Silva — som för visso icke trodde på hennes oskuld — skrifver sålunda midt i februari till Filip II: »Frågan om hvem hon nu kommer att gifta sig med är af flera skäl af stor vikt, och när hennes sändebud kommer hit, ämnar jag försöka få riktigt reda på hvad som händt, så att jag kan råda Ers Majestät att söka påverka drottningen af Skottland att ej angående denna sak taga någon bestämmelse förrän Ers Majestät fått tala med henne om saken. Naturligtvis komma fransmännen att göra hvad de kunna för att få henne att gifta sig efter deras tycke.» Detta är skrifvet åtta dagar efter det ännu outredda mordet på Darnley, medan ryktena om Marias delaktighet i brottet dagligen tutas i öronen på den skrifvande. Men drottningen af Skottland, antingen hon är en mörderska eller ej, är ännu drottning af Skottland och som sådan från vissa håll precis lika eftersträfvansvärd, som då hon för sex år sedan satt i sin mormors

trädgård i Joinville och skälmskt öfvermodigt ratade den ene efter den andre af sina kunglige och kejserlige friare.

Efter att det värsta är förbi och Darnleys lik ändtligen sänkts i Riccios graf, tyckes drottning Maria — liksom efter sin barnsäng i juli och all den representation och humbug, som åtföljde det stora fadderskapet i december — ha dukat under för ett af dessa anfall af på en gång trötthet och hänsynslöshet, hvilka så länge de varade gjorde henne fullkomligt känslolös för den yttre världen omkring henne. Hon *kan* icke mera, hon *uthärdar* helt enkelt icke mera — hon *vill* ha frid, hon vill ännu en gång veta, att hon lefver. Och med den nervösa beslutsamhet, som alltid under stora kriser utmärker henne, lämnar hon — för ögonblicket komplett likgiltig för hvad någon kan finna på att säga om henne — dagen efter Darnleys begrafning sin hufvudstad och begifver sig till Seton, sin gode vän Lord Setons gods. Argyle och Lethington — två af de sammansvurna — ledsagade henne dit, och dagen efter följde henne Huntly och Bothwell.

Här andas Maria Stuart ändtligen ut efter de sista förfärliga veckor hon genomlefvat. Och i feberaktigt begär att glömma allt det rysliga hon måst vara med om, hänger hon sig nästan med lidelse åt de mest våldsamma

nöjen hon själf och hennes följeslagare kunna uttänka. Hon spelar golf, hon rider och skjuter till måls — ja, man påstår till och med att hon, knappt fjorton dagar efter mannens död, tillåter sig att dansa. Och Bothwell är hela tiden hos henne. Hvad betyder just nu allt annat i världen — hvad Skottland tänker om henne, hvad man säger om henne i England och i Frankrike, när blott Bothwell hela tiden är hos henne?

Well is me.
Since I am free...

Det är jarlen af Lennox, som harmset berättar, hur hon själf här på Seton en dag gaf musiken order att spela denna gamla välkända melodi. Det är nu mer än troligt, att han har rätt. Ty trots allt hvad hon har bakom sig och allt hvad som väntar henne — hon kan med sitt goda hufvud icke vara i tvifvel om, att framtiden numera för henne är ytterst osäker — är det henne under dessa dagar omöjligt att lägga band på sig, och sålunda har det kanske varit ett ögonblicks tillfredsställelse att på detta primitivt bokstafliga sätt låta säckpiporna utbasunera den berusande förnimmelse af lättnad och jubel hon känner öfver att vara fri igen. Fri att åter kasta bort sig själf.

Men i Edinburgh och ute i hela landet växer under dessa dagar förvåningen, harmen och den

dygdiga förtrytelsen till en så formidabel höjd, att till och med drottningens halfslutna ögon ej längre kunna undgå att se det. Och väl hemma på Holyrood nyktrar hon åter till, lägger åter det officiella oket öfver skuldrorna — sålunda mottog hon den 8:de mars i mörkt rum »*very dolful*» Elisabeths representant Killigrew — samt griper sig åter tåligt an med sitt eviga, besvärliga, omöjliga arbete: att försona sitt folk.

Sent i mars bestämmer hon sig ändtligen för att låta mordsaken komma före i det parlament, som i dagarna skall öppnas. Den anklagade, jarlen af Bothwell, skall dömas af sina pärer — d. v. s. af sina medbrottslingar. Lethington har gjort alla nödvändiga förberedelser för processens lyckliga utgång och Argyle presiderar öfver juryn. Rättegången påskyndas — vittnena äro redan spridda åt alla håll och kanter, omöjliga att i en fart få reda på. Utanför Edinburghs portar få Lennox' män bli stående, medan High Street vimlar af Hepburnar. Och när på den utsatta dagen drottningen tillsammans med sin kusin Mary Fleming, nu Lady Lethington, från sitt slottsfönster småleende nickar ned till den järnklädde jarlen af Bothwell, som på Darnleys präktiga gångare, omgifven af sina klansmän, djärft rider upp att möta sina domare, veta både hon och han, att han kan vara trygg för utgången af saken.

Såsom det heter i det anonyma utmaningsbrefvet till Bothwell efter hans frikännande den 12:te april:

It is nocht aneuch the puir king is deid,
But the mischand murthar is occupand his steid
And doubell adulterie has all this land i' shamit.

XVII.

»*And doubell adulterie*» — »och dubbelt äktenskapsbrott»! Så ljuder alltså ropet från Edinburghs gator upp emot Holyroods klippa, hvarest Maria Stuart och James Hepburn nu tillsammans trotsa Guds och folkets dom. Det är jarlens förhållande till sin unga grefvinna, Lady Jane Gordon, hvilket nu efter den lyckligt öfverståndna processen blir den mest brännade punkten i diskussionen man och man emellan angående drottningens framtid.

Och det är icke första gången vi höra talas om »Jeannie Gordon». I bägge de två första brefven från Glasgow nämner henne drottningen med svartsjuka och en viss fruktan, kallar henne upprepade gånger »falsk» och härstammande från »en falsk släkt». Blott ungefär ett år hade hon varit Bothwells hustru — drottningen hade själf på sin tid arrangerat partiet, antingen af statsskäl, därför att hon ansåg en förening mellan de norra och de södra klanerna önsklig, eller af

den mera sentimentala orsaken, att hon önskade ett oöfverstigligt hinder mellan sig själf och den farlige jarlen. Lady Jane själf hade, tyckes det, blott motvilligt gått in på äktenskapet, enär hon (såsom också antydes i drottningens bref) hade en annan kär*. Skvallret ville veta, att Bothwell under sin förbindelse med drottningen antingen af älskarpolitik låtsade föredraga eller verkligen föredrog sin lagvigda hustru framför sin höga älskarinna. Därmed vare hur som helst, han uppgaf i alla fall sin fru gladligt och lätt nog, när det kom till stycket. Hon var mycket ung, när hon blef gift, och det troligaste är nog, att hon för denne förvande världsman och självsvådige äfventyrare ej var stort mera och annat än så många kvinnor varit före henne — än Janet Beaton, än Lady Reres, än Anna Throndsdotter och alla de andra fruar och flickor han sysselsatt sig med. Paris häntyder på att Bothwell var mycket nervös för att Maria (detta var dock före skilsmässan och sålunda fullständigt

* Denne »andre» var en adelsman kallad Ogilvie of Boyne. Han blef senare gift med drottningens väninna Mary Beaton. Efter skilsmässan från Bothwell gifte Lady Jane sig med jarlen af Sutherland, och efter att denne såväl som Mary Beaton bägge gått hädan, återfunno ändtligen de bägge ungdomssälskande, Ogilvie och Jane Gordon, hvarandra. Hon lefde till 1629, ända in i Carl I:s tid. »*Their conversations must have been rich in curious reminiscences*», anmärker sardoniskt Andrew Lang på tal om detta äktenskap. »De andras passionerade hjärtan (fortsätter han) — Marias, Bothwells, Mary Beatons — hade för längesedan upphört att slå, och dessa båda voro lämnade allena i en ny värld.»

i sin ordning) skulle få veta, att Lady Bothwell var med honom i Edinburgh — något som är mycket begripligt, då vi nu genom brefven få veta, hur orimlig hon var. Och samtidigt ber han samme Paris hälsa till drottningen, att han — jarlen — ej »ville sofva» (finna hvila, menar han väl), förrän han fullbordat mordet på Darnley: »*were I to trail a pike all my life for love of her*». Men antingen drottningen hade orsak till sin svartsjuka eller icke, så låg det i alla fall i hennes omättliga och passionerade natur att hysa en sådan känsla, och Bothwells rykte i fråga om kvinnor var sådant, att hon onekligen var fullkomligt ursäktad, ifall hon gjorde det.

Att drottningen — oberoende af det faktum att Lady Jane var Bothwells hustru — alltid hade en viss fördom mot Gordonarna och beständigt hyste misstro till dem, framgår af flera hennes yttranden. Hon kunde icke glömma hvad som händt vid Inverness och Corrichie under hösten 1562, den nesliga behandlingen af den redan aflidne Huntly samt sonen Johns afrättning, och hon tviflade ovillkorligen på att Huntlys barn någonsin kunde glömma eller förlåta det. Därför varnar hon alltid oroligt Bothwell för svågern lika väl som för hustrun, ehuru — såsom naturligt var i hennes ställning — hennes ton mot denna senare alltid är betydligt bittrare, ofta rent af hatfull och obarmhärtigt elak. Beständigt

gör hon redan i brefven på ett allt annat än ädelmodigt sätt häntydningar på Lady Janes förmodade svaghet för en tidigare tillbedjare, och ännu oftare och i en ännu mera lidelsefull och obehärskad form gör hon detsamma i sonetterna.

Sonetterna (äfven, eftersom de tillika med brefven funnos i det berömda skrinet, i analogi med dessa stundom kallade »det nionde brefvet») bestå af 160 verslinjer, elfva hela sonetter, sannolikt skrifna på Stirling mot slutet af april (från den 21:ste till den 23:dje) efter processen och före bortförandet till Dunbar. Liksom de öfriga skrifvelserna i kassetten ha sonetterna nagelfarits både på kors och på tvärs, och mer än en gång ha akademikerna påstått dem vara alltför realistiska, »alltför råa», för att kunna tillskrifvas en så klassiskt bildad dam som Ronsards och Brantômes väninna. Få, till och med bland de mest fanatiske anhängarna af hennes oskuld, våga dock numera betvifla att dessa vers kunna vara skrifna af någon annan än Maria själf. Isynnerhet som de, tillkomna efter Darnleys död, icke innehålla ett enda ord om det »som skulle bevisas» — nämligen hennes delaktighet i mordet. Det är väl också — till och med för den mest förblindade fanatiker — alltför omöjligt att antaga, att någon af de i saken implicerade »lorderna» under de bråda tiderna strax efter Carbery Hill skulle kunnat finna på att af pur malice sätta

sig ner och skrifva elfva (eller rättare: elfva och en half) kärlekssonetter till Bothwell.

Dessa »*fond ballads*» — som de kallades af de skotska herrar, som funno dem — äro emellertid för oss, som önska förstå drottningen, på sitt sätt nästan lika ovärderliga som brefven, emedan de — vers efter vers — gifva en enastående uppriktig skildring af Marias sinnestillstånd under den kritiska månad, som föregår hennes bröllop med Bothwell — hennes fruktan för framtiden, hennes förtviflade beslutsamhet, hennes sista strid med sig själf och sin stolthet. Och ingenstädes, icke ens i brefven — om än naturligtvis den bundna formen delvis beröfvar dem »det långa brefvets» bedårande, oefterhärmliga spontaneitet — finna vi drottningens ohejdade lidelse för sin älskare mera påtagligt direkt, mera slafviskt ödmjukt, mera hänsynslöst dristigt uttryckt än just i dessa sonetter.

Dock var det icke lutter dufvokutter, med hvilket Maria Stuart här sökte smeka James Hepburns öron. Hon var — som sagdt — svartsjuk som en varginna: gaf hon allt, ville hon sannerligen också ha allt. Och Bothwell var, trots hennes obegränsade hängifvenhet, också jaloux — »*brutally jealous*» kallas han jämt i förhållande till henne. Den första sonetten börjar patetiskt otåligt:

O dieux, ayez de moi compassion,
Et m'enseignez quelle preuve certaine
Je puis donner qui ne lui semble vaine
De mon amour et ferme affection...*

Och hon frågar honom halft klagande halft harmset stolt, om han då icke redan äger både hennes kropp och hennes själ, om hon icke redan underkastat sig vanära nog för hans skull:

»Pour lui tous mes amis j'estime moins que rien.
— — — — — — — — — — — —
J'ai hazardé pour lui et nom et conscience:
Je veux pour lui au monde renoncer.
Je veux mourir pour le faire avancer.
Que reste il plus pour prouver ma constance?

I nästa sonett skildrar hon i lika lidelsefull ton, till hvilken grad hon öfverlämnat sig åt honom, gifvit sig på nåd och onåd:

Entre ses mains et en son plein pouvoir
Je mets mon fils, mon honneur et ma vie,
Mon pays, mes sujets, mon âme assujettie
Est tout à lui...

Och det är tydligt, att hon långt ifrån är omedveten om risken, ty:

* Jag har ändrat den gammalmodiga franskan i Cambridgemanuskriptet till modern.

Suivre je veux, malgré tout l'ennui
Qu'issir en peut...

Och han skall tvingas att veta, hur trogen hon är honom i allt, i alla skiften:

Non par mes pleurs ou feinte obéissance
Comme autres ont fait — mais par divers
épreuves.

Hvilka »*autres*»? Först och främst Lady Jane, förstås.

»Hon lyder dig för sin äras skull,» heter det — *Elle pour son honneur vous doit obéissance* — »men när jag lyder dig kan det blott lända mig till tadel, då jag tyvärr icke är din hustru, som hon är»... Och hvad vet väl hustrun om den fara i hvilken Bothwell sväfvar efter det brott han begått?

Elle de votre mal n'a l'appréhension,
Moi, je n'ai nul repos tant je crains l'apparence.

(Detta är den enda häntydning som i sonetterna finnes på jarlens och drottningens gemensamma skuld och för en oinvigd alldeles oigenomskinlig).

— — — — — — — — — — — —

Elle a remis sa maison en honneur,
Elle a joui par vous de la grandeur,

fortsätter hon i nästa sonett sina bittra jämförelser. Ty har icke Lady Jane Gordon, som tillhörde en proskriberad och ruinerad familj, genom sitt giftermål med Bothwell återvunnit heder och yttre storhet? Och hvad har hon väl genom detta giftermål kunnat förlora —

— — — Sinon la jouissance
D'un fâcheux sot qu'elle aimait chèrement?

Stackars Ogilvie af Boyne!

Det är alltså icke så underligt, om denna hustru lärt sig älska

Celui qui n'a en sens, ni en vaillance,
En beauté, en bonté, ni en constance
Point de second...

Och efter detta heta utbrott af beundran, i hvilket hon kallar sin älskare — som så många då och sedan smädat — både »vacker och god», och i hvilket hon prisar hans goda hufvud lika högt som hans tapperhet, tillägger hon, efter att ha talat om hans »constance», liksom för att själf befästa sin tro på denna egenskap: »*Je vis ne celle foi.*» Denna försäkran, som hon kanske

ofta för att trösta sig öfver hans kända lättsinne har upprepat för sig själf, återfinnes äfven i nästan precis samma form i »det långa brefvet».

I den femte sonetten, som nu följer, ger hon åter sitt hat till Lady Bothwell luft, hånar henne och anklagar henne för beräkning (eller kanske för att ännu älska Ogilvie). Det heter nämligen, att när hennes man sökte vinna henne, visade hon sig alltid kall — »*n'ayant plaisir de votre grande ardeur*» ...

Men nu börjar hon förstå — utbrister drottningen därefter triumferande — hur oklokt det varit af henne att ej värdera en sådan älskares ömhet. »Och ville gärna vinna min vän tillbaka genom sina uppstyltade lärda bref *(par les escrits tout fardés de savoir)*, som hon inte själf finner på, men som hon lånat från en eller annan berömd författare, i det hon låtsar smärta utan att känna den»...

»Du tror henne! Ack, alltför väl märker jag det. Och du tviflar på min beständighet! O, min enda älskade och mitt enda hopp! *(O, mon seul bien et ma seule espérance!)* — och jag kan inte öfvertyga dig om min trohet. Du tror mig lättsinnig *(Vous m'estimez légère)* — jag ser det»...

Genom Marias lidelsefulla försäkringar kan man här tydligt se, hur rätt samtiden hade, när

den talade om Bothwells outhärdliga svartsjuka. Kanske låtsar han sig också mera misstänksam än han verkligen är för att på detta sätt uppnå ännu varmare, ännu mera kompromettерande ömhetsbevis. För detta ändamål begagnar han sig säkerligen också af sin hustru och (för att bruka ett engelskt uttryck) »spelar ut den ena mot den andra», i det han i sina förebråelser mot älskarinnan jämt upphöjer den bedragna men trots allt trogna makan.

I den nionde sonetten, som börjar: »mången tår har jag fällt för hans skull», resumerar Maria i några korta satser det hufvudsakliga förloppet af hela sin tragiska älskogshistoria ända från den stund, då han:

»— — — se fit de ce corps possesseur
Du quel alors il n'avait pas le coeur.»

Dessa ord tyda ju onekligen på att det gängse skvallret om, hur Lady Reres i Exchequer-House först hade hjälpt Bothwell att tränga in i drottningens kammare mot hennes vilja (*in cubiculum Reginæ introductus, eam invitam vi compressit,* säger Buchanan), ej varit fullständigt gripet ur luften.

Nästa rad:

»*Puis me donna une autre dure alarme*

måste syfta på det farliga sår jarlen kort efteråt

fick i Liddesdale, medan Maria var på vägen till Jedburgh. En händelse, som ju förorsakade henne så stor smärta, att den nästan hotade att beröfva henne lifvet — »*qui m'en pensa ôter la vie*». Vi påminna oss hennes häftiga sjukdom i Jedburgh, sannolikt, efter hvad hon här själf tillstår, ursprungligen förorsakad af den våldsamma sinnesrörelsen.

Yttrandet:

»*Pour lui depuis j'ai méprisé l'honneur*»

kan både förklaras därmed att hon, trotsande skammen, alltjämt fortsatt att lefva tillsammans med honom utanför äktenskapet, eller — såsom de flesta äro böjda att tro — därmed att hon för hans skull gifvit sitt samtycke till mordet på Darnley.

I de bägge sista sonetterna skildrar drottningen slutligen exalteradt och ödmjukt, hur nödvändig hennes älskare är för henne, hur intensivt hon lider af att vara skild ifrån honom:

Car c'est le seul désir de votre chère amie,
De vous servir et loyaument aimer,
Et tous malheurs rien que moins estimer,
Et votre volonté de mon mieux suivre.
— — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — — —
Mon coeur, mon sang, mon âme et mon souci,
Las, vous m'avez promis qu'aurais ce plaisir

De deviser avec vous à loisir
Toute la nuit, où je languis ici
Ayant le coeur d'extrème peur transie
Pour voir absent le but de mon désir.
Crainte d'oubli un coup me vient à saisir:
Et l'autre fois je crains que rendurci
Soit contre moi votre aimable coeur
Par quelque dit d'un méchant rapporteur.
Une autre fois je crains quelque aventure
Qui par chemin détourne mon amant,
Par un fâcheux et nouveau accident,

— som den i Liddesdale, menar hon. Och slutar plötsligt i ångest:

Dieu détourne tout malheureux augure!

I detta lidelsefulla och obehärskadt förtroliga utbrott af längtan, hvarest hon ömsom — liksom i Glasgowbrefvet — sträcker ut armarna emot den man, som har förstått att göra sig till herre öfver hvar droppe blod i hennes kropp och hvar tanke i hennes själ, ömsom, i plötslig oförnuftig fruktan för hans lif — hon, som, när det gällde henne själf, alltid var så modig — sluter ögonen och trycker de hopknäppta händerna mot hjärtat, ha vi hela Maria Stuart.

XVIII.

Den 19:de april 1567 var en bråd och viktig dag i Edinburgh. Parlamentet, som blifvit sammankalladt i anledning af kungens mord, och som nyss så lättvindigt afgjort hela denna stora högförräderisak genom att genast på hans blotta ord frikänna den anklagade jarlen af Bothwell, hade, innan det upplöstes, äfven sysselsatt sig med flera andra höga herrars affärer. Sålunda hade det denna dag högtidligt återgifvit Huntly — Bothwells svåger — de konfiskerade Gordonska godsen samt bekräftat drottningens nyligen åt sin broder Moray gifna förläningar. För det — menade några kannstöpare — att denne gudfruktige och aktningsvärde herreman gifvit mördarna fria händer och passivt funnit sig i att hvarken »*meddle nor hinder*». Äfven åt andra hade hon gifvit jord och län — sålunda åt jarlen af Morton (ty för Bothwells skull måste Maria nu finna sig i att belöna Riccios mördare) samt åt lorderna Rothes, Semple, Herries och Lethington. För att lugna och söka vinna det upprörda folket

hade drottningen äfven beslutat sig för att stadfästa och ordna den presbyterianska kyrkans ställning. Hvar och en hade alltså fått sin del af bytet, och nu fordrade Bothwell — efter att ha blifvit formellt frikänd af sina ståndsbröder och af Hennes Majestät öfverhopad med gåfvor, såsom juveler, präktigt pälsverk, broderade mässkåpor, ja till och med den döde Darnleys hästar och kläder — sitt stora pris. Han fordrade af adeln det drottningen själf redan för fjorton dagar sedan (giftermålskontraktet i kassetten är dateradt den 5:te april) före processen och domen lofvat honom: Maria Stuarts hand.

Samma afton, då alla dessa affärer blifvit undangjorda och alla drottningens mutor till rikets högst betrodda män blifvit utdelade — den 19:de april alltså — inbjöd jarlen af Bothvell de öfriga herrarna till en festlig aftonvard i »Ainslies källare». Ty en Hepburn var, när det gällde, en lika god och försiktig skotte som någonsin en Stuart eller en Douglas, och denna gången hade gränsjarlen, innan han företog sitt lifs största vågstycke, beslutat att — både för drottningens och sin egen skull — ha sina papper i ordning. Vid Riccios mord hade ju de sammansvurna med Darnley och Morton i spetsen underskrifvit en »*bond*», som detta i Skottland oundgängliga kvasijuridiska dokument kallades. När det senare gällde att rödja kungen ur vägen

hade Lethington och Bothwell förmått sina medbrottslingar att göra detsamma. Dessa papper ansågos ovärderliga »*pour se donner une contenance.*» Och hvad Bothwell nu önskade var att af hufvudmännen för klanerna samt rikets öfriga ledande herrar erhålla en dylik formell auktorisation, som à priori rättfärdigade de föranstaltningar för framtiden han snarast möjligt hade i sinnet att företaga. Han fick också samma afton i behörig ordning de fordrade underskrifterna — blott jarlen af Eglinton lyckades smyga sig bort utan att underteckna, och Moray hade med vanlig framsynthet förfogat sig bort från Edinburgh, i det han för ett par dagar sedan företagit en resa till kontinenten. Dock mena några, att han dessförinnan låtit öfvertala sig att underteckna förbindelsen. I alla fall lämnade han Skottland i bästa förstånd med systern, som grät när hon tog afsked af honom och önskade (skrifver Drury till Cecil) att han »*were not so precise in religion*». Troligen lämnades de flesta underskrifterna i Ainslies källare långt ifrån godvilligt (man vet sålunda, att Marias vän Lord Herries, efter att ha tecknat sitt namn, sökte varna drottningen), men det var ej rådligt, ja, nästan ej möjligt att just nu neka jarlen af Bothwell något. Alltsedan processen var hufvudstaden full af hans klansmän och gränsknektar, jarlen af Mar hade måst öfverlämna kommandot öfver Edinburgh slott åt

honom och parlamentet hade godkänt, att drottningen gjort honom till härskare på Dunbar. »I betraktande af hans hus' adel och ålder, hans företrädares och särskildt hans egna stora tjänster mot vår öfverhet» (såsom det i inledningen till denna famösa »Ainslies Bond» heter) vågade alltså ej lorderna annat än lofva honom »*upon our Faith and Honours and Truth in our bodies, as we are noblemen, and will answer to God*» bistånd i hans lofliga förehafvande att försöka »röra Hennes Majestät till att sänka sig själf och taga en af sina födda undersåtar till man». Men »ifall någon skulle drista sig direkt eller indirekt, öppet eller under någon förevändning att hindra, fördröja eller störa detta giftermål», då skulle de undertecknade anse och estimera hindrarna och motståndarna såsom sina gemensamma fiender och »*evil willers*».

Detta papper var underskrifvet af sju jarlar och elfva baroner. Förmodligen ha alla dessa herrar ej varit synnerligen hemlighetsfulla, ty redan dagen efter tyckes Kirkcaldy of Grange, Morays anhängare och ifrig protestant, som icke själf varit med om saken, veta ganska godt besked angående Bothwells planer. I ett bref till en af Elisabeths betrodde män, Bedford, skrifver han nämligen, att det efter allt att döma ser ut som om drottningen nu ämnade äkta Bothwell, och att man äfven talar om att hon vill försöka taga

sin son från hans guvernör jarlen af Mar och göra den »som mördade hans far» till gossens vårdare. Samtidigt frågar han Bedford, hvilken hjälp protestanterna, ifall det skulle komma till en kris, kunna påräkna från Elisabeth. Ett par dagar efteråt (24: de april) vet han att berätta, att Bothwell står i begrepp att skilja sig från Lady Jane.

Men i samma bref har den hederlige och vaksamme Kirkcaldy en ännu mycket större nyhet att berätta för sin korrespondent, en nyhet, hvars omnämnande på denna tidpunkt fullkomligt omintetgör alla illusioner någon tilläfventyrs ännu kunde hysa angående Marias icke-delaktighet i Bothwells förehafvande. Han skrifver: »Drottningen red till Stirling i måndags och kommer tillbaka på torsdag. Jag undrar, om ni har hört, att Bothwell har samlat många af sina män. Några säga, att det är för att rida till Liddesdale. Men jag tror det inte, ty han ämnar möta drottningen på torsdag och fånga henne på vägen *(take her by the way)* och föra henne till Dunbar. Döm nu om detta» (utropar den indignerade Kirkcaldy) »är med eller emot hennes vilja! Men ni skall få höra mera utförliga underrättelser på fredag eller lördag.»

Marias egen goda vän Melville berättar, hur han en gång vid denna tid — för att varna henne — tog sig friheten visa drottningen ett bekymradt bref han fått från en skotte i England angående

de gängse oroväckande ryktena om Bothwell och henne — om ett förestående giftermål dem emellan o. s. v. Efter att ha läst det, räckte hon genast — utan att hvarken visa sig förvånad eller indignerad — papperet åt Lethington, i det hon blott sade: »Här är ett underligt bref, som Melville har visat mig.» — »Hvad kan det betyda?» frågade Lethington osäkert. »Å, det är väl bara en af edra egna konster», sade drottningen hårdt, »för att komma åt att skada jarlen af Bothwell.» Men hvarför var Maria just nu så ovanligt bitter och ovänlig mot Lethington, som sedan Craigmillars-konferenserna varit hennes stöd och troget stått vid hennes sida efter mordet, som hjälpt henne att förklara saken inför de främmande hofven, ordnat processen mot de anklagade o. s. v.? Hans intressen voro ju — så kompromitterad som han själf var — hädanefter de samma som hennes. Ja, men icke desamma som Bothwells, hvilken hatade och misstrodde honom, till och med stod honom efter lifvet. Ty Lethington insåg — och har väl mer än en gång sagt det — att det icke var i drottningens intresse att disponera öfver sin nyvunna frihet, såsom hon ämnade göra. Namnet William Maitland finnes ej heller under »*the Ainslie Bond*».

»Och uppå den 24:de dagen i april, som var S:t Markus' afton, då vår höga drottning red från Stirling» — berättar den påpasslige för-

fattaren af *Diurnal of Occurrents* — »mötte henne James, jarl af Bothwell, med sju eller åtta hundra män och vänner»... Och när jarlen red fram till drottningen och grep hennes häst vid tygeln, hviskade en af hans följeslagare till Melville, som red i hennes sällskap, att det icke var värdt att göra motstånd: det var alltsammans öfverenskommet på förhand, och drottningen följde i själfva verket godvilligt hans herre. Detta hände på ett ställe kalladt »*the Bridges*» ej långt från Edinburgh. Och troligen blef hvarken Kirkcaldys väl underrättade korrespondent i England eller någon människa i Skottland särdeles öfverraskad, när nyheten om detta gränsjarlens sista vilda tilltag spred sig. Alla gissade naturligtvis, att han — eller de — på detta sätt önskade framtvinga ett tidigare bröllop samt att ett sådant kanske för Hennes Majestäts egen äras skull vore ganska önskvärdt...

Drottningen och hennes lilla sällskap (»*a few number*»), åtföljda af Bothwells åttahundra ryttare, kommo till Dunbar vid midnattstid. Nästa dag frigaf jarlen de herrar, som följt Maria från Stirling, bland hvilka utom Melville äfven befunno sig Lethington och Huntly. Men sin drottning behöll han tillsvidare hos sig på Dunbar. Och hon var glad att få stanna. Här har hon fått hvila sig, här ha de fått tala ut och här ha de väl tillsammans läst sonetterna, hvilka man me-

nar att hon under de två föregående dagarna, medan han samlade sitt folk och gjorde de nödvändiga förberedelserna till enleveringen, skrifvit på Stirling. Och när de läst dem, har han gömt dem i silfverskrinet, som hon också gifvit honom — »*divers fond ballads*», som lorderna kategoriskt kallade dem; sentimentalt tidsfördrif emellan de våldsamma hufvudscenerna i dramat, och medan publiken utanför Dunbars murar sjöd och fradgade af indignation, nyfikenhet och raseri.

Den spanske ambassadören i London berättar för kung Filip, att då Marias folk vid mötet med Bothwells skara försökte försvara henne, lyfte hon handen och hejdade dem: hon vore villig att följa Lord Bothwell, hvart han ville, sade hon — intet blod skulle få utgjutas för hennes skull. Och spanjoren tillägger kallt: »Man säger, att hon vill gifta sig med honom.» Han framkastar också — liksom Kirkcaldy och de andra — den förmodan, att hela denna enlevering blott varit en komedi, för att giftermålet fortare skulle kunna gå för sig och för att drottningen ej skulle ha något val. Han tillägger, att Elisabeth själf berättat historien för honom och varit i högsta grad moraliskt indignerad öfver affären — hvilket naturligtvis ingen betviflar! I England visste man också, att Maria Stuart under vistelsen på Dunbar slott sändt bud både till Edinburgh och till sin besättning i Dunbar stad om att befria

henne; — för att sauvera apparencerna, antog man, ty i verkligheten visste nog drottningen mycket väl, att borgen, som Bothwell höll, var ointaglig. Dessutom visste hon äfven — innan hon inlät sig på äfventyret — att den skotska lagen var sådan, att hon i sin egenskap af suverän efter Bothwells kränkning af hennes person var i stånd att juridiskt skydda honom. I fall hon kunde förmå sig att förlåta honom detta brott, som en kvinna aldrig annars förlåter, fritog hon honom genom sin benådning samtidigt från alla förseelser han förut gjort sig skyldig till — alltså äfven från mordet på Darnley. Det är sådana paragrafer Andrew Lang kallar »*the sublimities of Scots law*». (»A pardon for the abduction would cover the murder.»)

Under den korta stund Bothwell på Dunbar hade tid att sysselsätta sig med sina öfriga gäster (eller fångar), talade han med James Melville och svor på, att han skulle äkta drottningen »antingen folk ville det eller ej — ja, antingen hon själf ville det eller ej». Om detta skulle vara ett slags bryskt ridderligt försök att skydda drottningen, i det han låtsade sig vara osäker på henne, var det förgäfves: icke ens hennes bästa vänner trodde, att hon ville ha jarlens dåd ogjordt.

I ett bref, skrifvet strax efter giftermålet och ämnadt att inför hofvet i Frankrike för-

klara detta vågade steg, berättar hon för att ursäkta sig först om sin friares våldsamhet, »*persuasions and importune suit*», men slutar med att försvara honom. Han talade ömt till henne, säger hon *(his words were gentle)*, »och sade, att han ville hedra och tjäna Oss samt på intet vis göra Oss skada. Han bad om tillgift för den dristighet han visat, drifven därtill af sin kärlek, hvars häftighet hade kommit honom att glömma den vördnad han var Oss skyldig». Att Maria här efter sitt eget tycke en smula romantiserat hvad som försiggick mellan henne och hennes älskare på Dunbar, är väl — då man känner förhistorien till denna enlevering och jämför denna sippa framställning med de sonetter hon under sina sömnlösa nätter på Stirling skref och med hennes egna uttalanden i det sjätte kassettbrefvet — ej tvifvel underkastadt. Af detta bref (Hatfieldkopian är endosserad: »*Prufs her mask of Ravishing*») får man nämligen — ifall man öfverhufvud accepterar kassettbrefven — absolut säkerhet för, hur rätt samtiden hade, när den ansåg bortförandet till Dunbar för en öfverenskommen komedi. Hon skrifver här till Bothwell, att Huntly (ännu en gång kallad »din falske svåger») predikat för henne, hvilket »dåraktigt företag» det hela var — »*seeing that being married you did carry me away*», att Gordonarna aldrig komme att tåla det, och att lorderna bara

väntade på tillfälle att förneka sin delaktighet (»*unsaye themselves*»). »Men jag sade honom, att när jag gått så långt, så skulle, om inte du droge dig tillbaka, intet öfvertalande, inte ens döden själf, komma mig att bryta mitt löfte»... Alltsammans har emellertid gjort henne ytterligt nervös: »Jag är sjuk» — heter det — »jag önskar, att jag vore död.» Och plötsligt regnar det förebråelser öfver Bothwell, som hon nu plötsligt i det afgörande ögonblicket finner ljum och obeslutsam. »Frånvaron har makt öfver dig» (de kunna omöjligt ha varit åtskilda mera än tre eller fyra dagar och han hade då gränslöst mycket att göra), »du, som har två strängar på din båge.» (Lady Jane igen!) »Och tro ej på din bror (Huntly) angående detta företag. Ty han har sagt mig, att han är emot det.» Och så plötsligt ömt: »*God give you good night.*»

Den 3:dje maj återvände Maria Stuart till Edinburgh. Vid sidan af henne gick James Hepburn, obeväpnad, barhufvad, ödmjukt ledande hästen vid tygeln, medan — till tecken på hans djupa underkastelse — hans knektar på bägge sidor om vägen slungade sina lansar på marken framför drottningen. Sålunda drogo de bägge tillsammans in genom portarna på Edinburghs slott, hvarest jarlens vän och tjänare James Balfour under dessa dagar förde kommandot.

XIX.

Den 3:dje maj,* samma dag som Bothwell vid drottningens sida åter visade sig i Edinburgh, förkunnades här hans och hustruns lagliga skilsmässa: »*discerning and ordaining Jean Gordon* vara fri att gifta sig igen, när hon för godt funne, och den nämnde jarlen af Bothwell att vara en äktenskapsbrytare.»

Den 11:te maj lyste det för Maria Stuart och James Hepburn i Knox' kyrka (Knox själf hade efter Riccios mord lämnat Skottland) af prästen John Craig, hvilken själf berättar: »Jag tog himlen till vittne på, att jag afskydde och ryste för detta giftermål såsom syndigt och förhatligt. Och då jag såg, att de högsta i riket gillade det eller tigande läto det ske, bad jag

* För all säkerhets skull hade saken blifvit förd både inför protestantisk domstol (den s. k. *Commissary Court*) och inför det katolska konsistorium. Äktenskapet var ej svårt att upplösa, enär kontrahenterna voro släkt och försummat erhålla dispensation. Också lär Bothwell cyniskt ha yttrat, att han »a l d r i g äktat» Lady Jane »*et l'avais toujours tenue pour concubine.*»

de trogna allvarligt bedja till Herren, att han till Rikets bästa måtte vända detta, som nu skedde i strid mot allt förnuft och allt samvete.»

Den 12:te maj mellan sju och åtta på kvällen och »medan få eller ingen af adeln var tillstädes», blef James, jarl af Bothwell, högtidligt af drottningen kreerad till hertig af Orkney- och Shetlandsöarna.

Den 15:de maj tidigt på morgonen vigdes i Holyroodkapellet drottning Maria och hertigen af Orkney efter protestantisk ritual. Blott få gäster voro vittne till ceremonien och »*at this marriage*» (heter det uttryckligen i *Diurnal of Occurrents*) »*there was neither pleasure nor pastime used, as use was want to be used, when Princes were married*». Bothwell hade — antingen af diplomatiska eller religiösa skäl — tvungit drottningen till denna eftergift för den härskande protestantiska kyrkan, och hon har säkert känt sig förtviflad öfver att i denna fråga nödgas foga sig efter honom. Henderson lägger stor vikt vid detta moment och tvekar icke att tillskrifva hennes så mycket kommenterade dåliga humör och öfverspända nervositet på själfva bröllopsdagen den känsla af självförakt och samvetskval, hvilken hos en sådan natur som hennes måste ha åtföljt detta »affall» från katolicismen.

Redan medan drottningen var på Dunbar,

hade flera adelsmän, hvaribland Lethingtons intime vän Athol, Argyle och Morton, samlat sig på Stirlings slott, hvarest prins Jacobs guvernör, jarlen af Mar, vaktade sin skyddsling så noga att han under moderns sista besök ej ens tillåtit henne vara allena med sin son. Att man — såsom Kirkcaldy berättat Bedford — allmänt misstänkte Maria för att vilja öfverlämna sin son åt Bothwell, är säkert. Och att hon gjort det, om ej Mar vetat förhindra det, intygar hennes egna ord i den 2:dra sonetten, skrifven under de dagar hon besökte Stirling:

»*Entre ses mains et en son plein pouvoir,*
Je mets mon fils etc.»

De herrar, som nu, strax innan bröllopet, på Stirling diskuterade de förtviflade förhållandena och i en ny »Bond» (ett par af dem — åtminstone Morton — hade undertecknat alla de föregående dokumenten!) högtidligt förbundo sig, *pro primo:* att med eller mot hennes vilja befria drottningen från Bothwell, *pro secundo:* att beskydda prinsen, hennes son, *pro tertio:* att straffa Darnleys mördare, visste redan, att de hade största delen af landet bakom sig och försummade ej att så fort som möjligt försäkra sig om Englands sympati. Men hvad de först och främst genom denna nya sammansvärjning

åstundade — ehuru denna punkt naturligtvis icke var så energiskt formulerad — var att bli af med Bothwell. Att han varit med om att mörda Darnley, kunde de förlåta — det hade de själfva också varit med om, i alla fall Morton och Argyle — men att han nu, som drottningens och snart Skottlands herre, skördade hela belöningen för denna bragd, kunde de ej finna sig uti. Och sedan de genom »*Ainslies Bond*,» som han tvungit dem att underteckna, fått fullständig visshet om hans planer, hade de alla blott en tanke: att så fort som möjligt skaffa honom ur vägen.

Medan under den närmaste tiden före och efter bröllopet sammansvärjningen emot drottningen för hvar dag växte och bredde sig och ilbud på ilbud om hjälp skickades öfver gränsen till Cecil och Elisabeth, förberedde sig å sin sida Maria och Bothwell att möta lordernas angrepp. Under de första tre veckorna efter bröllopet bodde de alltjämt på Holyrood, men deras hof — om det ens kunde kallas så — var ytterligt trist och ensamt. »Drottningen brukar ofta rida ut med hertigen (heter det i en rapport från midten af maj till Cecil) och till det yttre visa de sig glada och nöjda, men ingen annan adelsman synes vid hofvet än de, som voro närvarande vid vigseln.» Och ett par dagar senare: »Hertigen visar alltid stor vördnad för drottningen

och blottar vanligen hufvudet i hennes närvaro. Men hon vill ha det annorlunda och tar ibland själf hans mössa och sätter på honom.»

Detta låter ju ännu ganska idylliskt, men Du Croc, den franske ministern, är ytterst pessimistisk angående drottningens framtid och har blott bedröfliga och skandalösa saker att berätta Katharina om de nygifta. »I torsdags» — säger han sålunda i ett bref, och den torsdag han menar är själfva bröllopsdagen, den 15:de maj — »skickade drottningen efter mig, och jag märkte, att hon och hennes man hade ett besynnerligt sätt emot hvarandra. Hon försökte att ursäkta dem bägge och sade: 'om ni ser mig melankolisk, så är det för att jag inte v i l l vara glad; jag kan aldrig blifva det mera, och jag önskar bara att dö'. I går, när de bägge voro inne i ett rum tillsammans med grefve d'Aumale» (Melville säger, att han hört detsamma och nämner äfven som vittne Arthur Erskine), »ropade hon högt, att hon ville ha en knif och taga lifvet af sig. De, som voro i förmaket, hörde det.»

Hvarför är nu Maria under den första tiden efter den 15:de maj så förtviflad? Är det alltjämt religiösa skrupler, som plåga henne? Är hon ännu svartsjuk på Lady Jane, som så tillmötesgående och mot en större ersättning funnit sig i skilsmässan, men som skvallret påstår att

Bothwell dock ännu har en viss faible för?* Eller är det emedan hennes man, drifven af sitt eget svartsjuka temperament (»*he is held the most jealous man that lives*», skrifver Sir William Drury till England), gör lifvet outhärdligt för henne med sin misstänksamhet, sina ständiga fordringar och förebråelser? Eller är det förnämligast de yttre förhållandena i riket — den oundvikliga kampen hon måste utkämpa mot sina undersåtar, den ovilja mot sig själf, det hat mot Bothwell hon öfverallt spårar — är det detta, som kommer henne att så djupt misströsta? Är hon kroppsligt sjuk? Drury berättar just i dessa dagar för Cecil, att han hört, att drottningen är »the most changed woman of face that in so little time without extremity of sickness they have seen.» Är det hennes andra grossess, som redan förändrar hennes humör och under dessa osäkra förhållanden gör henne hysterisk? Under sin fångenskap på Lochleven några veckor senare berättade hon själf för Throckmorton, att hon

* Lady Jane erhöll i betalning för sitt samtycke Bothwells gods Nether Hales och fortfor alltså att bo i hans hus. Troligen ligger förnämligast denna omständighet: *the maintaining of his other wife at home at his house* — som det heter — till grund för antagandet att han ej afbrutit förbindelsen med henne. Efter Lady Janes senare lif att döma tyckes hon nämligen ha varit en betänksam, allvarlig person med principer och självfaktning, hvilken ej kan antagas haft lust att för sin trolöse äkta man (som hon ju ej ens älskade) offra sin heder och sitt anseende.

väntade ett barn, och ett sådant föddes ju äfven mycket riktigt frampå vintern.

Faktiskt är att alla vittnesbörd angående hennes nervösa oro och djupa nedslagenhet strax efter bröllopet öfverensstämma. Man kunde ju möjligen tro, att hon, när hon på bröllopsdagen »skickade efter» Du Croc, spelade komedi för honom för att få det franska hofvet att tro på historien om, hur hon mot sin vilja blifvit tvungen till detta opassande giftermål, samt att Bothwells »besynnerliga sätt» var för tillfället påtaget. Att han liksom Maria, när det gällde, kunde förställa sig och uppträda dramatiskt, veta vi ju från Darnleys mord: »*Fy treason!*» Emellertid säger äfven Melville, som ju var en af hennes närmaste vänner och såg henne oftare än Du Croc, att hon den första tiden föreföll öfverspänd och sorgsen. Men att häraf sluta sig till — såsom så många gjort — att Maria omedelbart efter vigseln ångrat sitt giftermål med den man hon så passioneradt älskade och offrat så mycket för, tyckes mig i högsta grad förhastadt. Hennes vänner trodde det — men de trodde ju också, att Bothwell brukat trolldom och hemliga medel för att få henne i sin makt. Alltså bevisar deras »tro» ingenting. Då mot slutet af maj de forcerade rustningarna mot lorderna togo drottningens energi och tankar i anspråk, höra vi heller icke någonting vidare om hennes dåliga

humör; och de sista farliga veckorna, de voro tillsammans, tyckas de båda makarna ha lefvat i det innerligaste förhållande och — öfvergifna som de voro af alla — ha varit allt för hvarandra. I alla fall höllo de troget ihop, då det för dem bägge varit högst fördelaktigt att gifva vika för det starka trycket utifrån och gå hvar och en sin väg. Och då Maria ändtligen gifvit efter för lorderna och skickat jarlen ifrån sig, var det ju under en lång tid hennes enda åstundan att åter få komma tillsammans med honom — likgiltigt under hvilka förhållanden. Enligt Melville var det ju det bref, hon på aftonen efter Carberry Hill skref till Bothwell, som föranledde lorderna att fängsla henne på Lochleven. Detta tyckes mig just icke tyda på att hon »ångrade» sitt äktenskap. Men en annan sak är, att dessa båda heta och våldsamma naturer — i synnerhet så länge de ännu hade tid till scener och trätor — haft ovanligt svårt att finna sig till rätta i ett dagligt borgerligt samlif.

En af de få herrar, som stannade kvar hos drottningen under de tre veckor hon ännu residerade på Holyrood, var Lethington. Han hade alltså icke — ehuru han förmodligen lika väl som den försiktige Moray, som redan innan supén hos Ainslies lämnat Skottland, kunde se in i den närmaste framtiden — haft tillfälle eller mod att vända hofvet ryggen. Och det, trots han redan

under vistelsen på Dunbar haft ett så våldsamt uppträde med Bothwell — som alltid afskydde honom — att det, ifall icke drottningen själf kastat sig emellan dem, nästan kostat honom hans lif. Möjligen har denne trötte och erfarne diplomat, som alltid drömde om att lägga England under Skottland, ännu trott på Marias stjärna — liksom han lång tid efteråt, efter att ha förrådt henne och igen återvändt till hennes sak, förklarade sig beständigt tro på den. Att han emellertid hela tiden han var tillsammans med drottningen stod i hemlig förbindelse med de upproriska lorderna, bland hvilka hans bästa vän Athol befann sig, är så godt som bevisadt. Den dagliga samvaron med Bothwell från den 15:de maj till den 6:te juni — då han ändtligen tog sitt parti och flydde till insurgenterna — måste för en man med Lethingtons sensitiva och nervösa temperament ha varit ett helvete, och måhända har hans följande bittra obarmhärtighet emot Maria sin rot i de lidanden han under denna tid genom hennes man fått utstå. Ty hatade Bothwell Lethington och trodde honom om allt ondt, så hatade sannerligen Lethington också Bothwell, hvilken nu genom att förleda Maria till alla detta sista års galenskaper för alltid dragit ett kors öfver alla de stora och ärelystna politiska planer, som denne hennes framsynte utrikesminister så länge arbetat på att genomföra.

Att Lethington hyste någon egentlig personlig tillgifvenhet för Maria, är väl — när man tager hela hans förhållande till henne i betraktande — knappt sannolikt, ehuru det ibland kunde se så ut. Dels lågo dylika känslor icke för en statsman af Cecils skola, dels hade drottningen aldrig för sin sekreterare ägt den egendomliga personliga dragningskraft, som — utan att det egentligen kunde kallas kärlek — bestämde hennes förhållande till så många andra män. Och ehuru Lethington hade mycket att tacka henne för — sålunda hade han under tidernas lopp mottagit icke så litet gods och guld ur hennes händer samt nu på slutet sin brud, hennes egen kusin, Mary Fleming, den vackraste af alla hennes Marior — är det väl tvifvelaktigt, om han ett enda ögonblick kände sig stå i ringaste tacksamhetsskuld till sin suverän. Han visste ju med sig, att han nästan slitit ut sig i hennes tjänst och att, om någon af hennes närmaste omgifning gjort sig förtjänt af betalning, så var det han. Nej — om personliga känslor i förhållandet mellan dessa båda någonsin spelat en roll, så funnos de troligen helt och hållet på Marias sida. För det första var Lethington en af de få, som — trots skiljaktigheten i religion och temperament — tack vare sin fina intelligens alltid förstod sin drottning och under många år, innan giftermålet med Darnley öppnade den

första breschen emellan dem, troget delat hennes politiska förhoppningar och sträfvanden. Och efter det hon förlorat sin medhjälpare Riccio och samtidigt bördan af samlifvet med Darnley blir henne för tung, vänder hon sig åter helt naturligt till Lethington. Det är nu han, som tröstar henne, lägger upp råd, finner utvägar: »Madam, care ye not»... Sällan kunde hon länge undvara sin sekreterare, och för hans skull icke allena trotsade hon Bothwells vrede (såsom på Dunbar) utan gick till och med i sin fruktan för den mans lif, hon en gång räddat, så långt, att hon för hans skull midt under sin hetaste kärleks tid rent af hotade sin afgud: »om han krökte ett hår på Lethingtons hufvud» — ropade hon en gång i sin ångest till Bothwell — »så skulle det kosta honom län och gods och lif». Därför var det också — bland alla dem som i olyckans stund förrådde och förnedrade henne — alltid Lethington hon mest hatade och aldrig någonsin förlät. Själf tyckes han också haft en känsla af det oförlåtliga i sin hållning gentemot den afsatta och fångna drottningen, ty då han första gången efter förräderiet vid Carberry Hill återsåg henne, var han (berättar Nau) »in such shame and fear, that he never dared to lift his eyes to her face, while he spoke with her». Men ehuru Maria aldrig förlät honom — icke ens när han i hennes saks tjänst fann döden — är

det dock denna »*shame and fear*», denna nervösa känslighet, som, ehuru han alltid enligt sin tids katekes offrade medlen för målet, gaf honom förmåga att känna självförakt och samvetskval, detta »video meliora proboque, deteriora sequor» — det är d e t t a, som i eftervärldens ögon absolverar Maitland of Lethington och till och med gör honom sympatisk för oss.

XX.

Den franske ambassadören Monsieur Du Croc var sannerligen högst bekymrad. Han hade hela tiden gjort sitt bästa för att förhindra en kris. Till och med efter öfverfallet vid »*the Bridges*» och drottningens bortförande till Dunbar — då han såväl som andra säkert ändå tyckt, att affären var irreparabel — hade han försökt förmå Hennes Majestät att desavouera Bothwell och åtminstone ej gifta sig med honom. För detta ändamål hade han skrämt henne med alla hennes franska släktingar, först och främst med Katharina af Medici och Carl IX, och sagt, att hon omöjligt kunde vänta, att det allra kristligaste majestätet skulle finna sig i en dylik protestantisk mesallians. Fåfängt! Förgäfves! Hon ville »inte ens höra på honom», berättade han missnöjd för lorderna. När man har läst hans bref, kan man tänka sig, hur han på detta stadium ryckt på axlarna åt alltihop. Korrekt som alltid, nekade han att öfvervara vigseln, och då följande morgon en

okänd hand på slottets portar skrifvit »*Mense malum majo nubere vulgus ait*» (folket säger, att giftermål i maj bli olyckliga), menade han säkert, att man ej behöfde taga sin tillflykt till gammalt skrock för att förutsäga, att d e t t a äktenskap skulle bli olyckligt. Men då han på sitt vis — liksom Throckmorton — höll en smula af Maria och egentligen tyckte, att det var bitterligt synd om henne, lägger han öfverallt i brefven till Paris, då han skildrar, hur olycklig drottningen för närvarande känner sig, hela skulden på Bothwell, framför allt på hans tyranni och oresonliga svartsjuka: »et il scavait bien, qu'elle aimait son plaisir et à passer son temps aultant que aultre du monde». Hvarför kan karlen åtminstone inte unna henne de oskyldiga förströelser, som ännu stå henne till buds, tycker han. För hvar dag tillspetsas situationen, och drottningen känner sig mer och mer isolerad. Den ene efter den andre af hennes skotska vänner vända sig ifrån henne, medan de katolska makterna plötsligt kyligt förnämt ignorera »cette princesse», som en gång haft en värld af furstar för sina fötter och nu efter protestantisk ritual gift sig med en kättersk undersåte. Många krokodiltårar utgjutas i London och Paris, och Elisabeth är mer än någonsin ärbart indignerad. Och ytterligt skadeglad. Ty hittills har ingen helt och hållet kunnat krossa Maria Stuart, men nu har Maria

Stuart själf gjort det. Hon har kommit sina fiender i förköpet och med detta giftermål förstört sitt rykte, sin prestige, alla sina återstående politiska chancer.

Drottningen af Skottland känner sig ej längre säker i sin egen hufvudstad, hvarest hätskheten emot henne beständigt växer. De, som förut, när de mötte henne på gatorna, välsignade hennes ljufva ansikte (»God save her sweet face!»), vända nu bort hufvudet, när hon kommer — ja, hälsa henne med hånande och grofva glåpord. Icke blott Knox' profetia, som han för knappt två år sedan kastade henne i ansiktet: »Såsom kungen för att förnöja drottningen har hädat Herren Gud» (genom att höra den katolska mässan), »så skall Han i Sin Rättfärdighet göra henne till ett verktyg för kungens undergång», har gått i fullbordan, utan äfven det troligen underförstådda: »Och hans undergång skall varda drottningens egen.» Detta äktenskap är odiöst för folket — icke, såsom för hennes kungliga gelikar, emedan hon sänkt sig till en vanlig undersåte, utan därför att hon valt den man, som allmänna opinionen — trots juridiska konstgrepp och köpta parlamentsbeslut — med orubblig bestämdhet fortfarande enhälligt utpekar som stackars Darnleys mördare.

Detta veta lorderna mycket väl och ha därför baserat hela sin anfallsplan på folkets otill-

fredsställda hämnd- och rättfärdighetskänsla — sublimt ignorerande, att de själfva i frågan om kungens död äro precis lika brottsliga som gränsjarlen. Medan på Holyrood Maria och Bothwell uppbjuda hela sin energi för att samla tillräckligt med vapen, män och pengar — till och med Elisabeths dyrbara faddergåfva, den gyllene dopfunten, smältes ned till dukater — fabriceras i lordernas läger det groteskt patetiska banéret, på hvilket den späde prinsen sitter vid sidan af sin mördade fader och ropar ut öfver hela världen till himlen: »Döm och hämnas min sak, O Herre!»

Den 5:te juni hade stämningen i Edinburgh vuxit sig till den grad fientlig mot drottningen och hennes gemål, att de ej längre kände sig säkra på Holyrood utan begåfvo sig till det närbelägna slottet Borthwick tillhörigt en af deras anhängare. Hufvudstaden och borgen anförtrodde de åt Bothwells gamla kreatur James Balfour — okunniga om, att äfven denne redan förrådt dem och nu låg i hemliga underhandlingar med deras fiender, underhandlingar, som omsider förde till att han sex dagar efteråt utan svärdslag, utan att växla ett enda skott, öfverlämnade slottet åt lorderna.

Från Borthwick red nu Bothwell in i sitt eget Liddesdale för att söka samla sina Hepburnar och de öfriga honom tillgifna gränsklanerna. Men denna gång blefvo hans order

ej åtlydda, och blott få af hans vanliga anhängare inställde sig under drottningens fanor.

På tisdagskvällen den 10: de juni redo jarlen af Morton och Lord Hume såsom anförare för en stor skara upproriska mot Borthwick, dit Bothwell nyss med så godt som oförrättadt ärende återkommit. Under hot och skrän samlade de sig utanför portarna och begärde att få tala med drottningen och hennes man. Ställningen var kritisk, ty slottet var ej starkt nog att kunna uthärda en belägring. Men ännu var drottningens person okränkbar — det hoppades hon åtminstone — och när hon hade öfvertalat jarlen, som de sammansvurnas raseri först och främst gällde, att flykta, stannade hon själf på den hotade borgen och bjöd modigt sina fiender spetsen.

Hela den 11: te juni höll hon ut på Borthwick, samma dag som Edinburgh föll i insurgenternas händer. Ännu en gång sökte Du Croc mäkla mellan undersåtarna och deras suverän: höfligt ironiskt påminde han lorderna om, huru de själfva under processen hade frikänt Bothwell från all medskyldighet i kungamordet, samt om de nyligen till hans favör fattade parlamentsbesluten. Men de höga herrarna, som ändtligen märkte sig ha vind i seglen, ville rakt intet minnas af det som händt i april och vände blott ihärdigt döförat till allt hvad fransmannen

sade. Och hvad Maria angick, så var hon, när han vände sig till henne, precis lika omedgörlig som sina bångstyrige lorder — »*marvellous stout*», som hon alltid, när det kom till det yttersta och nöden riktigt stod för dörren, brukade vara. Hon visste hvad herrar jarlar och baroner ville, lät hon hälsa. Det var hennes man de ville åt, och hon önskade ingen försoning eller öfverenskommelse med dem.

När Humes skara upptäckt, att de icke längre kunde hoppas fånga Bothwell på Borthwick, och de skrikit sig hesa med hotelser och okvädinsord mot drottningen, vände de långsamt slottet ryggen och drogo åter mot Edinburgh. Dit sände äfven Maria ett upprop, i hvilket hon som en yttersta utväg — utan hopp om att bli hörd — bad stadens borgare befria sig från lorderna. Men ifall drottningen (såsom hennes s. k. apologister alltid påstå) alltsedan bortförandet till Dunbar och bröllopet alltjämt handlat under tvång från Bothwells sida, hade hon nu, då han flytt och hon åter var sin egen herre, ett ytterst passande tillfälle att undandraga sig hans makt och till sitt eget bästa göra gemensam sak med sitt folk. Ingen hade tadlat henne, om hon gjort det, och i samma ögonblick hade vägen legat jämnad för henne. Att få skilsmässa hade blott kostat henne ett ord — det är ju tvifvelaktigt, om ens hon själf,

som på bröllopsdagen visat sig så förtviflad, någonsin ansett detta äktenskap efter protestantisk ritual riktigt giltigt. Men hennes svar till Du Croc och denna af henne själf skrifna proklamation lämna alldeles intet tvifvel om (äfven om icke andra bevis på hennes sinnelag till öfverflöd funnes), att hon af hela sin själ kände sig bunden vid Bothwell och uppriktigt ansåg hans sak för sin och hans fiender för sina.

Och icke väl var hon fri från belägrarna och hade sett mörkret inbryta, förrän hon i en hast lät ikläda sig mansdräkt och så godt som allena — omgifven som hon visste sig vara af en fientlig här — red ut i natten för att åter möta sin herre och husbonde, som i närheten väntade på henne. Och nu är Maria Stuart åter i sitt element. På landsvägen, i sadeln, i sommarnattsskymning öfver hedar och mossar, med lurande rebeller i snåren, den vilde gränsjarlen vid sin sida och framför sig soluppgången och hafvet och Dunbars fasta slott. Klädd i stöflar och sporrar, sittande grensle på hästen, red drottningen hela natten efter den ohyggliga och tröttande dag hon nyss genomlefvat, utan att tröttas och utan att förlora modet. Och det var en annan Maria Stuart, både gladare och djärfvare, bra mycket mer *gaillarde*, som Bothwell i morgongryningen lyfte af hästen utanför sitt Dunbar, än den, som för ett par veckor sedan på Holyrood gråtit och be-

klagat sig för den sympatiske och ridderlige Du Croc.

Sådant pjunk hade hon minsann hvarken lust eller tid till nu. Väl i säkerhet på Dunbar, förklarar drottningen samma dag hon kommit dit — den 12:te juni — lorderna i akt såsom högförrädare och rebeller och söker ännu en gång samla omkring sig sina och Bothwells män. Genom Balfours förräderi, hvarigenom icke blott Edinburgh slott utan äfven det nymyntade guldet och alla de förråd af vapen och ammunition, man samlat där, strax föll i händerna på de upproriska, har drottningens sak redan lidit stort afbräck. Men i detta ögonblick, då hennes krigiska instinkter på allvar vaknat, afficierar det henne ej. Och möjligen är det hon, som i sin kvinnliga otålighet förmår Bothwell, som ju var en erfaren karl och varit med om otaliga skotska fejder och alltså bort veta bättre, att fatta det ödesdigra beslutet att öfvergifva fästningen vid hafvet, innanför hvilken de åtminstone en tid, tills den mest fanatiska oviljan emot dem hunnit lägga sig, kunnat vara i säkerhet. En lång belägring hade möjligen uttråkat lordernas anhängare, och från Dunbar var ju — ifall allt gick rent på tok och de beslutade sig för att fly — alltid sjövägen öppen. Till och med Marias argaste fiender — Buchanan och Knox — mena, att om Bothwell och drottningen blott några få

dagar slagit sig till tåls på Dunbar, hade insurgenterna säkert sett sig nödsakade att upplösa sin här. Men säger icke Knollys i det redan så ofta citerade brefvet, hvari han för Cecil söker analysera sina intryck af denna mycket omtalade »*Ladie and Princess*», att hon »visar stor önskan att hämnas på sina fiender och är redo att utsätta sig själf för alla faror i hopp om seger»? När hon var sådan år 1568 — efter skilsmässan från Bothwell, efter kränkningarna i Edinburgh, efter Lochleven, efter Langside — hurdan skulle hon då icke varit, innan hon ännu erfarit nederlagets och fångenskapens modlöshet och förnedring. Sangvinisk och »*soudaine*», som hennes natur var, har hon ej misströstat om utgången, isynnerhet som hon ju visste sig äga vid sin sida den man, på hvars militära egenskaper hon så fast trodde, att hon för två år sedan under ett liknande uppror hemkallat honom ur landsflykten för att utnämna honom till anförare för hela sin krigsmakt, och hvars personliga »*hardiness and valiancye*» alltid så starkt tilltalat henne. Därför har hon i sin otålighet i att få slut på saken ej kunnat finna sig i att uppskjuta afgörandet och har troligen förmått Bothwell — antagligen emot hans bättre vetande, ty han hade under all sin dumdristighet en god portion skotsk bondslughet och försiktighet — att följa hennes önskan. Säkert har

hon också, när hon var i det humöret — het, ifrig, gnistrande af energi och mod, med tusen planer och utvägar i hufvudet, berusad af spelets spänning, än stolt öfvermodig och suveränt befallande, än blidt öfvertalande, inställsamt smickrande — varit alldeles oemotståndlig. Hur många män har hon ej — både före och efter dessa dagar på Dunbar — fått att gå i elden för sig?...

Alltså: redan på lördagsmorgonen den 14:de juni, efter knappt två dagars hvila på slottet -- om vistelsen där kunde kallas hvila — red drottning Maria i spetsen för en liten här på blott ett par tusen man vid James Hepburns sida åter ut från Dunbar. För ej länge sedan hade hon sagt — och mer än en hade hört henne säga det — att hon »cared not to lose France, England and her own country for him, and will go with him to the world's end in a white petticoat rather than leave him». Nu har den dagen kommit, då ödet kanske tar henne på ordet. Visserligen har hon en röd kjol i stället för den hvita hon så dramatiskt föreställde sig, men insatsen — de tre rikena — är nu i verkligheten densamma, som hon då i tankarna vågade, och hellre än att lyda vänners och fienders röst och »lämna honom», väljer hon nu vid hans sida landsvägen och valplatsen, äfventyret och faran.

XXI.

I Edinburgh sutto lorderna samlade, beredda att, kosta hvad det ville, denna gång göra slag i saken — bryta drottningens makt och tillintetgöra Bothwell. Eniga i sitt hat mot denne, hade de nu uppbjudit alla sina krafter och för en gångs skull lagt åsido allt småaktigt groll mot hvarandra. Alla de viktigaste fästningarna i riket, med undantag af Dunbar, voro redan i deras händer, och prinsen — den mäktige bundsförvant, som den döde Darnley efterlämnat åt sina hämnare — var i säkerhet på Stirling. För främmande makters inblandning fruktade de ej: Elisabeth, det visste de, ville hellre än gärna lägga händerna i kors och blunda för hvad de skotska herrarna nu förehade gentemot sin laglige suverän, Frankrike, som »hellre ville öfvergifva drottningen än riket», var icke svårt att vinna, och innan den långsamme och vankelmodige Filip ändtligen beslutat sig för hvilket parti han skulle taga, hoppades de upproriske för länge

sedan ha afgjort saken. Bakom sig hade de den indignerade hufvudstaden och hela Skottlands folk — klan efter klan hade villigt samlat sig under den famösa hvita sidenfanan, hämndens och vedergällningens heliga tecken. Allt var i ordning: anförarna voro förtröstansfulla, hären entusiastisk, och natten emellan lördagen och söndagen, medan Maria och Bothwell för sista gången på Seton House togo Lord Setons gästfrihet i anspråk, »at two hours of the morning, their trumpet blew».

På höjderna vid Musselburgh utanför staden lät Kirkcaldy of Grange, som af rebellerna blifvit vald till öfverbefälhafvare, sin här taga ställning, medan drottningens män gjorde halt på Carberry Hill midtemot. En liten bäck, som flöt tvärsigenom den mellanliggande dalen, skilde de båda fientliga härarna åt. Det är i denna gruppering något visst klassiskt enkelt, nästan Shakespeareskt, hvilket tilltalar fantasien och gör denna viktiga akt i dramat så oändligt åskådlig. Öfverst på backen håller drottningen själf till häst bland sina män, »klädd i en röd sammetsmössa och en röd kjol, som blott gick henne till anklarna». Denna högst enkla dräkt var nämligen den vanliga nationaldräkten för kvinnorna i och omkring Edinburgh och den enda, som drottningen — hvilken ju i manskläder lämnat Borthwick — kunde få fatt i på Dunbar. Framför henne bäres Skott-

lands kungliga standar med det upprättstående lejonet — »*In Defens*», såsom där står på hennes signetring. Vid hennes ena sida håller Bothwell och vid den andra Seton — så godt som de enda höga herrarna i hennes följe, ty »i vår här», berättar en kapten Inchkeith, som var med, »fanns hvarken grefve eller lord». Och då det var en söndagsmorgon, måste man tänka sig, att den aflägsna klangen af kyrkklockor då och då blandar sig med stojet och vapengnyet från det samlade krigsfolket.

Du Croc, hvars oro för drottningen — hon var ju *douairière de France!* — i detta afgörande ögonblick nått sin yttersta höjd, försöker i sista minuten ännu en gång att medla. Först vänder han sig till de upproriska herrarna, och bönfaller dem om att försöka finna andra utvägar, innan de draga svärdet mot sin öfverhet. De äro mycket resonabla, de ha genast sitt svar tillreds: drottningen vet att det står i hennes makt att undvika all strid, ifall hon blott vill skilja sig från jarlen af Bothwell. I så fall vilja de alla på knä åter hylla och tjäna henne. Men går hon icke in på att skilja sig från jarlen, måste denne i bägge härarnas åsyn möta en af lorderna i envig, och de äro då villiga att låta utgången af denna kamp afgöra saken. Med detta besked vände sig därefter Du Croc till drottningen.

Hon var stolt och sangvinisk som vanligt

— »*très animeé et très résolue*» — och tog ganska onådigt upp sina rebelliska undersåtars villkor. Hvad förebrådde de henne? Hade de inte själfve frikänt Bothwell och föreslagit henne att äkta honom? Skulle det, som de alla för så kort tid sedan varit med om att förorda, nu anses för ett brott? Om de ödmjukt både henne om förlåtelse, skulle hon låta nåd gå för rätt, men några löften ville hon alldeles inte inlåta sig på att gifva. Lord Bothwell red nu upp till sin hustru och Du Croc: »Är det mig de vilja åt?» (»Is it me they spite?») frågade han högt på sitt öfvermodiga, glädtigt vårdslösa sätt. Fransmannen svarade formellt, att lorderna ju alltjämt voro Hennes Majestäts trogna och tillgifna tjänare, men — här sänkte han rösten till en diskret hviskning — jarlen af Bothwell betraktade de alla såsom sin dödlige fiende. Bothwell hörde hviskningen och började öppet håna sina herrar ståndsbröder. De vore afundsjuka på honom — sade han — det var hela saken. Det funnes inte en bland dem, som inte önskade sig i hans ställe. Därpå sänkte han tonen en smula och nedlät sig till att taga saken mera allvarligt, i det han bad fransmannen för drottningens skull göra hvad han kunde för att ordna denna affär.*

* »*Pour mettre la Royne hors de la peine où il la voyait, de laquelle il disoit porter une peine extrème*», relaterar Du Croc Bothwells ord i brefvet till Carl IX.

Och då har väl Du Croc (hvars bref till Carl IX tillika med James Melvilles uppteckningar nu äro våra hufvudsakliga källor för hvad som denna söndag passerade) kommit fram med sitt andra villkor — tvekampen — hvartill Bothwell genast bekymmerslöst öfvermodigt samtyckte. »Nej, nej!» afbröt drottningen genast i ångest — hon ville aldrig tillåta detta... Men då hennes här, trött af den eviga väntan, demoraliserad af den fortsatta overksamheten och öga mot öga med den farliga, brutalt anklagande bilden på det fientliga banéret, för hvar timme som går intager en mer och mer vacklande och opålitlig hållning, ja, till slut börjar desertera, törs hon ej längre motsätta sig utan ger dröjande och motvilligt Bothwell lof att pröfva sin lycka.

Kirkcaldy of Grange och Lairden af Tullibardine erbjuda sig först såsom hans motståndare; men både Maria och Bothwell själf förkasta deras anbud — de äro bägge af för låg börd, äga ej jarls rang. Bothwell begär att kämpa mot jarlen af Morton, medan Lindsay såsom Darnleys vän och tjänare fordrar att bli föredragen. Det har emellertid blifvit sent, solen börjar redan sjunka, men herrarna kunna ej komma öfverens. Mellan de bägge härarna väntar kallblodigt Morton, stödd mot sitt ryktbara slagsvärd, ofta nedblodadt i fejderna mellan Douglasar och Stuartar, detsamma som en af

hans förfäder, Archibald *Bell-the-Cat*, jarlen af Angus, vid Lauder bar emot Jacob III. Lindsay väntar också — knäböjande framför fronten ber han Gud om hjälp för sin rättfärdiga sak. På andra sidan söker Bothwell ännu tala drottningen till rätta — hon törs, när det kommer till stycket, dock ej låta honom gå ifrån sig. Melville påstår, att det var Bothwell själf, som i det afgörande ögonblicket ej tordes (*»his heart cooled»*), men detta låter icke vidare troligt, då ju Bothwell — hvilket alla visste — personligen utkämpat otaliga strider och var berömd för sin hänsynslöshet, när det gällde att våga sitt skinn. Man måste alltså vid denna Melvilles förmodan taga hänsyn till, att han liksom Marias öfriga vänner aldrig kunde tåla »gränsjarlen». Troligare låter en annan anklagelse, att då Maria i sin obeslutsamhet tillkallade Kirkcaldy och talade med honom, Bothwell gaf en af sina tjänare order att skjuta på sin fiende, medan denne försvarslös knäböjde framför drottningen. Maria upptäckte hans afsikt och förebrådde bittert sin man, att han på detta sätt sökte komma hennes gifna ord om lejd på skam. Ty han var visserligen ingen hedersman — hvilken skotsk lord var det år 1567? — men så skurkaktig, som Marias både vänner och fiender hade intresse af att skildra honom, var han ändå inte. Mot henne såsom drottning hade han t. ex. — hvilket

ingen af de andra kunde berömma sig af — alltid varit lojal, inte ens under landsflykten hade han stämplat emot henne. Ända sedan fejderna med England under drottningens minderårighet hade han — trogen sin släkts valspråk: *Kiip Trest* — alltid »hållit ord» gentemot sin suverän och aldrig under denna oroliga tid förändrat sin politiska ståndpunkt. *Fortitudinis opinionem captavit,* medger till och med den hätske Buchanan, och Du Croc, som ju heller inte var svag för Bothwell, säger om hans hållning denna 15: de juni: »*Il faut que je dise que j'ai vu un grand capitaine parler de grande assurance et qui conduisait son armée gaillardement et sagement.*» Efter denna junidag slutar hans saga helt tvärt, och ehuru han ännu lefde i många år, fick han aldrig — utom möjligen i sin redogörelse för Fredrik II under fångenskapen i Danmark — något tillfälle att återupprätta sitt namn eller försvara sig mot de våldsamma beskyllningar, som under de närmast följande åren från skilda håll hopades emot honom. Hvartenda ord, de öfriga kungamördarna — lorder, som ville åt makten, och lakejer, som darrade för sitt lif — »bekände» angående honom, har utbroderats och kommenterats, hvarje beskyllning, som hans motståndare och rivaler — medan han själf satt lefvande begrafven på Malmöhus och Dragsholm — ha riktat mot honom, har blifvit trodd. Men v a r han verkligen

så låg och feg och brutal, som nästan alla Marias häfdatecknare (Henderson och Schiern äro enastående undantag) ha skildrat honom, blir ju den oinskränkta ömhet och passionerade tillbedjan drottningen, som ju dock var en både stolt och fin natur, ägnade honom, alldeles oförståelig. Hon kunde visserligen duperas, men aldrig för en längre tid — Darnley genomskådade hon ju på ett par månader — och James Hepburn, hvilken varit hennes alltför dristige tillbedjare, hennes fånge, hennes högt betrodde tjänare och rådgifvare, hennes föredragne umgängesvän, hennes älskare och hennes man, hade hon känt länge och intimt nog för att kunna bedöma honom.

Emellertid hade ingen af de båda härarna, ännu uppställda midtemot hvarandra, kunnat förmå sig att lämna sin fördelaktiga position för att våga sig ned i dalen och därifrån börja anangreppet*. Bortåt aftonen, medan drottningen och Bothwell beständigt väntade på Hamiltonarna, hvilka tycktes ha lofvat dem bistånd, och största delen af deras öfriga soldater efter

* »Lequel estoyt contraire à l'opinion de la Royne, car elle ne désiroit autre chose que de les faire combattre et persuada Monsieur le Duc plusieurs fois a ce faire et se advencer. Lequel le Conseil ne pouvait trouver bon.» *(Récit des évènements du 7 au 15 Juin 1567 par le capitaine Inchkeith i Teulet: Papiers d'Etat* etc.) Denna berättelse tyckes mig bestyrka min uppfattning, att det var Maria, som genom sin otålighet förmått Bothwell, att troligen mot hans bättre vetande så snart söka en afgörande drabbning.

hand deserterat, lyckades det Kirkcaldy under pratet om tvekampen att med en afdelning af sin här kringå Carberrybacken. Detta hade till följd, att resten af de kungliga trupperna, med undantag af Bothwells närmaste vänner och klansmän, utom sig af skräck, kastade vapnen och flydde. Öga mot öga med ett säkert nederlag, öfvergifven af sitt folk böjer ändtligen Maria Stuart sig för det oundvikliga och ger sitt samtycke till att skilja sig från Bothwell. Mycket emot dennes vilja, i det han i sista minuten lär ha bedt drottningen söka undkomma till Dunbar och låta honom med de soldater, som ännu återstodo dem, utkämpa striden. »*Je la priai d'adviser ce qu'elle voulait faire et que par sa bonté elle ne ce perdist, car je cognoissais assez leur coeur plein de trahison*», skrifver Bothwell själf senare i Danmark, och Beaton bekräftar, att det på det högsta var jarlen emot att lämna drottningen. Men hon var — som vanligt — envis, och utan att fordra några garantier för sin egen del, begärde hon blott att Bothwell skulle få lämna valplatsen i fred, fri och oskadd. Så snart lorderna gått in på detta, begär hon att ännu en gång få tala allena med sin man.

Hvad ha drottningen och James Hepburn under detta sista samtal — hvilket dock naturligtvis ingen af dem i den stunden trodde skola

bli det sista — sagt hvarandra? Beaton, som var närvarande, påstår, att det blott var med största svårighet drottningen förmådde honom att rätta sig efter hennes beslut och lämna henne — »*the quilk* (which) *hir Majestie had persuadit to him nocht wythout gryt* (great) *difficultie*». Ett annat ögonvittne — kapten Inchkeith — säger, att man såg dem upprörda tala lågt med hvarandra »avec grande angoisse et doulleur». Och »plus souventefois» — heter det vidare — »ils s'entrebaisèrent au départir». Likaledes såg man honom gifva henne ett papper, som han bad henne väl »passa på». — »Slutligen,» berättar samma ögonvittne, »frågade hertigen drottningen, om hon alltid ville hålla det trohetslöfte hon gifvit honom. Och det lofvade hon. Så tog han hennes hand och kysste den och vände sig om och gick sin väg och red bort i galopp på vägen till Dunbar.»

Ifall Maria Stuart har känt någon bitterhet öfver, att han i denna farliga stund gick in på att lämna henne, har hon i alla händelser icke låtit någon märka det. Troligen tänkte hon emellertid i detta ögonblick blott på hans säkerhet — ty för sin egen del var hon, efter alla lordernas försäkringar, rakt inte ängslig — och kände sig först och främst lättad öfver att veta honom, som just då — och ännu en tid framåt — var den ende i världen för henne, utanför all fara. »*So shamelessly enamoured*» — som Kirkcaldy

en gång sagt om henne — var hon verkligen.

I juli, då Throckmorton på Lochleven försöker tala förnuft med henne, ville hon ännu ej höra talas det ringaste om att bryta sitt löfte till Bothwell »*and avoweth constantly, that she will live with him, and said, that if it were put to her choice, to relinquish her crown and kingdom to go as a simple damsel with him*... Samma romantiska idé alltså som då hon drömde om »the white petticoat», och som då hon under sin korta fångenskap i Edinburgh den 16:de juni bad Lethington genomdrifva, att hon och Bothwell blefve satta ut på ett skepp tillsammans, hvilket så kunde drifva för vinden hvarthän det ville.

»Och aldrig ville hon samtycka till» — berättar Throckmorton vidare — »att han skulle ha det sämre än hon eller lida mera ondt än hon själf.»

Man måste alltså antaga, att, när Maria Stuart ändå till slut har underkastat sig att skiljas från Bothwell, det aldrig varit hennes mening att detta afsked skulle vara evigt eller ens för längre tid. Heller icke har det varit hans. Såsom Henderson uttrycker det: »doubtless he hoped to live to fight another day». I hans äfventyrliga lif hade ljus och mörker så

ofta växlat, att det säkert aldrig föll honom in, att nu gick hans sol ned för beständigt.

När drottning Maria sent omsider — efter att ha väntat tills Bothwell var utom skotthåll och de flesta af hennes anhängare, som hon önskade skydda, skingrade — rak i ryggen, ståtlig och värdig, red nedför kullen, var hon alldeles inte rädd. Hade hon inte alltid varit van att på ett eller annat sätt finna en utväg ur sina svårigheter? Hade hon ej förut varit värre situerad än nu — t. ex. då hon strax efter Riccios mord var fången i Holyrood? Och den gången hade hon ej behöft mera än två dagar att bryta sig igenom nätet. Bothwell var ju fri, det visste hon — han samlade säkert redan på nytt hennes anhängare omkring sig — och var hon icke detta lands lagliga och krönta drottning?...

Kirkcaldy of Grange ledde själf vördnadsfullt hennes häst vid tygeln och nedanför Carberry Hill mottogs hon på knä af Morton och Lethington. »Här, Madame» — sade Morton — »är Eders majestäts rätta plats, och här äro vi beredda att försvara och lyda Eder lika troget som någonsin detta rikes adel lydde och försvarade Edra förfäder.» Så talade »den röde Douglas» till en Stuart, medan framför henne soldaterna hotande lyfte banéret, som begärde hämnd öfver Darnleys mördare. Men drottningen förlorade ej ett ögonblick fattningen — många

sade, att de aldrig sett henne så kungligt stolt som nu: »with as great a stomach as ever she had». »Mina herrar» — börjar hon — »jag har kommit till er icke af fruktan för mitt lif och heller inte för det jag tviflade om seger, men för att hindra utgjutelse af kristet blod. Jag har kommit till er i förtröstan på edra löften, att I viljen lyda mig som er födda drottning och lagliga öfverhet.» Folket mumlade omkring henne, gjorde narr, ropade upp till henne grofva och hånande ord. Kirkcaldy tystar rasande på dem, svär emot dem, hotar med sin knutna hand — drottningen blir icke röd, slår icke ned ögonen, sänker icke hufvudet, hämndropen tyckas ej röra henne. Ty hon vet, hvad detta korståg betyder och hvad denna hämnd är värd. I sin kjolsäck kan hon känna det papper Bothwell nyss förut stuckit i hennes hand — det är »*the Bond*» angående mordet på Darnley, undertecknadt af Lethington och biträdt af Morton.

Då solen denna 15:de juni gick ned öfver den oblodiga valplatsen på Carberry Hill, hade drottning Maria *de facto* för alltid upphört att regera öfver sitt Skottland. De höga herrarna höllo icke sitt ord: samma afton fördes hon som fånge till Edinburgh och därifrån efter två dagars förlopp till Lochleven slott.

»Men ungefär vid samma tid hände det» — berättar Buchanan och hans berättelse öfverensstämmer med Mortons beedigade förklaring inför rätten i Westminster — »att Bothwell sände en af sina förtrogna tjänare till Edinburgh för att hämta åt honom silfverskrinet, betäckt med inskriptioner, hvilket hade tillhört den franske kungen Frans. I detta skrin lågo brefven från drottningen»...

Det var den 19:de juni man tog kassetten från Bothwells kammarsven George Dalgleish, och den 21:ste bröto Lethington och Morton i närvaro af sex andra herrar, bland hvilka voro

Mar, Athol och Glencairn, upp låset och undersökte innehållet.

Redan den 25:te juni kunde den påpasslige Drury från Berwick ryktesvis inberätta till London, att man funnit en »box» innehållande drottningens papper, och den 12:te juli omtalade Du Croc, på väg till Paris, för den spanske ministern i London de Silva utförligt fyndet af kassettbrefven. Detta tidiga datum vederlägger — såsom Martin Hume påpekat — några af de viktigaste argumenten för förfalskningsteorien, enär det är komplett omöjligt att lorderna under denna korta tid, då de hade så många andra järn i elden, haft tillfälle att uttänka och i alla detaljer genomföra den nästan öfvernaturligt skickliga och i psykologiskt hänseende rent af geniala, fingerade korrespondens, som Marias apologister vilja tillskrifva dem.

Hvarför har man så länge, så hårdnackadt, så passioneradt envist sökt förneka Maria Stuarts påtagliga skuld i mordet på Darnley? Hvarför har man i öppen strid mot hennes egen hållning både före och efter den 9:de februari, i skrikande oöfverensstämmelse med såväl alla hennes handlingar som hennes egna och hennes samtidas skrifna ord, sökt göra henne till ett slags helgon? Emedan denna uppfattning förmodligen bäst tillfredsställde en moralisk och medlidsam eftervärld, som i henne icke blott såg ett god-

troget offer för usla statsintriger utan äfven en hårdt pröfvad kvinna och en djupt olycklig moder. Men skotsk religiositet, falsk nationalstolthet och ett kälkborgerligt behof att så mycket som möjligt idealisera en så högt uppsatt person bära nog, tillika med en hel del outrotlig konventionell romantism, den hufvudsakliga skulden för de i historiskt och psykologiskt hänseende så missledande föreställningar man i allmänhet gjort sig och ännu gör sig om Maria Stuart. I skuggan af schavotten på Fotheringay, mot en dimmig bakgrund af rörande anekdoter, fanatisk katolicism, vers och tårar har småningom den nu traditionella bilden af den kungliga martyren vuxit upp — skön, stolt, sammetsdraperad, pärlbehängd och beslöjad, med radbandet i händerna och blicken mot himlen. »*A nice Mary, Queen of Scots*», som Horace Walpole alltid brukade beskrifva den eller den hofdamen eller hertiginnan, då de på en kostymbal valde denna beständigt populära och intressanta mask. En skillingslitografi, ett oljetryck — vid sidan af d e n Maria, som från diplomaternas rapporter eller Janets porträtter med sin dunkla, halfslutna blick från sidan ser ned på oss.

»*Ayez mémoire de l'âme et de l'honneur de celle qui a este vostre royne*» — är Maria Stuarts sista hälsning och bön till sina landsmän. Hon önskade minnas af eftervärlden icke sådan

som hon i verkligheten var, utan sådan som en kristen kvinna och drottning efter hennes egen uppfattning borde vara. Och i det de närmast följande generationerna pietetsfullt — halft omedvetet — togo hänsyn till hennes önskan, rotfäste sig efter hand en tradition, hvilken det blef ett crimen læsæ majestatis att söka rubba. »*Ayez mémoire*» etc... Hvem kunde väl vara så pedantiskt hård att motstå denna feberheta, hjälplösa, alltid sökande hand, som ur tidernas dunkel räcktes ut emot en? Var det underligt att de flesta författare — både skönlitterära och historiska — hvilka sysselsatte sig med henne, trots skenbart påtagliga vittnesbörd om hennes skuld, i allmänhet slutade med att bli hennes riddare och försvarare? I döden som i lifvet hyllades hon — som hon helst ville hyllas — på knä. Och flertalet af hennes många biografer, som ursäktade och beskyddade henne, blundade för eller sökte bortförklara hennes många felsteg och ville helst undgå att minnas, att ifall någon varit en äkta dotter af sin hänsynslösa tid och sin oroliga och lidelsefulla, om än högt begåfvade, släkt — djupt och primitivt mänsklig, fint och groft mänsklig — så var det sannerligen Jacob Stuarts och Marias af Guise dotter.

Eller: om man medgaf hennes felsteg, uteslöt man dock i äldre skildringar af hennes karaktär och lif det, som måste förekomma en bildad och

känslosam publik mest odiöst. Sålunda öfversåg man med att hon låtit afrätta Châtelard och Gordon samt ej sökt förhindra mordet på sin man, men man tålde icke, att hon uppriktigt och af hela sin själ hade älskat Bothwell. Visserligen låter Schiller — hvars drama nog mäktigt styrkt den gängse populära uppfattningen af Maria — sin hjältinna »med kunglig frimodighet» bekänna sin förtid, men denna förtid är dock samtidigt så fullkomligt utplånad, att man har en känsla af att vara riktigt simpel och ogrannlaga, när man tar henne på orden och trots allt kommer att tänka på den, ty:

»Du fehltest nur aus weiblichem Gebrechen,
Dem seligen Geiste folgen nicht die Schwächen
Der Sterblichkeit in die Verklärung nach.»

Och därmed skola vi slå oss till tåls, låta udda vara jämnt, inte bråka mer med det förflutna. Är hon ens riktigt tillräknelig? Är hon icke alltid först och främst den af ödet förutbestämda martyren, den värnlösa, den groft förorättade, tyranniets och statsbrutalitetens offer?

»Oh, diese unglücksvolle Recht! Es ist
Die einzige Quelle aller meiner Leiden.»

Hon är genom sin olycksaliga arfsrätt till Englands krona prædestinerad till sitt öde. Man

får, då hon uttalar sig sålunda, icke intryck af, att hon själf någonsin lyft en hand för att häfda denna rätt. (O, *Regina Franciæ, Scotiæ, Angliæ*, etc!)

Liksom för Schiller är hon för Björnstierne Björnson i »Maria Stuart i Skottland» först och främst undantagskvinnan, den ödesförföljda, den tragiskt förutbestämda. Och liksom Schiller genom att kalla henne »*wohlanständig*», »*ein ungelehrtes Weib*» o. s. v. danar hennes väsen efter sitt eget lands speciella kvinnoideal, har Björnstierne Björnson — förmodligen omedvetet — ingjutit nordiskt blod i hennes ådror i stället för det gallisk-keltiska, som flöt däri. Hon är hos honom kyligt jungfrulig, ändamålslöst trotsig — »den evigt Brudeklædte», som ingen får äga — självviskt hjärtlös. Hon är »glimrende som Diamanten, men ogsaa saa haard», »En Slange i Kvindekön», »Skottlands skønne Sfinx», »Skottlands vilde Svane». Han skisserar blott löst hennes förhållande till Darnley, lägger tonvikten på hennes ensamhet och hennes moderskap och törs ej låta henne gentemot Bothwell taga steget helt ut. Midt under hennes lifs största konflikt lämnar han henne — besegrad, bragt ur jämvikt, men ren. Med den passionerade och brottsliga, till döds jagade, af tusen sår blödande *Maria Addolarata*, för hvilken Maurice Hewlett har så intensivt intresse, befattar Björnson sig alldeles

icke. Heller icke med den senare grånade korsdragerskan, som i själfva sin resignation, sin ödmjuka behärskning, är så egensinnig, så intrigant, så principlös, så världslig och så fåfäng. Björnsons kvinnor äro ju i allmänhet osammansatta, storslaget enkla, enfärgade. Men sådan är Maria Stuart icke, och därför har skildringen af henne egentligen rakt inte legat för honom. För att hålla oss till hans egen liknelse om diamanten (hvilken hon ju för öfrigt äfven själf i det långa Glasgowbrefvet brukar): den var visserligen en gång för alla färdigslipad redan på den tidpunkt han skildrar henne, men var långt ifrån den silfverlika, vattenklara solitär han föreställer sig. Han ser icke facetterna, ser icke hur den sällsynta stenen gnistrar, speglar ljuset från alla håll och kanter, spelar i alla regnbågens färger. Ända tills alla andra nyanser efterhand förtona och bortdö i den glödande skiftning af blod och purpur, hvari lidelsen för Bothwell plötsligt kommer hennes själ att låga.

I sista delen af den stora trilogi, hvilken allena bär hennes namn, har Swinburne behandlat alldeles samma skede af drottning Marias lif som Schiller sysselsatt sig med: hennes sista dagar på Fotheringay Castle. Äfven han har ej kunnat motstå frestelsen att med sin fantasi genomlefva och omforma den ännu lifskraftiga kvinnans kval och de strider hon med sig själf

och sin omgifning genomkämpat, innan hon i galadräkt, med bönbok och krucifix, behärskad som om hon genomgick ett hofceremoniel, böjde sitt hufvud under bilan. Men denna Swinburnes bedragna och fångna drottning, som från sitt eget lidandes höjd ännu en gång stolt ser ned på sina fiender, på den värld hon lämnar, liknar icke mera Schillers, än en vingklippt kungsörn liknar en af hökar söndersliten dufva. Långt ifrån att beklaga sig öfver ödet, som lät henne födas till tre kronor, behåller hon ända till det sista sina suveräna instinkter, är in i döden Elisabeths målmedvetna och jämbördiga rival. Hon är ej egentligen resignerad, hon är snarare blott ironiskt öfverlägsen gentemot sitt obarmhärtiga öde, fullkomligt desillusionerad. Alla lidandets ord, säger hon, har hon nu lärt utom två:

»The last is death for any soul to learn,
The last save death is patience.»

Hon är den outtröttliga, lidelsefulla jägarinnan, den af naturen otåliga, den lifsbegärliga, som dödsfruktan ej kan kufva, men som har haft »*enough of hope*», och lämnar världen halft förvånad öfver att hon, som så länge varit dess medelpunkt, verkligen kan undvaras där:

»Strange has been my life, and now
Strange looks my death upon me.»

Såsom dessa stora diktare af olika nationalitet och olika naturell alla på olika sätt framställt Maria af Skottland, sålunda ha äfven de många historiker, som under tidernas lopp sysselsatt sig med henne, gifvit henne olika drag. Så olika, att man ibland knappt anar, att det är samma kvinna de velat skildra. Ty hon har frestat många och hon är svår att undgå. Genom ett halft århundrades historia ljuder ekot af hennes stämma, trippandet af hennes lätta, ifriga fötter, frasandet af hennes svarta klädning, och i alla böcker om religionskrigen, om Valoiserna, om Elisabeth står alltid hennes namn skrifvet tvärs öfver sidorna. Många ha gifvit henne sina tankar, många ha dömt henne, många ha undrat öfver henne; ännu flera ha skänkt henne sitt medlidande och sin sympati — några ha gifvit henne hela sin själ.

Det kungl. Stuartska husets släktskap med Tudorarna, Lennox-Stuartarna, Hamiltonarna och Douglasarna af Angus.

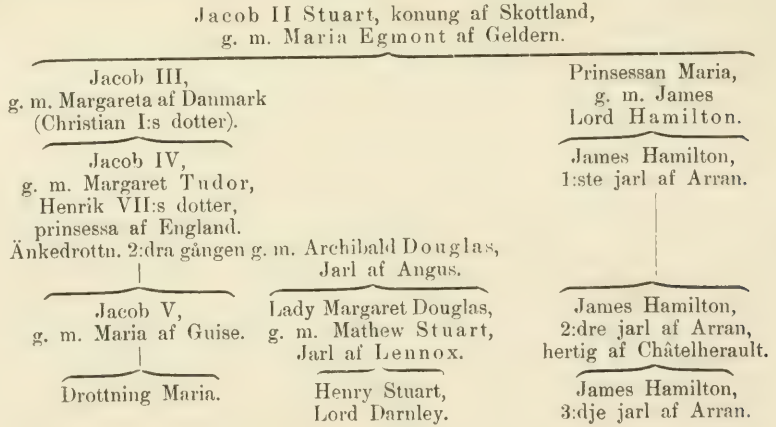

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

BRIEF
DA
0014662

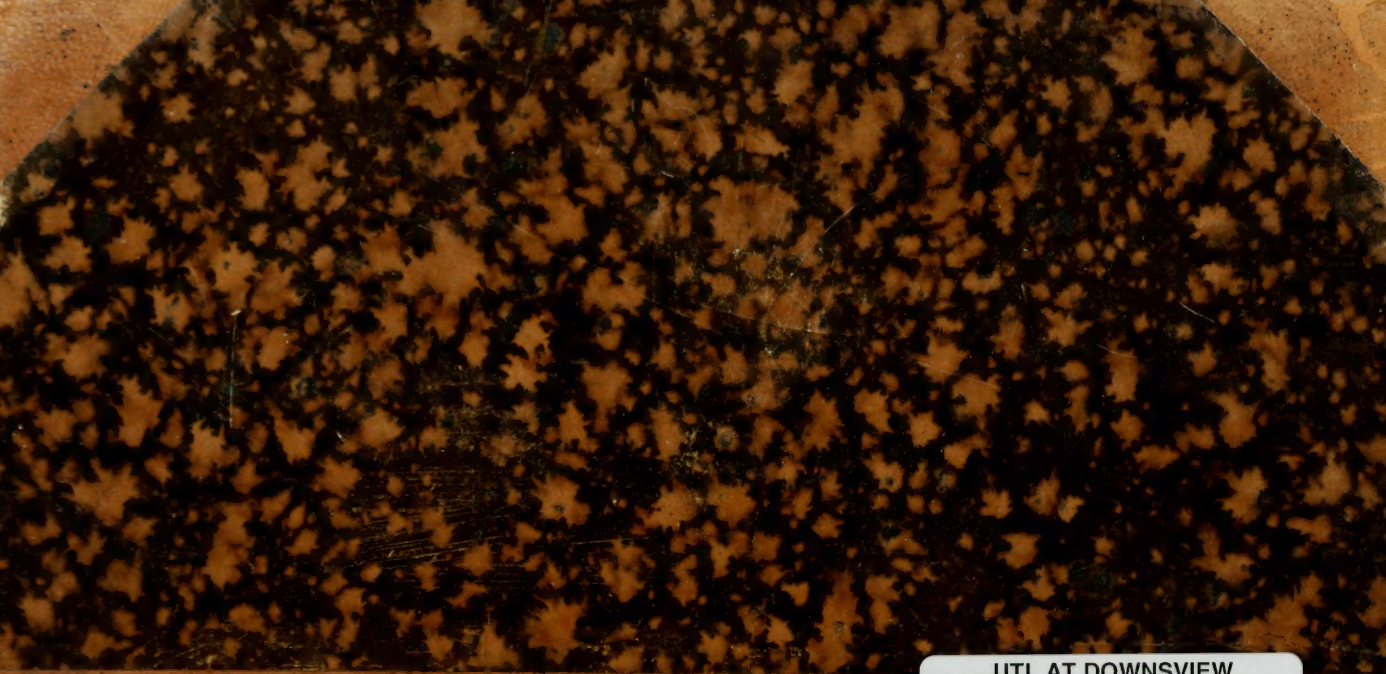

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 10 05 05 15 015 4